

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Τρία εισαγωγικά μαθήματα εἰς τὴν ἐρμηνείαν τοῦ Β' μέρους τῆς Ἀριστοτελείου συγγραφῆς κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1891—1892. ¹

Λεπτομερῶς ἐκτίθησιν εἶτα ὁ Ἀριστοτέλης (κεφ. 55-59) τὰ ἔργα τῶν ἐννέα ἀρχόντων, τῆς παλαιστάτης τῶν ἐν Ἀθήναις ἀρχῶν, κατασταθείσης βαθμηδὸν καθ' οὓς χρόνους ἡ μὲν βασιλεία ἀσθενεστέρα ἡσήμεραι ἐγένετο, προσελάμβανον δ' ἰσχὺν οἱ εὐπατρίδαι, ὡς ἐν κεφ. 3 ἱστορήσῃ. Καὶ ἐν μὲν τῷ 55 κεφ. διαλαμβάνει περὶ τῆς δοκιμασίας τῶν ἀρχόντων τούτων, περὶ τῆς θεσμοθετῶν ἀνακρίσεως, ἣν καὶ ἐξ ἄλλων συγγραφέων ἐγινώσκομεν, μάλιστα δ' ἐκ τοῦ Πολυδεύκου (Η. 85, 86), ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους ἐν ἐπιτομῇ παραλαβόντος τὰς περὶ ταύτης εἰδήσεις. Ἐν δὲ τῷ ἐπομένῳ κεφ. πραγματεύεται περὶ τῶν καθηκόντων τοῦ ἄρχοντος. Ὁ τε ἄρχων καὶ ὁ βασιλεὺς καὶ ὁ πολέμαρχος ἐλάμβανον ἕκαστος ἀνὰ δύο παρέδρους, οὓς αὐτοὶ ἐξέλεγον, ἀλλ' οἷτινες ἐδοκιμάζοντο ἐπίσης ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ εὐθύνας ἐδίδον· διότι ἀνεπλήρουν οὗτοι τοὺς ἄρχοντας, καὶ δίκας ἐδίκαζον, ὡς ἐκ τοῦ Δημοσθένους μανθάνομεν, καὶ δικαίωμα εἶχον νὰ ἐπιβάλλωσιν ἐπίβολας. Ἀναλαμβάνων ὁ ἄρχων τὴν ἀρχὴν ἐκήρυττεν ὅτι ἦσα τις εἶχε πρὶν αὐτὸς εἰσέλθῃ εἰς τὴν ἀρχὴν, ταῦτα θὰ ἔχῃ καὶ θὰ διατηρῇ μέχρι τοῦ τέλους τῆς ἀρχῆς, ὑποσχόμενος οὕτως ἀρχαιοτρόπως ὅτι θὰ ἦτο ἄγρυπνος φύλαξ τῶν δικαιωμάτων ἑκάστου καὶ ὅτι χρώμενος τῇ ἐξουσίᾳ αὐτοῦ οὐδενὶ θὰ ἐπέτρεπε νὰ σφετερισθῇ ξένην περιουσίαν. Τὰ τοῦ ἄρχοντος καθήκοντα ἦσαν θρησκευτικὰ καὶ δικαστικὰ· ἐν τοῖς θρησκευτικοῖς τάσσεται ἡ ἐκλογή τῶν χορηγῶν εἰς τὰ Διονύσια καὶ εἰς τὰ Θωργήλια καὶ ἡ περὶ τῶν χορηγιῶν διαδικασία, καὶ ἡ ἐπιμέλεια πομπῶν τινῶν· καὶ τοὺς μὲν χορηγοὺς τραγωδοῖς ἐξέλεγεν ὁ ἄρχων, τρεῖς ἐξ ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων, ἀποδεικνυομένης ὀρθῆς τῆς ἐξεγεχθείσης ὑπὸ τινῶν εἰκασίας ὅτι δὲν καθίστων τούτους αἱ φυλαί· τοὺς δὲ χορηγοὺς κωμωδοῖς, πέντε ἐν ὄλῳ, ἔφερον αἱ φυλαί· καθίστη δ' ὁ ἄρχων καὶ τοὺς εἰς Δῆλον χορηγοὺς καὶ ὠρίζε τὸν ἀρχιθέρον τῆς εἰς Δῆλον πεμπομένης θρησκευτικῆς πρεσβείας (θεωρίας)· τῶν δὲ πομπῶν ὧν ἐπεμ-

¹ Συνέχεια καὶ τέλος· ἴδε φυλλάδ. 3.

λεῖτο ὁ ἄρχων μία μὲν ἦτο ἡ γινομένη τῷ Ἀσκληπιῷ, πιθανῶς κατὰ τὴν πέμπτην ἡμέραν τῶν Ἐλευσινίων, δευτέρα δὲ ἡ τῶν Διονυσίων τῶν μεγάλων, ἧς συνεπεμελοῦντο καὶ δέκα κληρωτοὶ ἐπιμεληταί, τρίτη δ' ἡ εἰς Θαργήλια καὶ τετάρτη ἡ τῷ Διὶ τῷ σωτῆρι ἐν τοῖς Διωσπηρίοις, περὶ ἧς ἀσαφῆ τινα καὶ ἀβέβαια ἐγινώσκωμεν ἐκ μεταγενεστέρων ἐφηβικῶν ἐπιγραφῶν. Διψκεί δ' ὁ ἄρχων καὶ τὸν ἀγῶνα τῶν Διονυσίων (τραγωδῶν, κωμωδῶν καὶ μουσικῆς) καὶ τὸν τῶν Θαργηλίων (κυκλίους χοροὺς παιδῶν καὶ ἀνδρῶν). Τὰ δὲ δικαστικά καθήκοντα τοῦ ἄρχοντος συνίσταντο εἰς τὴν εἰσαγωγὴν γραφῶν κακώσεως, καὶ καθόλου πασῶν τῶν ἐκ κληρονομικῶν ἀμφισβητήσεων ἐκπηγάζουσῶν δικῶν, διότι ὁ ἄρχων ἦτο ὁ ὑπὸ τῆς πολιτείας τεταγμένος προστάτης τῶν ὄρφανῶν· εἰσήγε δὲ καὶ τὰς δίκας παρανομίας, ἧτοι τὰς περὶ ἀπαγορεύσεως, καὶ τὰς εἰς δατητῶν αἵρεσιν, ἧτοι τὰς περὶ διανομῆς κοινῆς περιουσίας, «εἰάν τις μὴ θέλη κοινὰ τὰ ὄντα νέμεσθαι».

Ἐν δὲ τῷ 57 κεφ. ἀναφέρει τὰ καθήκοντα τοῦ βασιλέως, εἰς ὃν μετὰ τὴν κατάλυσιν τῆς βασιλικῆς ἀρχῆς ἦσαν ἀνατεθειμένα τὰ θρησκευτικὰ καθήκοντα τῶν παλαιῶν βασιλείων. Διψκεί δ' οὗτος πάσας τὰς πατρίους θυσίας καὶ τὰς εὐχὰς ἠύχετο ὑπὲρ τῆς πόλεως κατὰ τὰ πάτρια· ἐπεμελεῖτο τῶν Ἐλευσινίων μυστηρίων μετὰ τεσσάρων ἐπιμελητῶν, ὧν δύο μὲν ἐξελέγοντο ἐκ τῶν Ἀθηναίων ἀπάντων, δύο δ' ἐξ Ἐλευσινίων γενῶν, κατὰ τὰς παλαιὰς πρὸς τοὺς Ἐλευσινίους συμφωνίας· μετὰ τῶν αὐτῶν ἐπιμελητῶν ἔπεμπε καὶ τὴν πομπὴν ἐν τοῖς Διονυσοῖς τοῖς ἐπὶ Ἀθηναίῳ, τὸν δ' ἐπὶ Ἀθηναίῳ ἀγῶνα διψκεί αὐτὸς μόνος καθὼς καὶ τὰς λαμπαδηδρομίας, ὀρίζων πιθανῶς καὶ τοὺς γυμνασιαρχοὺς, ἧτοι τοὺς χορηγοὺς εἰς τοὺς τῶν λαμπάδων ἀγῶνας. Τὰ δὲ δικαστικά τοῦ βασιλέως καθήκοντα ἦσαν ἀρρήκτως πρὸς τὰ θρησκευτικὰ συνδεδεμένα. Εἰσήγεν εἰς τὸ δικαστήριον τὰς γραφὰς ἀσεβείας, δι' ὧν κατηγογγέλλετο πᾶσα πλημμέλεια περὶ τὰ θεῖα, ἔκρινε τὰς ἀμφισβητήσεις περὶ ἱερωσύνης καὶ περὶ δικαιωμάτων ἱερατικῶν, καὶ τὸ σπουδαιότατον πάντων εἰσήγε τὰς φονικὰς δίκας· διότι ἡ φροντίς περὶ τῆς ἀποτροπῆς τοῦ ἄγους ἀπὸ τῆς πόλεως διὰ τῆς τιμωρίας ἐγκλήματος, οὐ ἔνεκα ὁ δρᾶστης ἔθεωρεῖτο ἐναγῆς καὶ ἀπεκλείετο τῶν ἱερῶν, ἦτο ὡς εἰκὸς ἀνατεθειμένη εἰς τὸν βασιλέα, τὸν ἔχοντα καὶ τῶν ἄλλων θρησκευτικῶν πραγμάτων τὴν ἐπιμέλειαν. Ἦσαν δὲ τὰ φονικὰ δικαστήρια πέντε, πάντα ἐν ἱεροῖς· τὸ ἐν Ἀρείῳ πάγῳ, δικάζον τοὺς ἐκ προνομίας (ἐκ προμελέτης) φόνους καὶ τραύματα, καὶ τὰς φαρμακείας καὶ τὰς πυρκαϊὰς (τοὺς ἐμπρησμούς)· δεύτερον τὸ ἐπὶ Παλλαδίῳ, δικάζον τοὺς ἠθικοὺς αὐτουργούς (βουλευσεως) φόνου ἢ ἀποπείρας φόνου, καθὼς καὶ τοὺς ἀκουσίους

(ἐξ ἀμελείας) φόνους καὶ τοὺς φόνους δούλων, μετοίκων ἢ ξένων· τρίτον τὸ ἐπὶ Δελφινίῳ, τὸ παρὰ τὸ ἱερόν τοῦ Δελφινίου Ἀπόλλωνος καὶ τῆς Δελφινίας Ἀρτέμιδος, δικάζον τοὺς γενομένους κατὰ νόμον φόνους, τοὺς ὑπὸ μεταγενεστέρων συγγραφῶν δικαίους φόνους καλουμένους· τοιοῦτοι δ' ἦσαν, πλὴν τῶν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους μνημονευομένων, καὶ ὁ ὑπὸ τοῦ ἀμυνομένου διαπραχθεὶς φόνος καὶ ὁ φόνος τυράννου καταλύσαντος ἢ ἐπιχειρήσαντος νὰ καταλύσῃ τὴν δημοκρατίαν ἢ ἄρχοντας ἄρξαντος ἀρχὴν τινα ἐν ὀλιγαρχικῇ ἢ τυραννικῇ μεταβολῇ τῆς πολιτείας· τέταρτον δικαστήριον ἦτο τὸ Φρεατοῖ ἢ ὡς ὁ Ἀριστοτέλης γράφει τὸ ἐν Φρεάτου, ἧτοι τὸ ἐν ἱερῷ ἢ ἡρώῳ τοῦ ἔπωνύμου ἥρωος Φρεάτου ἐν τῷ νοτίῳ πέρατι τῆς ἀνατολικῆς χερσονήσου τῆς Ζέας ἐν Πειραιεῖ· ἐν τούτῳ ἐδικάζοντο οἱ φεύγοντες ἔνεκα ἀκουσίου φόνου (οἷτινες ὅπως ἐπανεῖθωσιν εἰς τὴν πατρίδα ἔπρεπε νὰ τύχῃσι τῆς συγγνώμης τῶν συγγενῶν τοῦ φονευθέντος) καὶ κατηγορηθέντες ἐπὶ ἄλλῳ ἐκουσίῳ φόνῳ· καὶ οἱ μὲν δικασταὶ ἐκάθητο ἐν τῇ ξηρᾷ, ὁ δὲ κατηγορούμενος, εἰς ὃν δὲν ἦτο ἐπιτετραμμένον νὰ πατήσῃ τὴν πάτριον γῆν, ἀπελογεῖτο ἐκ τοῦ πλοίου. Πέμπτον τέλος δικαστήριον ἦτο τὸ ἐπὶ Πρυτανείῳ, οὗ τὸ ὄνομα δὲν μνημονεύει ὁ Ἀριστοτέλης· ἐν τούτῳ ἐδικάζον τὰς τῶν ἀφύχων καὶ τῶν ὑπόζυγιων καὶ τῶν ἄλλων ζῶων δίκας, διότι κατὰ τὴν ἔκκαλαι ἐπικρατοῦσαν ἀρχὴν τοῦ δικαίου ἔνοχος ἔθεωρεῖτο πάντοτε ὁ ἀδικήσας ὅστιςδὴποτε καὶ ἂν ἦτο, καὶ ἂν μὴ ἐκὼν καὶ οἰκεία βουλήσει ἐποίησε τὸ ἀδικημα. Τὴν θεωρίαν δὲ ταύτην ἀνασκευάζει ὁ Ἀριστοτέλης ἀλλαχοῦ ('Ἠθικ. Νικομάχ. Ε', 1227). Τὰς ἐπὶ πρυτανείῳ δίκας ἐδικάζον ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φυλοβασιλεῖς, ἧτοι οἱ προϊστάμενοι τῶν φυλῶν τέσσαρες εὐπατρίδαι, ὧν διειρηθή μὲν ἡ ἀρχὴ καὶ μετὰ τὴν ἐπὶ Κλεισθένους μεταπολιτείαν, τὰ δὲ καθήκοντα περιορίσθησαν εἰς τὴν θρησκευτικὸν χαρακτῆρα ἔχουσαν ἐκδικασιν τῶν ἀρχαιοτρόπων τούτων δικῶν. Ὁ φονεὺς μέχρι τῆς δίκης ἀπεκλείετο τῶν ἱερῶν καὶ οὐδ' εἰς τὴν ἀγορὰν ἐπετρέπετο νὰ ἔλθῃ· τούτο ἐκαλεῖτο προαγόρευσις, ὁ βασιλεὺς δ' ἦτο «ὁ προαγορεύων εἰργεσθαι τῶν νομίμων». Ἄν ὁ φονεὺς ἦτο ἄγνωστος ἢ προαγόρευσις ἐγένετο ἀορίστως, ἀποκλειομένου τῶν ἱερῶν τοῦ διαπράξαντος τὸ ἔγκλημα ἀνωνύμου, ὅστις ἐδικάζετο, οἷοςδὴποτε καὶ ἂν ἦτο ὁ χαρακτηρισμὸς τοῦ ἐγκλήματος, ὑπὸ τοῦ ἐπὶ Πρυτανείῳ δικαστήριον¹.

¹ Ἄντι τοῦ ἐν τῇ ἐκδόσει τῶν Kaibel καὶ Wilamowitz «ὅταν δὲ μὴ εἰδῆ τὸν ποιήσαντα, τῷ δρᾶσαντι λαγχάνει... δικάζει δ' ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φυλοβασιλεῖς καὶ τὰς τῶν ἀφύχων καὶ τῶν ἄλλων ζῶων...» ἀναγινώσκω «Ὅταν δὲ μηδεὶς εἰδῆ τὸν ποιήσαντα τῷ δρᾶσαντι λαγχάνεται. Δικάζει δ' ὁ βασιλεὺς καὶ οἱ φυλοβα-

Περὶ τοῦ πολεμάρχου, περὶ οὗ πραγματεύεται τὸ ἐπόμενον κεφάλαιον, διδασκόμεθα ἄγνωστά τινα καὶ ἐκ τούτου καὶ ἐξ ἄλλων κεφαλαίων τῆς Ἀθηναίων πολιτείας. Ὅτι πρὸ τῆς καταλύσεως τῆς βασιλείας κατέστη ἡ πολεμαρχία, δι' ἧς ἀφῆθη ἀπὸ τοῦ βασιλέως ἡ διοίκησις τῶν πολεμικῶν (κεφ. 3), ὅτι τὸ ἀρχεῖον τοῦ πολεμάρχου ἦτο ἐν τῷ Ἐπιλυκίῳ, οὕτω κληθέντι ἀπὸ τοῦ ἀναικαδομήσαντος αὐτὸ πολεμάρχου Ἐπιλύκου, καὶ ὅτι κατὰ τὸ τέλος τοῦ Σ' καὶ τὰς ἀρχὰς τοῦ Ε' αἰῶνος π. Χ. «τῆς ἀπάσης στρατιᾶς ἡγεμῶν ἦν ὁ πολέμαρχος» (κεφ. 22). Κατὰ τοὺς χρόνους ὅμως τοῦ Ἀριστοτέλους ὁ πολέμαρχος δὲν εἶχε πλέον πολεμικὰ καθήκοντα, ἀλλὰ μόνον θρησκευτικὰ τινα καὶ δικαστικά, σχέσις ἔχοντα πρὸς τὴν προτέραν ἐξουσίαν αὐτοῦ. Πότε ἐπῆλθεν ἡ μεταβολὴ αὕτη δὲν λέγει που ὁ Ἀριστοτέλης. Ἔθου δ' ὁ πολέμαρχος θυσίας τῷ Ἐνυαλίῳ καὶ τῇ ἀγροτέρᾳ Ἀρτέμιδι, χαριστήριον ἐπὶ τῇ ἐν Μαραθῶν νίκῃ καὶ τῆς δημοσίας ταφῆς τῶν ἐν πολέμῳ πεσόντων ἐπεμελείτο, καὶ ἐναγίσματα ἐποίει εἰς τὸν Ἀρμόδιον καὶ τὸν Ἀριστογείτονα, τιμωμένους ὡς ἥρωας, ἂν μὴ καὶ εἰς πάντας τοὺς ἐν πολέμῳ ἀποθανόντας, διότι τὰ περὶ τούτων δὲν εἶνε σαφῆ ἐν

σιλαῖς καὶ τὰς τῶν ἀψύχων [καὶ τῶν ὑποζυγίων] καὶ τῶν ἄλλων ζώων». «Ὅταν δὲ μηδεὶς εἰδῆ» γράφουσι καὶ οἱ Ὀλλανδοὶ ἐκδόται οἱ δὲ Γερμανοὶ εἰκάζουσι ὅτι ἐξέπεσαν λέξεις τινὲς μετὰ τὸ λαγχάνει καὶ μετὰ τὸ ζῶων. Τὸ δράσαντι εἶναι βεβαίως ἀρσενικοῦ γένους καὶ οὐχὶ οὐδετέρου, πρόκειται δηλ. ἐνταῦθα περὶ τῆς περιπτώσεως, καθ' ἣν ὁ ἀποκτείνας ἦτο ἄδελφος, ὅτε ἐδίκαζε τὸ ἐπὶ Πρυτανεῖῳ δικαστήριον, κατὰ τὴν μαρτυρίαν τοῦ Πολυδεύκου (Η', 120). «Ὅτι οὕτω πρέπει νὰ ἐρμηνευθῆ τὸ χωρίον καθιστώσι κατάδηλον αἰ παρὰ Πλάτωνι (Νομ. Θ' σ. 873e 874a) διατάξεις περὶ φόνων διαπραχθέντων ὑπὸ ἀγνώστων φονέων, καὶ περὶ φόνων ὑπὸ ἀψύχων ἢ ζώων «ἐὰν δ' ἄρα ὑποζύγιον ἢ ζῶον ἄλλο τι φονεύσῃ τινά, πλὴν τῶν ὅσα ἐν ἀγῶνι τῶν δημοσίων τιθεμένων ἀβλεπούντα τι τοιοῦτον δράσῃ [δηλ. πλὴν τῶν περιπτώσεων, καθ' ἃς τοὺς ἀνθρώπους ἐδίκαζεν ἐν Ἀθήναις τὸ ἐπὶ Δελφονεῖῳ δικαστήριον], ἐπεξίτωσαν μὲν οἱ προσήκοντες τοῦ φόνου τῷ κτείναντι, διαδικάζοντων δὲ τῶν ἀγρονόμων οἷσιν ἂν καὶ ὁπόσοι προστάξῃ ὁ προσήκων, τὸ δὲ ὄφλον ἔξω τῶν ὄρων τῆς χώρας ἀποκτείναντας διορίσαι. Ἐὰν δὲ ἄψυχόν τι ψυχῆς ἀνθρώπων στερήσῃ, πλὴν ὅσα κεραυνὸς ἢ τι παρὰ Θεοῦ τοιοῦτον βέλος ἰόν, τῶν δὲ ἄλλων ὅσα τινὸς προσπεσόντος ἢ αὐτὸ ἐμπέσῃ κτείνῃ τινά, δικαστὴν μὲν αὐτῷ καθιζέτω τῶν γειτόνων τὸν ἐγγύτατα ὁ προσήκων γένει, ἀφοσιούμενος ὑπὲρ αὐτοῦ τε καὶ ὑπὲρ τῆς συγγενείας ὅλης, τὸ δὲ ὄφλον ἐξορίζειν, καθάπερ ἐρρήθη τὸ τῶν ζώων γένος. Ἐὰν δὲ τεθνεὺς μὲν αὖ τις φανῆ, ἄδελφος δὲ ὁ κτείνας ἢ καὶ μὴ ἀμελῶς ζητοῦσιν ἀνεύρετος γίγνεται, τὰς μὲν προρρήσεις τὰς αὐτὰς γίνεσθαι καθάπερ τοῖς ἄλλοις, προαγορεύειν δὲ τὸν φόνον τῷ δράσαντι καὶ ἐπιδικασάμενον ἐν ἀγορᾷ κηρύττει τῷ κτείναντι τὸν καὶ τὸν καὶ ὄφληκτόν φόνου μὴ ἐπιθαίνειν ἱερῶν μηδὲ ὅλης τῆς χώρας τῆς τοῦ παθόντος, ὡς, ἂν φανῆ καὶ γνωσθῆ, ἀποθανοῦμενον καὶ ἔξω τῆς τοῦ παθόντος χώρας ἐκβληθῆσόμενον ἔταρον».

τῷ κειμένῳ. Δίκας δ' εἰσήγε τὰς ἀφωρώσας εἰς τὴν ἀστικὴν κατάστασιν τῶν μετοίκων, ἦτοι τὰς ἀποστασίους (κατὰ τῶν μὴ ἐκπληρούντων τὰς πρὸς τοὺς παλαιούς κυρίους τῶν ὑποχρεώσεις ἀπελευθέρων) καὶ ἀπροστασίους (κατὰ τῶν μὴ ἐχόντων προστάτην μετοίκων) καὶ προσέτι τὰς τοῦ οικογενειακοῦ δικαίου καὶ τὰς ἄλλας (κακώσεως, εἰς δατητῶν αἵρεσιν κλπ.) ὅσας ὁ ἄρχων εἰσήγεν, ἂν οἱ διάδικοι ἦσαν πολῖται. Τὰς δ' ἰδιωτικὰς δίκας τῶν μετοίκων, τῶν τε κοινῶν καὶ τῶν προνομιούχων (τῶν ἰσσελῶν καὶ τῶν προξένων), παρέπεμπεν ὁ πολέμαρχος, ὡς τὸ πρῶτον νῦν ἀσφαλῶς μανθάνομεν, εἰς τοὺς τεσσαράκοντα δικαστάς, διὰ κλήρου ὀρίζων τοὺς δικαστάς τῆς φυλῆς, οἵτινες ἐμελλόν νὰ δικάσωσιν ἐκάστην αὐτῶν. Ἐννοεῖται δ' ὅτι αἱ δημοσίου δικαί, καθὼς καὶ τινες τῶν ἰδιωτικῶν (αἱ ἔμμηνοι, αἱ ἐμπυρκαῖ, αἱ μεταλλικαὶ καὶ αἱ ἀπὸ συμβόλων) ὑπήγοντο εἰς τὴν ὑπὸ τοῦ ἀντικειμένου αὐτῶν καὶ οὐχὶ ὑπὸ τοῦ προσώπου κανονιζομένην δικαιοδοσίαν, διὸ καὶ ἂν μέτοικοι ἦσαν οἱ διάδικοι εἰσήγοντο πιθανώτατα ὑπὸ τῶν ἄλλων ἀρμόδιων ἀρχόντων, οὐχὶ δ' ὑπὸ τοῦ πολεμάρχου.

Τὰ δὲ τῶν ἐξ θεσμοθετῶν ἔργα, περὶ ὧν τὸ 59 κεφ., διοικητικὰ ὄντα καὶ δικαστικά, ἐγίνωσκόμεν πάντα σχεδὸν ἐκ τῶν μαρτυριῶν μεταγενεστέρων γραμματικῶν, πρὸ πάντων τοῦ Πολυδεύκου (Η' 87—88), οἵτινες πηγὴν εἶχον τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν. Ἐν τῷ γ' κεφ. ἱστορεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι οἱ θεσμοθεταὶ κατεστάθησαν πολὺν χρόνον μετὰ τοὺς ἄλλους τρεῖς ἄρχοντας, ὅτε οἱ ἄρχοντες ἐξελέγοντο κατ' ἔτος, διὸ καὶ μόνη τῶν ἀρχῶν αὕτη οὐκ ἐγένετο πλείον ἢ ἐνιαυσίας. Ἔργον δ' εἶχον τὸ πάλαι ἀναγράφαντες νὰ φυλάττωσι τοὺς νόμους «πρὸς τὴν τῶν παρανομούντων κρίσιν». Ἄλλ' ἡ τοιαύτη εὐρυτάτη δικαιοδοσία περιώρισθη σὺν χρόνῳ διὰ τῆς ἀπονουμῆς τινῶν τῶν ἔργων τῶν θεσμοθετῶν εἰς ἄλλας ἀρχάς. Ὄριζον δ' οἱ θεσμοθεταὶ τὰς δικασίμους ἡμέρας, καὶ ἔδιδον εἰς τὰς ἀρχὰς τὰ δικαστήρια ἦτοι ὄριζον εἰς τοὺς ἔχοντας τὴν ἡγεμονίαν δικαστηρίου ἄρχοντας τὸ δικαστήριον ὅπερ ἐμελλε νὰ ἐκδικάσῃ τὰς δίκας, ὧν ἐνήργησαν οἱ ἄρχοντες ἐκεῖνοι τὴν προδικασίαν. Εἰσήγον δ' οἱ θεσμοθεταὶ, εἰς τὸ δικαστήριον πιθανῶς, τὰς εἰσαγγελίας, πρὸς δὲ τὰς καταχειροτονίας (τὰς ὑπὸ τοῦ δήμου δεκτὰς γενομένας κατηγορίας κατ' ἀρχόντων) καὶ τὰς προβολὰς καὶ γραφὰς παρανομῶν, ἐν αἷς περιλαμβάνοντο καὶ αἱ κατηγορίαι κατὰ τῶν εἰσηγητῶν νόμων ἐχόντων ἐπιβλαβεῖς διατάξεις (καὶ νόμον μὴ ἐπιτήδειον θεῖναι), καὶ τὰς ἐπὶ παραβάσει τῶν καθηκόντων κατὰ προέδρων (προεδρικήν) καὶ ἐπιστατῶν (ἐπιστατικὴν) καὶ τὰς εὐθύνας τοῖς στρατηγῶσι· τῶν δ' ἄλλων ἀρχῶν τὰς εὐθύνας εἰσήγον οἱ λογισταὶ καὶ οἱ συνή-

γοροι (κεφ. 54), πλὴν τῶν ὑπὸ τῶν εὐθύνων καταγινωσκόμενων, ἃς ἂν ἦσαν δημόσιαι εἰσῆγον ὁμοίως οἱ θεσμοθέται. Οὗτοι προσέτι εἰσῆγον εἰς τὸ δικαστήριον καὶ τὰς δοκιμασίας τῶν ἀρχῶν, καὶ τὰς ἐφέσεις τῶν ἀπεψηφισμένων ὑπὸ τῶν δημοτῶν καὶ τῶν ὑπὸ τῆς βουλῆς καταδικασθέντων. Ὅμοιως εἰσῆγον καὶ γραφάς, ὧν ἐτίθετο παράστασις, ἥτοι ἐν αἷς ὁ διώκων κατέβαλεν ὡς δικαστικὰ δικαιώματα ποσὸν εὐτελές, μίαν μόνον δραχμὴν, ἵνα μὴ διὰ τὰ βαρῆα δικαστικὰ ἐξοδα ἀποφεύγῃσιν οἱ πολῖται τὰς τοιαύτας δίκας, ἀφορώσας πάσας εἰς τὴν προστασίαν συμφερόντων τῆς πολιτείας· ἀλλὰ τινες αἱ δίκαι, ὧν ἐτίθετο παράστασις, ἀγνοοῦμεν, οὐδ' εἶναι εὐδιάκριτον ἂν αἱ μνημονευόμεναι ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους (ξενίας, δωροξενίας κλπ.) ἦσαν τοιαῦται, ἢ τούναντίον διάφοροι τούτων, καὶ τούτου ἕνεκα κατονομάζονται. Καὶ δίκας δ' ἰδιωτικὰς εἰσῆγον οἱ θεσμοθέται, καὶ τὰ σύμβολα τὰ πρὸς τὰς πόλεις αὐτοὶ ἐκύρουν, ἥτοι τὰς συνθήκας τὰς κανονίζουσας τὰς νομικὰς σχέσεις τῶν ἐμπορευομένων καὶ τοὺς δικονομικοὺς τύπους τοὺς τηρητέους ἐν ταῖς δίκαις αὐτῶν· ὅθεν καὶ τὰς κατὰ τὰς διατάξεις τῶν συνθηκῶν τούτων «δίκας ἀπὸ τῶν συμβόλων» εἰσῆγον οἱ θεσμοθέται.

Περατώσας τὴν ἀναγραφὴν τῶν κληρωτῶν ἐπ' ἐνιαυτὸν ἀρχόντων, μεταβαίνει ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ 60 κεφ. εἰς τοὺς κληρουμένους ἐκ Παναθηναίων εἰς Παναθήναια, οἵτινες ἤρχον τέσσαρα ἔτη. Τοιοῦτοι ἄρχοντες ἦσαν οἱ ἀθλοθέται, δέκα ἄνδρες, εἰς ἕξ ἐκάστης φυλῆς, οἵτινες διώκουν τὴν πομπὴν τῶν Παναθηναίων καὶ τοὺς Παναθηναϊκοὺς ἀγῶνας καὶ ἀπέδιδον τὰ ἄθλα εἰς τοὺς νικητάς. Ἐκ τοῦ κεφαλαίου τούτου μανθάνομεν τὸ πρῶτον ὅτι κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ συγγραφέως αἱ μορφαὶ ἐλαίας δὲν ἦσαν πλέον δημόσιαι, ἀλλ' ἰδιωκτικοί, καὶ δὲν εἶχε μὲν καταργηθῆ ὁ νόμος, καθ' ὃν ἐτιμωρεῖτο διὰ θανάτου ὁ ἐκρίζων ἢ βλάπτων μορφίαν ἐλαίαν, ἀλλὰ δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐφαρμοσθῆ πλέον, διότι ὁ ἰδιοκτῆτης τοῦ κτήματος ἦτο κύριος τῶν ἐν αὐτῷ ἐλαίων· ὠφείλειεν ὅμως νὰ παραδίδῃ κατ' ἔτος εἰς τὸν ἄρχοντα ποσὸν τι ἐλαίου, ὠρισμένον κατ' ἀναλογίαν τῶν ἐλαίων, τῶν ἐν ἀρχῇ ὑπαρχουσῶν ἐν τῷ κτήματι. Παρέδιδε δὲ κατ' ἔτος ὁ ἄρχων τὸ ἐλαίον εἰς τοὺς ταμίαις, οὗτοι δὲ κατὰ τὰ Παναθήναια εἰς τοὺς ἀθλοθέτας, οἱ δ' ἀθλοθέται εἰς τοὺς νικῶντας τῶν ἀγωνιστῶν.

Μετὰ τοὺς ἀθλοθέτας ἔπρεπε νὰ γείνη λόγος καὶ περὶ τῶν ἄλλων ἀρχῶν, τῶν χειροτονητῶν ἐκ Παναθηναίων εἰς Παναθήναια, ὧν ἐμνήσθη ὁ Ἀριστοτέλης ἐν κεφ. 43, ἥτοι περὶ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικόν καὶ τοῦ τῶν κρηνῶν ἐπιμελητοῦ. Ἀλλὰ περὶ τούτων μὲν οὐδὲν λέγει, ὅθεν εὐλόγως ὑπετέθη ὅτι ὑπάρχει ἐν-

ταῦθα χάσμα· ἐν δὲ τῷ 61 κεφ. πραγματεύεται περὶ τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ἀρχῶν, αἵτινες ἦσαν χειροτονηταὶ ἐπ' ἐνιαυτὸν. Αὗται δ' αἱ ἀρχαὶ ἦσαν οἱ δέκα στρατηγοί, οἵτινες πρότερον μὲν ἐξελέγοντο εἰς ἕκαστης φυλῆς, ὕστερον δὲ (ἀλλ' ἀγνωστον ἀπὸ τίνος χρόνου) ἐξ ἀπάντων τῶν Ἀθηναίων. Κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα π. Χ. εἶχον καθορισθῆ τὰ ἔργα ἐκάστου τῶν στρατηγῶν, καὶ εἰς μὲν ἐξελέγετο ἐπὶ τοὺς ὀπλίτας ἔχων τὴν ἀρχηγίαν ἐν τοῖς ἐκτὸς τῆς χώρας πολέμοις, ἄλλος ἐπὶ τὴν χώραν, πολεμῶν ὁσάκις εἰσέβαλλον ἐχθροὶ εἰς τὴν χώραν, δύο ἐπὶ τὸν Πειραιέα, μεριμνῶντες περὶ φυλακῆς τῶν λιμένων καὶ εἰς ἐπὶ τὰς συμμορίας, ἐπιμελούμενος τῶν κατὰ τὰς τριηραρχίας· οἱ δὲ λοιποὶ πέντε ἐχρησιμοποιοῦντο εἰς τὰς ἐκάστοτε παρουσιαζομένας ἀνάγκας. Κατὰ φυλάς ἐχειροτονοῦντο οἱ δέκα ταξίαρχοι, ὑπὸ τοὺς στρατηγούς τεταγμένοι· τούτων ἕκαστος ἠγεῖτο τῶν ἐκ τῆς αὐτοῦ φυλῆς ὀπλιτῶν. Οἱ δὲ δύο ἵππαρχοι, ἐξ ἀπάντων καὶ οὗτοι χειροτονοῦμενοι, ἠγοῦντο τῆς ἵππικῆς δυνάμεως· ὑπὸ τούτους ἦσαν τεταγμένοι οἱ δέκα φύλαρχοι, ὧν ἕκαστος ἠγεῖτο τῶν ἐκ τῆς φυλῆς αὐτοῦ ἵππέων, ὡς οἱ ταξίαρχοι τῶν ὀπλιτῶν. Ἐχειροτονεῖτο δὲ καὶ τρίτος εἰς Αἴθμον ἵππαρχος, ἐπιμελούμενος τῶν ἐν τῇ κληρουχίᾳ ἐκείνῃ τῶν Ἀθηναίων ἵππέων. Εἰς τὰς πρὸς πόλεμον ἀρχὰς τάσσει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τοὺς χειροτονητοὺς ταμίαις τῶν ἱερῶν τριήρων, τῆς Παράλου καὶ τῆς τοῦ Ἀμμωνος.

Ὁ περὶ τοῦ μορίου τῆς πολιτείας τοῦ περὶ τὰς ἀρχὰς λόγος συμπληροῦται διὰ τῶν ἐν τῷ 62 κεφ. εἰδήσεων περὶ τοῦ τρόπου τῆς κληρώσεως τῶν ἀρχόντων καὶ περὶ τοῦ μισθοῦ τῶν ἐκκλησιαζόντων, τῶν δικαστῶν, τῶν βουλευτῶν καὶ τῶν ἄλλων ἀρχόντων. Περὶ δὲ τοῦ τρίτου μορίου τῆς πολιτείας, τοῦ δικάζοντος, πραγματευόμενος ὁ Ἀριστοτέλης, ἐξέθετεν ἐν λεπτομερείᾳ τὰ κατὰ τὸν σχηματισμὸν τῶν δικαστηρίων, κληρουμένων ὑπὸ τῶν ἐννέα ἀρχόντων καὶ τοῦ γραμματέως τῶν θεσμοθετῶν, τὰ κατὰ τὴν διεξαγωγὴν τῶν δικῶν ἐν τῷ δικαστηρίῳ καὶ τὰ κατὰ τὴν ψηφοφορίαν τῶν δικαστῶν. Ἀλλὰ τοῦ τμήματος τούτου τῆς Ἀθηναίων πολιτείας περιεσώθη δυστυχῶς μόνον ἡ ἀρχὴ ἀποτελοῦσα τὸ 63 κεφάλαιον, καὶ τὸ τέλος. Τὰ ἐν τῷ μεταξῷ, ἐν ἕξι σελίσιν τοῦ παπύρου, εἶνε σφόδρα ἐφθαρμένα· καὶ συμπληρώθησαν μὲν ἐπιτυχῶς μέρη τινά, ἀλλὰ παντελῶς ἀδύνατος εἶναι πλήρης τοῦ κεμένου ἀποκατάστασις.

Γ.

Τοιαύτην ἐν εὐσυνόπτῳ διαγράμματι παρέχει ἡμῖν ὁ Ἀριστοτέλης

εικόνα τῆς δημοκρατικῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, ἥτις ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Σόλωνος, ὅτε ἐτέθησαν τὰ πρῶτα θεμέλια αὐτῆς μέχρι τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἔγραφεν ὁ Σταγυρίτης φιλόσοφος, ἦτοι βραχὺ πρὸ τῆς ἀπωλείας τῆς αὐτονομίας, κατὰ μικρὸν τελειοποιουμένη, «ἀεὶ προσεπιλαμβάνουσα τῷ πλήθει τὴν ἐξουσίαν», ἐξίκετο εἰς τὸ ἀκρότατον ὄριον τῆς ἐλευθέρως πολιτείας, ὅπου ἀπεριόριστοι κατισχύουσιν αἱ ἀρχαὶ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς ἰσότητος. Καὶ ἡ εἰκὼν αὕτη εἶναι ἀκριβεστάτη, διότι ὁ Ἀριστοτέλης ἐν τῷ δευτέρῳ μέρει τῆς Πολιτείας ἀνελίσσει τὸ σύγχρονον καθεστώς, καὶ ἀναγκαιῶς πρέπει νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι δὲν ἦτο δυνατόν νὰ ἐκθέσῃ πλημμελῶς τὰ καθημέραν προσπίπτοντα εἰς τοὺς ὀφθαλμούς του. Δὲν εἶνε ὅμως ἀπλοῦς συλλογεὺς ὕλικου. Ὁ φιλοσοφικὸς νοῦς τοῦ Ἀριστοτέλους καταφαίνεται ἐν αὐτῷ τῷ ἐπιχειρήματι. Ὁ τι οἱ Ἀθηναῖοι θεώρουν γνωστὸν καὶ σύνθηες, περιττὴν τὴν ἀνάλυσιν αὐτοῦ κρίνοντας, παρέδωκεν εἰς τοὺς μεταγενεστέρους ἀνέτεμε τὸν ζῶντα τῆς πολιτείας ὀργανισμόν, διέκρινε τὰ μέρη αὐτοῦ καὶ ἀνεζήτησε τὸν λόγον τῶν φαινομένων τοῦ καθ' ἡμέραν βίου, ἅτινα οἱ σύγχρονοι παρέρχονται ἀπαρατήρητα, μὴ ἀξιοῦντες αὐτὰ προσοχῆς ὡς κοινότατα. Ὅθεν ἡ συγγραφή αὐτοῦ ἀπέβη πλήρης καὶ πιστὴ πηγὴ εἰδήσεων περὶ τῆς πολιτείας τῶν Ἀθηναίων, καὶ μετὰ τὴν κτάνυσιν τῆς ἐλευθέρως πολιτείας, ἐκείθεν ἀρῶνται τὰς περὶ αὐτῆς γνώσεις οἱ μεταγενέστεροι συγγραφεῖς, καὶ ἐν αὐτῇ ἀναζητοῦσι τὴν ἐξήγησιν θεσμῶν καὶ συμβάντων, ὧν ἐν παρόδῳ ποιοῦνται μνείαν οἱ Ἀθηναῖοι ῥήτορες καὶ ἱστορικοί.

Διὰ τὴν ἀκριβῆ ἐκθεσιν τῶν κατὰ τὴν πολιτείαν ἤρκει παρατήρησις ἐπιμελής καὶ ὀξεῖα τῶν πραγμάτων ἀντίληψις, καθοδηγοῦντα εἰς τὴν σαφῆ κατανόησιν τῶν φαινομένων τοῦ πολιτικοῦ βίου. Τὸ πρᾶγμα ὅμως διέφερον ἐν τῇ ἀναζητήσει τῆς ἱστορικῆς ἀναπτύξεως, ἐν τῇ ἐξετάσει τῶν αἰτίων, ἅτινα ἐπήνεγκον τὴν καθεστηκυῖαν τάξιν τῆς πολιτείας. Πρὸς ταῦτα δὲν ἦτο ἐπαρκῆς ἡ παρατήρησις μόνη, ἀλλ' ἦτο ἀναγκαῖα πρὸς ἔρευναν τοῦ παρελθόντος ἢ προσφυγὴ εἰς πηγὰς ποικίλας, ὁ ἔλεγχος τῶν μαρτυριῶν προγενεστέρων συγγραφέων, ἡ ἐπικουρία μνημείων, καταλοίπων τοῦ παλαιότερου βίου. Εἶνε δ' ἀναγκαῖοτάτη πρὸς ἐκτίμησιν τῆς ἀξίας τῆς συγγραφῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ἡ γνώσις τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐποιήσατο χρῆσιν τῶν τοιούτων βοηθημάτων, καθὼς καὶ ἡ γνώσις αὐτῶν τούτων τῶν βοηθημάτων ὅθεν εἰκότως ἠσχολήθησάν τινες τῶν περὶ τῆς Ἀθηναίων πολιτείας πραγματευθέντων εἰς τὴν ἔρευναν τῶν πηγῶν αὐτῆς. Ὁ Κάουερ κατέχειται ὑπὸ τῆς ἰδέας, ὅτι ὁ γράψας τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν εἶχε

τὰς αὐτὰς καὶ οἱ Ἀθησιογράφοι πηγὰς, καὶ οὐ μόνον παρέλαβεν ἐκ τούτων εἰδήσεις, ἀλλὰ καὶ γνώμας καὶ κρίσεις αὐτῶν μετέγραψεν. Ἐντεῦθεν δ' ἐξηγεῖται, κατ' αὐτόν, ἢ μὴ ὁμολογος πρὸς ἀλλήλας ἀξία τῶν κρίσεων ἐκείνων· διότι ἄλλας μὲν εὕρισκει ὁ Κάουερ ὀρθὰς, ἄλλας δὲ παραλόγους. Ἦτοι ἐξαρτᾶ τὰ πράγματα ἀπὸ τῆς ἀτομικῆς τοῦ γνώμης ὁ σημερινὸς κριτικὸς, καὶ ταύτην λαμβάνει κριτήριον, καίτοι ἄγνωστὸν ἐν τοῖς πλείστοις τοῦς λόγους, οἵτινες ἐπέισαν τὸν Ἀριστοτέλη νὰ συναγάγῃ ταῦτα ἢ ἐκείνα τὰ πορίσματα. Καίτοι δ' ὁμολογῶν ὅτι πλείσται διαφωνίαι παρατηροῦνται τοῦ Ἀριστοτέλους πρὸς τὰ σφῆζόμενα ἀποσπάσματα τῶν Ἀθησιογράφων, διὰ παρατόλμων καὶ ἀκροσφαλεστάτων συνδυασμῶν προσπαθεῖ ν' ἀποδείξῃ ὀρθὴν τὴν γνώμην του. Καὶ ὅμως ἔχομεν κριτήριον ἀσφαλέστερον, συγγραφεῖς ἐπιφανεῖς σφῆζομένους, οὓς φαίνεται μελετήσας ὁ Ἀριστοτέλης, ἐκ τῆς ἀντιβολῆς δ' αὐτῶν πρὸς τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν δυνάμεθα νὰ κρίνωμεν ὅποιαν χρῆσιν κάμνει τῶν πηγῶν. Οἱ συγγραφεῖς οὗτοι εἶναι ὁ Ἡρόδοτος, ὁ Θουκυδίδης καὶ ὁ Ξενοφῶν. Τοῦ μὲν Ἡροδότου ἀναφέρει ἀπαξ τὸ ὄνομα ἐν κεφ. 14, ὅπου συμπληροῖ τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱστορούμενα περὶ τῆς καθόδου τοῦ Πεισιστράτου διὰ λεπτομερειῶν, ὡς παρέλαβεν ἐκ τῆς Ἀθίδος τοῦ Κλειδήμου (πρβλ. Ἀθην. ΙΓ' σ. 609). καθόλου δὲ συμφωνεῖ ἐν πολλοῖς μετὰ τοῦ Ἡροδότου οὐ μόνον ἐν τῇ ἐκθέσει τῶν πραγμάτων, ἀλλὰ καὶ ἐν αὐτοῖς τοῖς ὀνόμασι. Δὲν παραλαμβάνει ὅμως ἀβασανίστως ἐκ τοῦ Ἡροδότου τὰ εἰς τὸν σκοπὸν αὐτοῦ χρήσιμα· ἀλλ' ἐν πολλοῖς συμπληροῖ ταῦτα, μνημονεύων λεπτομερείας, ὡς ἐκείνος παρασιωπᾷ, ἐκφέρων γνώμας παντελῶς διαφόρους, πρὸ πάντων δὲ ἀκριβέστερος ὧν ἐν τῷ ὀρισμῷ τῶν χρόνων, διὰ τῆς μνείας τῶν ὀνομάτων τῶν ἀρχόντων. Ἐπίσης γράφων τὴν Ἀθηναίων πολιτείαν φαίνεται ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν καὶ τὰ Ἑλληνικά τοῦ Ξενοφῶντος. Γεγονός τι ὑπὸ τούτου ἱστορούμενον ἐπαναλαμβάνει σχεδὸν ἐπὶ λέξει (ἐν κεφ. 36). Ἀλλὰ παρὰ τὴν ὁμοφωνίαν ταύτην, κατάδηλος εἶναι ἡ διαφωνία αὐτοῦ ἐν πλείστοις, ἀναφερομένοις εἰς τὰς πράξεις τῶν ὀλιγαρχικῶν, διαφωνία ἐμφαινουσα ὅτι δὲν ἔκρινεν ἄξια πίστεως τὰ παρὰ Ξενοφῶντι. Τὸν δὲ Θουκυδίδην ἀκολουθεῖ πιστῶς πολλαχῶς, μάλιστα ἐν τοῖς περὶ τῶν τετρακοσίων (κεφ. 31—33)· ἀλλὰ συμπληρώνει ἢ διορθώνει τὰ ὑπὸ τοῦ Θουκυδίδου ἱστορούμενα ἐν τε τοῖς περὶ τῶν τετρακοσίων καὶ ἐν τοῖς περὶ τοῦ θανάτου τοῦ Ἰππάρχου, ὅπου χωρὶς νὰ μνημονεύῃ τὸ ὄνομα τοῦ Θουκυδίδου ἀναιρεῖ τὴν μαρτυρίαν αὐτοῦ λέγων ὅτι αὐτὸς λεγόμενος λόγος... οὐκ ἔστιν ἀληθής. «Ἄφ' οὐ λοιπὸν τοιαύτας πηγὰς δὲν παρακολουθεῖ δουλικῶς, οὐδ'

ἀφίνει ἀνεξελέγκτους, ἐπιτρέπεται ἡμῖν νὰ ὑποθέτωμεν αὐθαιρέτως ὅτι ἄλλων ἱστορικῶν ὑποδεστέρων οὐ μόνον τὰς μαρτυρίας ἀπεδέχθη τυφλῶς, ἀλλὰ καὶ αὐτὰς τὰς γνώμας μετέγραψεν ;

Ἡ συμφωνία τοῦ Ἀριστοτέλους καὶ τοῦ Θουκυδίδου δὲν περιορίζεται εἰς μόνων τῶν γεγονότων τὴν ἐξιστόρησιν, ἀλλὰ παρατηρεῖται καὶ εἰς τὴν μέθοδον τῆς ἐρεύνης καὶ εἰς τὸ ἐν τοῖς ἔργοις ἀμφοτέρων διήκον φιλοσοφικὸν πνεῦμα¹. Τῶν ἀνθρωπίνων πράξεων τὰ αἴτια ἀναζητεῖ ὁ Ἀριστοτέλης καθὼς καὶ ὁ Θουκυδίδης, ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ καὶ οὐχὶ ἐν τῷ ὑπερφυσικῷ, ὁρθῶς δὲ ψυχολογῶν δὲν ἀναγνωρίζει θείας ἐνεργείας. Ὡς πρὸς δὲ τὴν μέθοδον ἀμφοτέρω δὲν μιμῶνται τὸ παράδειγμα τοῦ Ἡροδότου, δὲν ἐπαναλαμβάνουσιν ὅσα ἤκουσαν, ἐν γνώσει πολλάκις τῆς ἀναξιοπιστίας αὐτῶν· ἀλλ' ἐλέγχουσι καὶ διακρίνουσι τὰς μαρτυρίας τῶν πρὸ αὐτῶν συγγραφέων, ὅπως δὲ γνωρίσωσι τὰ παλαιότερα γεγονότα, ὅσα ἀπέκρυψεν ἡ ἀχλὺς τῶν χρόνων, ἐξετάζουσι τὰς φερομένας παραδόσεις, ζητοῦντες ν' ἀνεύρωσι τὸν ἱστορικὸν πυρῆνα αὐτῶν, καὶ ἀνατρέχουσιν εἰς σημεῖα καὶ τεκμήρια, εἰς τὰ ἐν τῷ παρόντι κατάλοιπα τοῦ παρελθόντος, πρὸς διαφώτισιν τούτου. Τὸ τοιοῦτο σύστημα τῆς ἐρεύνης ὑποδεικνύει ὁ Θουκυδίδης ἐν τῷ προοίμιῳ τῆς συγγραφῆς του· «τὰ γὰρ πρὸ αὐτῶν καὶ τὰ ἔτι παλαιότερα σαφῶς μὲν εὐρεῖν διὰ χρόνου πλήθος ἀδύνατ' ἦν, ἐκ δὲ τεκμηρίων ὧν ἐπὶ μακρότατον σκοποῦντί μοι πιστεῦσαι ξυμβαίνει οὐ μέγ' ἀλα νομίζω γενέσθαι». Καὶ πολλάκις διὰ τοῦ συστήματος τούτου ζητεῖ νὰ διευκρινήσῃ σκοτεινὰ ἱστορικὰ ζητήματα. Ἐν μείζονι δὲ μέτρῳ ἢ ὁ Θουκυδίδης ἐφαρμόζει τὸν τρόπον τούτον τῆς ἐρεύνης ὁ Ἀριστοτέλης, ἐπιφελοῦμενος καὶ τῶν πρὸ αὐτοῦ ὑπ' ἄλλων γενομένων ἀρχαιολογικῶν μελετῶν· καὶ τὸ παράδειγμα αὐτοῦ οὐ σμικρὸν βεβαίως συνετέλεσεν ἵνα ἐν τοῖς ὕστερον χρόνοις ἀναπτυχθῇ ἡ τάσις πρὸς ἐρευναν τοῦ παρελθόντος, ἣν ἐπὶ τῶν Ἀλεξανδρινῶν βλέπομεν μονονοχὶ καταπνίγουσαν πᾶσαν παραγωγικὴν ἰκμάδα.

Κοινὸς ἐπίσης χαρακτήρ τοῦ Θουκυδίδου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ἡ φιλαλήθεια. Ὁ μέγας φυσιοδίφης τῆς πολιτικῆς ἐπιστήμης, ὡς προσφωῶς ἐκάλεσέ τις τῶν νεωτέρων τὸν Σταγίρητην φιλόσοφον, δὲν ἐξετάζει βεβαίως τὰ γεγονότα, ὡς ὁ βοτανικὸς τὸ φυτὸν ὡς ὁ ἰατρὸς τὸ πτῶμα, καθὰ τινες ἀποφαινόνται. Δὲν εἶνε ψυχρὸς καὶ ἀπαθὴς παρατηρητῆς τοῦ κόσμου ἐν ᾧ ἔζη, διότι τότε τὸ ἔργον του θὰ ἦτο ἄψυχον καὶ ψευδές. Ἐχει ἀναμφιβόλως ἰδίας γνώμας περὶ τῶν πρα-

¹ Βλ. Bauer ἐνθ. ἀν. σ. 32 καὶ 150.

γμάτων, ἰδίας δοξασίας πολιτικῆς, ἀλλ' ὑπεράνω τούτων τίθησι τὴν ἀλήθειαν. Μὴ δὲν εἶνε αὐτὸς ὁ ἐξεναγκῶν τὴν παροιμιώδη καταστάσαν ῥῆσιν «φίλος μὲν Πλάτων, φιλότατη δ' ἀλήθεια» ἢ ἀκριβέστερον «ἀμφοῖν γὰρ ὄντων φίλοι ὅσιον προτιμᾶν τὴν ἀλήθειαν ;» (Ἠθικ. Νικομ. Α' 6 σ. 1096^α). Ὅθεν δὲν παρουσιάζεται πρὸ ἡμῶν ὡς μεροληπτικὸς φατριαστῆς, προσπαθῶν δι' ὡς οἶόν τε συμφορωτάτης παραστάσεως τῶν γεγονότων, διὰ διαστροφῆς αὐτῶν ἐνίοτε, νὰ συνηγορήσῃ ὑπὲρ τῶν πολιτικῶν του δοξασιῶν, ἀλλ' ὡς φιλόσοφος βαθύνης, ἐξ ὑψηλοτέρας ἐπισκοπήσεως τῶν γεγονότων, ἐκ συντονωτέρας ἀναζητήσεως τῶν αἰτίων αὐτῶν, σχηματίζας γνώμην ἰδίαν. Μὴ ἀποκρύπτων δὲ ταύτην, ἐκθέτει τὰ πράγματα ἀκριβῶς, περὶ τῆς ἀληθείας μόνης φροντίζων, ἀφίρων δὲ τὸν ἀναγνώστην ἐλεύθερον νὰ σχηματίσῃ ἰδίαν γνώμην, ἂν δυνήθῃ ἄλλας νὰ διαγνώσῃ αἰτίας τῶν πραγμάτων. Διὰ τοῦτο ἡ Ἀριστοτέλους Ἀθηναίων πολιτεία οὐσιωδῶς διαφέρει τῆς ψευδοξενοφωντείου Ἀθηναίων πολιτείας, ἥτις δι' ὑπόουλου διασυρμού τῶν Ἀθηνῶν σκοπεῖ νὰ ἐξυπηρετήσῃ τῶν ὀλιγαρχικῶν τὰς βουλὰς, καὶ τῆς Πολιτείας τοῦ Πλάτωνος, ὅστις ἀριστοκρατικὸς τὸ φρόνημα δὲν ἠδυνήθη νὰ θεμελιώσῃ τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημά του ἐπὶ στερεοῦ ἐδάφους· ἡ ἰδεώδης Πολιτεία τοῦ Πλάτωνος διαφέρει τῆς τοῦ Ἀριστοτέλους ὅσον τὰ ποιητικὰ ὄνειροπολήματα διαφέρουσι τῆς πραγματικότητος.

Διὰ τὸν λόγον τοῦτον ἀδιστακτικῶς δυνάμεθα νὰ ἀποφανθῶμεν, ὅτι ἡ συγγραφή τῆς Ἀθηναίων πολιτείας, δὲν ἐξυπηρετεῖ ὠρισμένον τινὰ πολιτικὸν σκοπὸν· δὲν ἐσκόπει ὁ συγγραφεὺς νὰ καταδείξῃ ὅτι δὲν παρεβλάβη ἡ ἐλευθερία τῶν Ἀθηνῶν καὶ μετὰ τὴν ἐπικράτησιν τῶν Μακεδόνων, ἢ ὅτι δήποτε ἄλλο¹. Καὶ τοῦ ἔργου καὶ τοῦ συγγραφέως ἡ ἀξία ὑπετιμῶνται ἀδίκως, ἂν ὑποληφθῇ ὅτι οὗτος ἔγραψε πρὸς σκοποὺς πολιτικούς καὶ ἐπομένως ἐφημέρους· ἀλλὰ τότε τίνα σκοπὸν εἶχον αἱ πλείεσται τῶν ἄλλων 157 πολιτειῶν, ἂς ὁ αὐτὸς φιλόσοφος συνέγραψεν ; Ὁ σκοπὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ὅμως ἦτο ἀνώτερος, καθαρῶς ἐπιστημονικὸς, διδασκόμεθα δὲ τοῦτον ἐκ τῶν Πολιτικῶν (Δ' 1). Σκοπὸς τοῦ Ἀριστοτέλους ἦτο νὰ εὕρῃ καὶ νὰ δείξῃ τίς ἡ ἀρίστη πολιτεία· ἀρίστην δὲ λέγων δὲν ἐνόει πολιτείαν ὑπὸ τοῦ νοῦ

¹ Τὴν γνώμην ταύτην ὑποστηρίζει ὁ Bauer (Liter. Forschungen σ. 27. 30). Ὁ δὲ Nissen (ἐν Rhein. Mus. 1892 σ. 161 κέ) ὑποθέτει ὅτι αἱ Πολιτεῖαι τοῦ Ἀριστοτέλους ἦσαν προπαρασκευαστικὴ ἐργασία πρὸς σύνταξιν νόμων διὰ τὸ μέγα κράτος τοῦ Ἀλεξάνδρου καὶ προσέτι συλλογὴ ἐγχειριδίων πρὸς χρῆσιν τῶν Μακεδόνων διπλωματῶν.

πλασθεΐσαν και ανεφάρμοστον, αλλά μόνην τήν δυνατήν: «χρή δὲ «τοιαύτην εισηγεῖσθαι τάξιν, ἣν ῥαδίως ἐκ τῶν ὑπαρχουσῶν και παι- «σθήσονται και δυνήσονται κινεῖν». Πρὸς τοῦτο δ' ἀναγκαία ἦτο ἡ γνῶσις πασῶν τῶν πολιτειῶν.

Ὅθεν διδάσκων ὁ Ἀριστοτέλης τήν πολιτικήν, ἠκολούθησε τήν μέθοδον, ἣν αὐτὸς εὔρε, τήν ἐπαγωγικήν, ἥτις ἀνεμόρφωσε τήν νεωτέ- ραν ἐπιστήμην. Εἶναι δ' ἐπαγωγή «ἢ ἀπὸ τῶν καθέαστα ἐπὶ τὰ κα- θόλου ἐφοδος». Τὸ πρῶτον ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους ἀνυψώθη ἡ ἐμπει- ρία εἰς πηγὴν και βῆσανον τῆς ἀνθρωπίνης γνώσεως. «Δεῖ τὸν φυ- σικόν», λέγει πού, «τὰ φαινόμενα πρῶτον τὰ περὶ τὰ ζῶα θεωρή- «σαντα και τὰ μέρη και τὰ περὶ ἕκαστον, ἔπειθ' οὕτω λέγειν τὸ διατὶ «και τὰς αἰτίας ἢ ἄλλως πως». Ἡ αἴσθησις εἶναι κατ' αὐτὸν ἡ μόνη ἀσφαλὴς διδάσκαλος, ἀπρριπτεῖα δὲ κρίνει τὰ φιλοσοφικὰ θεωρήματα τὰ μὴ βεβαιούμενα ὑπὸ τῶν φαινομένων, ὑπὸ τῆς παρατηρήσεως. «Τῆ «αἰσθήσει λέγει, μᾶλλον τῶν λόγων πιστευτέον και τοῖς λόγοις, ἐὰν ἀμυλογοῦμενα δεικνύωσι τοῖς φαινομένοις». Ὅθεν εὐλόγως κατακρίνει τοὺς ἀνάγοντας τὰ φαινόμενα πρὸς τινὰς δόξας ὠρισμένας, τοὺς ἐκ τῶν προτέρων φιλοσοφούντας, οἵτινες ἀντὶ διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν φαινομένων νὰ ζητῶσι τοὺς λόγους και τὰς αἰτίας, ἀγωνίζονται νὰ συμβιβάσωσι τὰ φαινόμενα πρὸς τὰς θεωρίας των και διὰ τῆς τοιαύ- τῆς βεβιασμένης μεθόδου στρεβλοῦσι τήν ἀλήθειαν: «οὐ πρὸς τὰ φαι- «νόμενα τοὺς λόγους και τὰς αἰτίας ζητοῦντες, ἀλλὰ πρὸς τινὰς λό- «γους και δόξας αὐτῶν τὰ φαινόμενα προσέλκοντες και πειρώμενοι συγ- «κοσμεῖν». Ἡ αὕτη μέθοδος ἐφαρμόζεται και ἐν τῇ ἐρευνῇ τῆς πολι- τείας. Ὡς ὁ φυσικὸς κόσμος, παρουσιάζει και ἡ πολιτεία πραγματικὰ τινὰ δεδομένα, ὧν ὁ συνδυασμὸς και ἡ ἐρμηνεία ἄγουσιν εἰς καθολι- κώτερα φιλοσοφικὰ πορίσματα. Πρὸς τὰ φαινόμενα ἐν τῷ φυσικῷ κό- σμῳ ἀντιστοιχοῦσι, κατὰ τὸν Ἀριστοτέλη, ἐν τῇ πολιτείᾳ τὰ γενό- μενα, τὰ συμβαίνοντα και τὰ τοιαῦτα. Ὅθεν βῆσις και ἀφετηρία τῶν ἐν τοῖς Πολιτικῶς τοῦ Ἀριστοτέλους διδασμάτων ἦτο τὸ ὑλικόν, ὅπερ περισυνήγαγεν ἐν ταῖς Πολιτείαις.

Ἐκ τούτου ὅμως δὲν ἐπεται ὅτι ἀναγκαιῶς αἱ Πολιτεῖαι ἐγράφη- σαν πρὸ τῶν Πολιτικῶν. Ἡ μὲν συναγωγή τῆς ὕλης ἐγένετο βεβαιῶς πρὸ τῆς συγγραφῆς τῶν Πολιτικῶν, ἀλλ' ἡ ἐπεξεργασία και ἡ ἐκδοσις τῶν Πολιτειῶν ἐγένετο πάντως ὕστερον, ἀφ' οὗ ἡ πρώτη τῶν 158 Πολιτειῶν, ἡ Ἀθηναίων πολιτεία, ἐγράφη περὶ δυσμᾶς τοῦ βίου τοῦ Ἀριστοτέλους. Ὅθεν τὰ Πολιτικά, γραφέντα μετὰ τὸν θάνατον τοῦ βασιλέως Φιλίππου (336 π. Χ.) οὗ γίνεται μνεία ἐν χωρίῳ τινὶ αὐτῶν,

δύνανται νὰ θεωρηθῶσιν ὡς εἰσαγωγή εἰς τὰς Πολιτείας, ἐν ἣ ἐκτί- θενται τὰ φιλοσοφικὰ θεωρήματα τοῦ Ἀριστοτέλους, ἐπὶ τῇ βῆσει τῶν δεδομένων, ἅτινα ὕστερον ἐπεξεργάσθη ἐν ταῖς Πολιτείαις. Καὶ ταῦτα ἂν παραδεχθῶμεν ὅτι τὰ Πολιτικά ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ Ἀριστο- τέλους: ἐν ᾧ τούναντιον πιθανωτάτη φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Oncken¹, ὅτι τὰ περιωθέντα εἰς ἡμᾶς βιβλία τῶν Πολιτικῶν εἶνε τετράδια ἀκρατῶν τοῦ φιλοσόφου: διότι ὁ γλωσσικὸς χαρακτήρ αὐτῶν δὲν συμ- φωνεῖ πρὸς τὰ ἐν τοῖς γνησίαις μέρεσι τῆς Ῥητορικῆς τοῦ Ἀριστοτέ- λους διδάγματα: οὐδὲ δύνανται νὰ ταχθῶσιν εἰς τὰ ὑπομνηματικά, ἦτοι εἰς ἐκεῖνα, ὅσα, κατὰ τὸν Σιμπλικιον, «πρὸς ὑπόμνησιν οἰκείαν και πλείονα βῆσανον συνέταξεν ὁ φιλόσοφος»: τοιαῦτα ἀδύνατον νὰ ἦσαν βιβλία, ἐξ ὧν ἐλλείπουσιν οὐσιωδέστατα, και ἐν εἰς τούναν- τιον ἐπαναλαμβάνονται συχνάκις φράσεις, ἅς θ' ἀπηξίου νὰ κατα- γράψῃ πρὸς ὑπόμνησιν και πρωτόπειρος διδάσκαλος, πολλῶ δὲ μᾶλ- λον ὁ μέγας φιλόσοφος, οὗ τὴν εὐγλωττίαν ἐξαιροῦσιν οἱ ἀρχαῖοι. Κατὰ ταῦτα περιέχουσι μὲν τὰ Πολιτικά τὴν διδασκαλίαν τοῦ Ἀρι- στοτέλους, τὴν θεμελιουμένην ἐπὶ τῶν ἐρευνῶν ὧν τὰ πορίσματα ἀπε- θησαύρισεν ἐν ταῖς Πολιτείαις, ἀλλὰ δὲν ἐγράφησαν ὑπ' αὐτοῦ τοῦ φιλοσόφου.

Τὰ μειονεκτήματα δὲ ταῦτα ἢ ἄλλα παραπλήσια, μάλιστα δ' ἡ ἀσυμφωνία τοῦ φραστικῶ χαρακτήρος πρὸς τὰς κρίσεις τῶν ἀρχαίων περὶ τῆς γλώσσης τοῦ Ἀριστοτέλους, παρατηροῦνται οὐ μόνον ἐν τοῖς Πολιτικῶς ἀλλὰ και ἐν πᾶσι τοῖς βιβλίοις τοῦ φιλοσόφου, ὅσα σφῶζον- ται πλήρη. Οὐδὲν αὐτῶν δικαιολογεῖ τὸν θαυμασμὸν τῶν ἀρχαίων διὰ τὸ κάλλος τοῦ λόγου, ματαίως δὲ προσπαθεῖμεν ν' ἀνεύρωμεν ἐν αὐ- τοῖς τὰ ὑπὸ τοῦ Κικέρωνος ἐκθειάζόμενα καλλωπίσματα τοῦ λόγου και τὴν χάριν και τὸ flumen orationis aureum, ἢ τὴν δεινότητα και τὴν σαφήνειαν και τὸ ἡδύ, ἅτινα κατεδείκνυεν ἐν τῷ λόγῳ τοῦ Ἀρι- στοτέλους Διονύσιος ὁ Ἀλικαρνασσεύς. Διακρίνονται μὲν τὰ σωζόμενα ἔργα διὰ τὴν ἀκρίθειαν τῆς λέξεως και τὴν βραχυλογίαν, ἀλλ' ἀναμ- φισβητητῶς ἀκαλλώπιστον και σκελὶόν και ἀσαφῆ ἔχουσι τὸν λόγον: ὥστε ἀναγκαζόμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀνήκουσιν ὅσα τούτων ὑπ' αὐτοῦ τοῦ φιλοσόφου ἐγράφησαν εἰς τὰ ἀκροαματικά ἔργα αὐτοῦ, τὰ πρὸς τοὺς γνησίους ἀκρατὰς γεγραμμένα, και νὰ πιστεῦσωμεν ὡς ἀληθῆ τὴν παρατήρησιν ἀρχαίων ὑπομνηματιστῶν ὅτι ἐπετήδευσεν ἐν αὐτοῖς ἀσάφειαν, κατασκευάζων τὸν λόγον δύσληπτον μὲν τοῖς πολ-

¹ Staatslehre des Aristoteles τ. I, σ. 60. 66.

λαῖς, εὐληπτον δὲ μόνοις τοῖς ἀκούσασιν αὐτοῦ. Τοῦ δὲ κάλλους τοῦ λόγου ἐπεμελήθη ἐν μόνοις τοῖς ἐξωτερικοῖς, ἅτινα ἔγραψε πρὸς τὴν τῶν πολλῶν ὠφέλειαν, τῶν ἀνεπιτηθεῖων πρὸς φιλοσοφίαν. Εἰς ταῦτα δὲ τὰ ἐξωτερικὰ συγγράμματα πρέπει νὰ ταχθῶσι καὶ αἱ Πολιτεῖαι. Ὁ Πλούταρχος (Οὐδὲ ζῆν ἔστιν ἡδέως κατ' Ἐπίκ. 10) λέγει περὶ αὐτῶν ὅτι ἔχουσι ἀμέγα καὶ πολὺ τὸ εὐφραίνον» καὶ τὸν λόγον αὐτῶν χαρακτηρίζει ὡς «ἔχοντα δύναμιν καὶ χάριν». Τὴν δὲ κρίσιν ταύτην ὀρθὴν ἀποδεικνύει τὸ εὐρεθὲν κείμενον τῆς Ἀθηναίων πολιτείας¹.

Ὅθεν δυνάμεθα μετὰ πολλῆς πιθανότητος νὰ εἰπώμεν, ὅτι ἡ Ἀθηναίων Πολιτεία εἶναι ἔργον τοῦ Ἀριστοτέλους ὑπ' αὐτοῦ γραφέν καὶ προορισθὲν πρὸς ἐκδοσιν, ἐν ᾧ δὲν δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τὸ αὐτὸ περὶ τῶν ἄλλων σωζομένων βιβλίων τοῦ μεγάλου φιλοσόφου.

Εὐχρηθῶμεν ἵνα τὸ πολῦτιμον πρόσκτημα ὑπεκκαύσῃ τὸν ζῆλον πρὸς μελέτην τῆς πολιτείας τῶν ἀρχαίων. Ἡ μελέτη τῆς ἀρχαιότητος μεγάλην ἔσχε ῥοπὴν εἰς τὴν μόρφωσιν τῶν πολιτικῶν ἰδεῶν τοῦ νεωτέρου κόσμου κατὰ τὴν Ἀναγέννησιν καὶ ἐπὶ τινὰ χρόνον ὕστερον· νῦν ὅμως δὲν θεωροῦνται ὡς ἔχουσαι πρακτικὴν τινὰ σπουδαιότητα αἱ τοιαῦται ἔρευναι: «Ἡ ἡμετέρα πολιτικὴ ἐπιστήμη, παρατηρεῖ ὁ Treitschke, «εἶναι πλέον τοῦ προσήκοντος ἀπεξενωμένη τῶν ἀρχαίων. Ἐπέστη ὅμως «καιρὸς νὰ κατανοήσῃ ὅτι ἡ ἀρχαιότης παρέχει εἰς τὸν πολιτικὸν διδάγματα σχεδὸν ἐπίσης πολῦτιμα, ὅσον καὶ εἰς τὸν ἀναζητοῦντα ἀπλῶς «ἐν τῇ μελέτῃ αὐτῆς ἠθικὴν μόρφωσιν καὶ ἀνάπτυξιν τοῦ αἰσθηματος «τοῦ καλοῦ.» Καὶ ἡμεῖς ἐν τινι τῶν περυσίων μαθημάτων ἐλέγομεν ὅτι «καθόλου ἡ ἀναδρομὴ εἰς τὸ παρελθὸν προομαλύνει τὰς ὁδοὺς τοῦ μέλλοντος, πορίζουσα μὲν ἀκριβῆ ἔννοιαν τῶν βάσεων, ἐφ' ὧν ἐρείδεται ὁ νεώτερος πολιτισμὸς, καθοδηγοῦσα δ' ὅπως ἀντλῶμεν ἐκείθεν καὶ διδάγματα ὠφελιμώτατα. Τοιαῦτα δὲ διδάγματα ἀφθόνως παρέχει ἡμῖν ἡ Ἑλληνικὴ μάλιστα ἀρχαιότης· διότι ἐν αὐτῇ εὕρηται τύποι τελειότατοι πολιτικῆς καὶ κοινωνικῆς εὐκοσμίας, ὧν πολλοὺς μὲν παρέλαβον ἤδη ἡ ἐμμήθησαν αἱ νεώτεροι κοινωνίαι, πολλοὶ δ' ἀκόμη πρόκεινται πρὸς μίμησιν.» Εἰς τὸ πολιτικὸν οἰκοδόμημα τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἄνευ ὑπερβολῆς δύναται τις νὰ εἴπῃ, ὅτι οὐδὲ λίθον προσέθεσαν αἱ νεώτεροι κοινωνίαι. Ἄν εἰς τὸν Ῥωμαϊκὸν λαὸν ὀφείλομεν τὴν τελειοτάτην διατύπωσιν τῶν ἀρχῶν τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, εἰς τὸν ἑλληνικὸν

¹ Περὶ τῆς γλώσσης τῆς Ἀθηναίων πολιτείας ἐδημοσίευσεν ἐσχάτως ἰδίαν μονογραφίαν ὁ G. Kaibel (Stil und Text der Πολιτεία Ἀθηναίων des Aristoteles, Berlin, 1893).

ὀφείλομεν τὴν τοῦ δημοσίου. Κατατετρημένους εἰς μικρὰς κοινότητας, εὔρε καὶ ἀπειργάσθη ἐν ποικιλωτάτοις τύποις κοινωνικοὺς καὶ πολιτικοὺς θεσμοὺς καὶ ἐμόρφωσε τὴν ἰδέαν τοῦ ἐλευθέρου πολίτου. Ἐν δὲ τῷ πολυταράχῳ πολιτικῷ βίῳ κοινὰ καθωδήγουν πάντας τοὺς Ἕλληνας αἰσθηματα, τὸ τῆς ἐλευθερίας καὶ τῆς τάξεως, ὧν ἄνευ ἀδύνατος ἐλέγχεται ὁ κανονισμὸς τῆς πολιτείας καὶ τοῦ δικαίου, δυνάμειν ἀσφαλιζουσῶν καὶ προαγουσῶν, ἀλλ' ἅμα περιστελλουσῶν καὶ κανονιζουσῶν τὴν ἀτομικὴν ἐλευθερίαν. Μελετῶντες δὲ τὰρχαῖα πολιτεύματα δυνάμεθα νὰ ἐπαναλάβωμεν τοὺς λόγους τοῦ Ἀριστοτέλους: «πάντα «γὰρ σχεδὸν εὐρηται μὲν, ἀλλὰ τὰ μὲν οὐ συνήκται, τοῖς δ' οὐ «χρῶνται γινώσκοντες.» καὶ νὰ συμπεράνωμεν μετὰ τοῦ αὐτοῦ φιλοσόφου περὶ τῶν ἐκ τῆς μελέτης ταύτης διδαγμάτων: «δαῖ τοῖς μὲν «εὐρημένοις ἰκανῶς χρῆσθαι, τὰ δὲ παραλειμμένα πειρᾶσθαι ζητεῖν».

N. Γ. Πολέτης

ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΑ ΠΟΙΚΙΛΑ

Ὅπως πᾶν ἔργον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος οὕτω καὶ τὴν γλῶσσαν δύναται ὁ ἄνθρωπος νὰ καταστήσῃ ὑπόθεσιν τῶν μελετῶν του, καὶ τοῦτο κατὰ πολλοὺς καὶ ποικίλους τρόπους καὶ πρὸς διαφόρους σκοπούς. Δύναται νὰ ἐξετάσῃ τοὺς νόμους τῆς γενέσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ αὐτῆς, τοὺς νόμους τῆς μεταβολῆς ἐκάστης γλώσσης καὶ τῆς διαφορᾶς τῶν διαφόρων γλωσσῶν ἀπ' ἀλλήλων, τοὺς νόμους τῆς ἀναπτύξεως ἢ καταπτώσεως, τὰς σχέσεις τῆς συγγενείας καὶ ὁμοιότητος ἢ ἀλλοτριότητος αὐτῶν, τὰς σχέσεις τῆς γλώσσης πρὸς τὸ πνεῦμα καὶ πρὸς τούτοις τὴν ἀμοιβαίαν ἐπίδρασιν γλώσσης καὶ πνεύματος καὶ τοὺς νόμους τῶν σχέσεων τούτων κλπ. Τὰ ζητήματα ταῦτα καὶ τὰ τοιαῦτα ὑπόθεσιν ἔχει καὶ καθήκον νὰ ἐξετάζῃ καὶ κατὰ τὸ ἐνὸν λύσῃ ἢ περὶ τὴν γλῶσσαν ἐπιστήμη, ἡ Γλωσσολογία λεγομένη. Ὅτι δ' ἡ ἔρευνα τῶν γλωσσικῶν ζητημάτων τούτων καὶ ἡδίστη καὶ διδακτικωτάτη εἶναι, ἐπίστανται μὲν οἱ παιδείας τινὸς τυχόντες, κατανοεῖ δὲ καὶ πᾶς ἄλλος εὐκόλως ἐνθυμηθεὶς πρῶτον μὲν ὅτι πάντα τὰ ἔθνη τὰ εἰς λόγον πολιτισμοῦ τινος καὶ ἡμερώσεως ἐπίδοσιν λαβόντα καὶ περὶ τῶν πραγμάτων τοῦ κόσμου ὅπωςδῆποτε φιλοσοφῆσαντα, εἰργάσθησαν ὑπὲρ τῆς ἐπιστήμης τῆς γλώσσης· τοῦτο ἔπραξαν οἱ Ἕλληνες, τοῦτο οἱ Ῥωμαῖοι, οἱ Ἰνδοί, οἱ Ἀραβεῖς, οἱ Σῖναι καθὼς καὶ πάν-

τες οι τῆς Δυτικῆς Εὐρώπης λαοὶ μετὰ τὴν ἀναγέννησιν τῶν γραμμάτων. Ἐπειτα δὲ ὅτι ἐν ταῖς πρώτοις παιδείμασι τῶν νέων τὴν ἐπισημοτάτην κατέχει θέσιν ἡ τῆς γλώσσης καὶ τοῦ ἐν αὐτῇ διακόσμου κατανόησις. Καὶ τρίτον ὅτι ἐπειδὴ ἐν τῷ καθ' ἡμᾶς αἰῶνι ἡ ἔθνολογία τοσοῦτον ἐπέδωκε καὶ αἱ ἔθνολογικαὶ ἰδέαι περιφανῶς ἐπρωτάνευσαν ἐν τῇ νεωτάτῃ ἱστορίᾳ τῶν εὐρωπαϊκῶν λαῶν, τῶν πρωτίστων δὲ καὶ κυριωτάτων ἔθνολογικῶν χαρακτήρων καὶ γνωρισμάτων εἶναι ὁμολογουμένως ἡ γλῶσσα, διὰ ταῦτα ἡ καλλιέργια καὶ διατήρησις τῆς ἐθνικῆς λαλουμένης γλώσσης ἐπιβάλλεται ὡς ἱερὸν καθήκον καὶ ἐπιδιώκεται ἀνεκδότως καὶ διὰ μυρίων ἀγῶνων ὑπὸ πάντων τῶν βουλομένων νὰ διασωθῶσιν ἔθνῶν.

Τὰ μεγάλα καὶ δυσχερῆ καθήκοντα τὰ ἐν τῷ εὐγενεῖ τούτῳ ἀγῶνι ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης καὶ τῆς αὐτοσυντηρησίας ἐπιβαλλόμενα ἡμῖν τοῖς Ἕλλησι, ταχέως μὲν ἐνόησαμεν, ἀτελῶς δὲ μόνον μέχρι τοῦδε ἐξετελέσαμεν. Πολλοὶ δὲ τούτου δύνανται νὰ προνεχθῶσιν αἰτίαι, ὧν δύο πρέπει νὰ νομισθῶσι κυριώταται· πρῶτον ὅτι δὲν παρεσκευάσθημεν πρὸς τὸ ἔργον μεθοδικῶς καὶ ἐπιστημονικῶς, καὶ δευτερον ὅτι εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς καὶ μέχρι σήμερον ἀτυχῶς ἡ ἐπιστημονικὴ καλλιέργια καὶ γνῶσις τῆς νέας ἡμῶν γλώσσης συγγέεται παρὰ πάντα λόγον μετὰ τοῦ ἄλλου, τοῦ πρακτικοῦ καθ' ὁλοκληρίαν ζητήματος, περὶ τοῦ τίνες λέξεις, τίνες τύποι, τίνες φράσεις, τίνες συντακτικαὶ πλοκαὶ, τίνες σημασίαι κτλ., πρέπει νὰ παραλαμβάνωνται εἰς τὸν γραπτὸν ἡμῶν λόγον καὶ τίνες οὐχί. Ὅτι ἐν τούτοις συνέθη σύγχυσις ζητήματος καθαρῶς ἐπιστημονικοῦ καὶ δὴ ἐξ ἐνός ἢ πάντως ἐξ ἐλαχίστων φύσει ἐξαρθωμένου πρὸς ζήτημα καθαρῶς πρακτικοῦ καὶ δὴ ἐκ πολλῶν ἐξαρθωμένου, κατανοεῖ ἕκαστος εὐκόλως, ὅταν ἀποβλέψῃ εἰς τὰ καθήκοντα τοῦτο μὲν τοῦ ὁμιλοῦντος καὶ γράφοντος καλλιτεχνικῶς τὴν γλῶσσαν, τοῦτο δὲ τοῦ ἐπιστημονικῶς ἐξετάζοντος αὐτήν. Διότι εἶναι προφανές, ὅτι ὁ πρῶτος τοῦτο μόνον ἔχει καὶ ὀφείλει νὰ ἔχῃ σκοπὸν καὶ καθήκον τὸ νὰ μεταχειρίζεται τοιαῦτα τῆς γλώσσης στοιχεῖα, ὅποια καὶ νοοῦνται ὀρθῶς ὑπὸ τῆς κοινωνίας ἢς χάριν ὁμιλεῖ καὶ γράφει καὶ ἀρέσκουν εἰς αὐτήν, ν' ἀποφεύγῃ δὲ κατὰ τὸν Καίσαρα ὅπως οἱ ναῦται τοὺς σκοπέλους πᾶν ὅ,τι δὲν ἔχει τὰς ἀρετὰς ταύτας. Τούναντιον ὁ ἐπιστήμων γλωσσοδίφης ἀδιαφορεῖ παντάπασιν περὶ τοῦ ἂν τύποι ἢ λέξεις τίνες κρίνωνται σήμερον ἀρμόδιοι ἢ ἀναρμόδιοι τῷ γραπτῷ ἢ προφορικῷ λόγῳ, ἂν σύνταξις ἢ λέξις ἢ τύπος τις θεωρῆται ἀρμόζων εἰς στόμα χωρικῆς μάλλον ἢ ἀριστοκράτιδος δεσποίνης κτλ., οὗτος οὐχί τὴν διάκρισιν ταύτην ἀλλ' ὅλως ἄλλοῖον ἔχει ἔργον, ἥτοι

τὴν ἐν τῇ ἱστορίᾳ γένεσιν ἐκάστου τῶν στοιχείων τούτων καὶ τοὺς νόμους τοὺς παραγαγόντας αὐτό, ἐπαγαγόντας δὲ τὴν ἀπώλειαν ἢ μεταβολὴν ἄλλου κττ. Ἐρμηνεύων ἐγὼ ἐν Πλάτωνος τόμ. Γ', σελ. 35 κ. ἐ. τὴν γένεσιν τοῦ μαζὶ οὐδὲν περὶ τῆς χρήσεως αὐτοῦ εἰς τὸν γραπτὸν ἡμῶν λόγον εἶπον οὐδ' ἠθέλησα νὰ εἶπω. Ὁμοίως τὸ ἔτσι ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. Α', σελ. 334 καὶ τὸ Μορέας αὐτόθι τόμ. Ε', σελ. 230, 491, 549. κττ. Ταῦτα εἶναι ἔργα καθ' ὁλοκληρίαν διάφορα. Τὴν διαφορὰν ταύτην τῶν ἔργων τούτων κατενόησεν ἤδη κάλλιστα καὶ ἐξέφρασεν ὁ παλαιὸς Ἐπίκτητος ἀντιτάξας τῇ χρήσει τῶν λέξεων ἥτις εἶναι ἔργον τοῦ συγγραφέως, τὴν παρακολούθησιν αὐτῶν, ὅπερ ἔργον μόνου τοῦ γλωσσοδίφου, ἀλλ' ὅμως καθὼς πλείστα ἄλλα τῶν θείων ἡμῶν προγόνων σοφὰ διδάγματα οὕτω καὶ τοῦτο παρεδίδεξαμεν. Διὰ ταῦτα δ' αἱ περὶ τὴν νεωτέραν ἡμῶν γλῶσσαν μελέται μικρὸν μόνον ἔχουν προβῆ, ἥμισυ δὲ πάντων ἐν ταῖς μεταβολαῖς τῶν φθόγγων καὶ τῶν σημασιῶν τῶν λέξεων, τῆς συντάξεως αὐτῶν καὶ παραγωγῆς. Συνήθως ἐν τοῖς γλωσσάριας ἀναγράφονται μία ἢ δύο τῆς λέξεως σημασίαι, ἀλλ' οὔτε πῶς ἀνεπτύχθη ἡ σημασία αὕτη οὔτε πῶς συντάσσεται ἡ λέξις καὶ μετὰ τίνων συνεκφέρεται κττ., ἐξετάζεται. Καὶ ὅμως ἂν ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἀκριβὴς ἐξέτασις τῶν μεταβολῶν τῶν φθόγγων, ἀπαραίτητος εἰς πᾶσαν ἔτυμολογίαν, πλείστα γλωσσικὰ μυστήρια διαλευκαίνῃ καὶ μέγα διαφέρειν ἐγείρῃ, οὐχ ἥττον συμβάλλεται εἰς τὴν γνῶσιν τῆς γλώσσης καὶ οὐχ ἥττον διδακτικὴ καὶ ἡδεῖα καὶ ἀπαραίτητος εἶναι ἡ ἐπιστημονικὴ τῶν σημασιολογικῶν μεταβολῶν ἔρευνα. «Ἡ ἔτυμολογία, λέγει ὁ Ἀμερικανὸς γλωσσολόγος Whitney σελ. 82 καὶ 93 τῶν Ἀκαδημαϊκῶν τοῦ Ἀναγνωσμάτων, εἶναι ἡ ἱστορία τῶν λέξεων ... ὁ ἔτυμολογῶν ὀφείλει νὰ βασανίζῃ αὐτὴν τὴν προκειμένην γλωσσικὴν ὕλην καὶ δι' ἐρεύνης ἐκάστης λέξεως νὰ συνάγῃ τὴν βιογραφίαν αὐτῆς» καὶ 197 «τὸ ἔρευνᾶν τὰ κατὰ τὴν ἔτυμολογίαν λέξεώς τινος δηλοῖ ἐξετάζειν ἀκριβέστατα πάσας τὰς περὶ τὴν σημασίαν καὶ τοὺς φθόγγους μεταβολὰς αὐτῆς, καὶ ἀνατρέχειν κατὰ τὴν ἐξέτασιν ταύτην εἰς ὅσον ἔνεστιν ἀρχαιοτάτους χρόνους». Καὶ 161—2 «ἡ μεταβολὴ τῆς σημασίας τῶν λέξεων εἶναι πολλῶ οὐσιωδεστέρα καὶ ἀναγκαιοτέρα διὰ τὴν ἀνάπτυξιν τῆς γλώσσης ἢ ἡ μεταβολὴ τῶν τύπων· ἡ ἔρευνα δὲ τῆς ἀναπτύξεως τῆς σημασίας λέξεώς τινος μέχρις οὗ φθάσῃ εἰς τὴν πρώτην καὶ κυρίαν, εἶναι ἐν πάσῃ ἔτυμολογικῇ ἐρευνῇ ἐξ ἴσου ἀπαραίτητον καθήκον ὅπως καὶ ἡ ἔρευνα τῶν κατὰ μικρὸν ἐπελθουσῶν φθογγικῶν μεταβολῶν τῶν λέξεων μέχρι τοῦ ἀρχαιοτάτου τύπου αὐτῶν· μάλιστα τὸ πρῶτον εἶναι πολλῶ ὀφελιμώ-

τερον, καθ' ὅσον παρέχει μᾶλλον διαφέροντα προβλήματα ἢ τὸ ἕτερον.» Πλὴν τῶν φθόγγων ἄρα καὶ τῆς σημασίας συνεξεταστέον καὶ τὰ κατὰ τὴν κλίσειν καὶ τὴν παραγωγὴν καὶ τὴν σύνταξιν τῶν λέξεων. Διότι πάντα τὰ στοιχεῖα τῆς γλώσσης συνδέονται καὶ πάντα συµμεταβάλλονται καὶ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κατανοηθῇ ἡ πάθησις τοῦ ἑνὸς αὐτῶν, ἂν μὴ τὰ μεθ' ὧν στενωῶς συνδέεται καὶ ἐξ ὧν πολλακίς ὠρμήθη τὸ πάθος, ἐπαρκῶς κατανοηθῶσιν. Δὲν εἶναι μόνον, ὅπως νομίζουσι πολλοί, ἡ φωνητικὴ βᾶσις τοῦ τυπικοῦ ἀλλὰ καὶ ἡ σημασιολογία καὶ ἡ σύνταξις. Τοῦτο βεβαίως θὰ εὔρουσιν παραδόξον οἱ ἀποφαινόμενοι ὅτι ἡ γλωσσικὴ ἐπιστήμη ἐν μόνοις τοῖς φωνητικοῖς καὶ τῷ τυπικῷ περιορίζεται, οὐδὲν δὲ φροντίζει περὶ τῆς σημασιολογίας καὶ τῆς συντάξεως αὐτῶν. Περὶ τούτων ἐγὼ ἐν τῷ παρόντι δὲν φροντίζω, θὰ πειραθῶ δὲ μόνον ἐν τοῖς ἐξῆς νὰ δείξω διὰ παραδειγμάτων, ὅτι καθ' ὃν τρόπον διὰ τῆς φωνητικῆς καὶ διὰ τοῦ παραγωγικοῦ οὕτω καὶ διὰ τῆς σημαντικῆς καὶ τοῦ συντακτικοῦ πλεῖστα παραδόξα φαινόμενα διαφωτίζονται, καὶ ὅτι ἀτελής εἶναι πᾶσα περὶ τούτων μονομερῆς ἔρευνα.

Πασιγνώστον εἶναι τὸ ῥῆμα ξιππάζω καὶ ξιππάζομαι καθὼς καὶ ὁ ξιππασμένος καὶ τὸ ξίππασμα. Ὁμοιάζει τῷ ἀρχαίῳ ἐξιππάζομαι ὅπως τὸ ἐν ὧν τῷ ἐτέρῳ, ὥστε λόγῳ φωνητικῆς οὐδεμία ἀντίρρησης δύναται νὰ ἐγερθῇ κατὰ τοῦ ταυτίζοντος. Ἀλλὰ πῶς θὰ οἰκονομηθῇ ἡ διάφορος σημασία αὐτῶν; πῶς τὸ ἐξιππάζομαι=ἐξέρχομαι, προτρέχω ἔφιππος, κατήνησεν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ ἐκπλήττεσθαι, οὐδεὶς ἔνοσε. Εἰς τοῦτο βοηθεῖ τὸ μὲν ἡ ἱστορία, τὸ δὲ ἡ φωνητικὴ. Ἡ μὲν ἱστορία διδάσκει ὅτι παλαιότερον τὸ ῥῆμα ἐλέγετο καὶ νῦν ἔτι πολλαχοῦ λέγεται πληρέστερον, ἥτοι ἐν Ἰλυκᾷ στ. 57 ἡκρεξύσπαζε, 172 ἐξυσπασμένος, Θρήνου Κωνσταντινουπόλεως 561 νὰ ξεσπασθῇ (αὐτ. 43 ἀνασπασθῇ, 227 ἐξανασπάται, 324 ἀνάσπαστες 387 ἐξανασπάσετε), ἐν Ἰκαρικῷ Ἰατροσοφίῳ ἀνέγνωσεν πρὸ δύο ἐτῶν ἐξυσπασμόν, λέγεται δὲ καὶ σήμερον ἔτι ἐν Καρπάθῳ καὶ τισιν ἄλλαις γειτονικαῖς νήσοις ξεσπῶ-ξεσπούμαι. Ἡ δὲ φωνητικὴ διδάσκει ὅτι δι' ἀνομοίωσιν ἀποβάλλεται πολλακίς ὁ ἕτερος δύο ὁμοίων φθόγγων, ὅταν οὗτοι ἐν ἀλληπαλλήλοις συλλαβαῖς ἀπαγγέλλωνται.

Λέγομεν λοιπὸν πενήντα ἀντὶ πεντῆντα ὅπως παλαιότερον ἐλέγετο, μάραθον ἀντὶ μάραθρον, χουλιάρι ἀντὶ χουχλιάρι, εἶντα ἀντὶ τείντα (=τί εἰν τά;), νὰ θελήης, θ' ἀπαρεάης, ὁ Ἀναστάσις ὁ Χαρίσις κττ. ἀλλὰ νὰ θελήσω, θ' ἀπαρεάσω, τοῦ Ἀναστάσι, τοῦ Χαρίσι κττ. καὶ δὴ (ἐ)ξυ-πούμαι ἀντὶ (ἐ)ξυ-σπούμαι ἐκ τοῦ συ-σπῶμαι=συ-

στέλλομαι, φυλάττομαι προέκυψεν ἐν τῇ μετὰ τῆς ἐξ συνθέσει ἡ ἔννοια τοῦ ἐναντίου ῥίπτομαι ἐξω, ἐκπλήττομαι, φαντάζομαι κτλ. ¹.

Πάντες λέγομεν ὅτι ὁ παππᾶς ἐξομολογᾷ ἢ ἐξαγορεύει. Ἀλλὰ προφανῶς ἡ σημερινὴ αὐτῶν χρῆσις οὐ μόνον δὲν ταυτίζεται ἀλλὰ καὶ ἐκ διαμέτρου ἀντίκειται τῇ ἀρχαίᾳ, ἀφοῦ οὗτος ἀκριβῶς οὐδὲν ἐκφέρει τῶν ἐξομολογηθέντων αὐτῷ, ἀλλὰ τότε πῶς ἐξομολογᾷ καὶ ἐξαγορεύει; Ἴνα τοῦτο νοηθῇ, ἀνάγκη νὰ λεχθῇ ὅτι μετὰ τῆς χρήσεως μετεβλήθη καὶ ἡ σύνταξις τῶν ῥημάτων, καθ' ὅσον ἐν τῇ ψυχῇ ἡμῶν ἄλλως συνεδέθησαν καὶ συνετάχθησαν τὰ ῥήματα ταῦτα καὶ ἄλλως συνεδέοντο ἐν τῇ ἀρχαίᾳ γλώσσῃ. Ἡμεῖς δηλ. καθὼς ἐν τῷ ἀγιάζεται, βαπτίζεται, χειροτονεῖται, εὐλογεῖται, φωτίζεται, θάπτεται κττ. ἡσθάνθημεν πρᾶξιν ὑπὸ τοῦ ἱερέως ἐκτελουμένην, οὕτω καὶ ἐν τῷ ἐξομολογεῖται, ἐξαγορεύεται, καὶ δὴ κατὰ τὸ ἀγιάζεται ὁ λαὸς ἀλλ' ἀγιάζει ὁ ἱερεὺς, εὐλογεῖται ὁ γάμος ἀλλ' ὁ ἱερεὺς εὐλογεῖ αὐτόν, βαπτίζεται βαπτίζει, χειροτονεῖται χειροτονεῖ κττ. ἐπλάσαμεν καὶ τοῦ παθητικοῦ πλεόν ἀντὶ μέσου ἐκκληφθέντος ἐξομολογοῦμαι ἐνεργητικὸν ἐξομολογεῖ ὁ ἱερεὺς, καὶ τούτου παραλλήλως τὸ συνώνυμον ἐξαγορεύω-ἐξαγορεύομαι, καὶ κάπου ἀλλὰ δὲν ἐνθυμοῦμαι πρὸς τὸ παρὸν τοῦ τὸ καταρῶμαι-καταρῶ. Οὕτω τὸ νῦν ἐξομολογῶ καὶ ἐξαγορεύω οὐδὲν κοινὸν ἔχει τῷ ἀρχαίῳ ἐξομολογῶ καὶ ἐξαγορεύω, ἀλλ' ἐπλάσθη ἐκ τοῦ μέσου ἢ μᾶλλον παθητικοῦ καθ' ὃν τρόπον ἐν τοῖς μεταγενεστέροις χρόνοις καὶ ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἐλέχθη τὸ ψηφίζω ἀπὸ τοῦ μέσου καὶ παθητικοῦ ψηφίζομαι, χαρίζω ἀπὸ τοῦ χαρίζομαι, ἡτῶ=νικῶ ἀπὸ τοῦ ἡτῶμαι, βεβαιῶ ἀπὸ τοῦ βεβαιοῦμαι, ἀλίσκω ἀπὸ τοῦ ἀλίσκομαι, κτῶ ἀπὸ τοῦ κτῶμαι, ἐξηγῶ ἀπὸ τοῦ ἐξηγοῦμαι κττ. καὶ ἀντιστρόφως ἀπὸ τῶν ὡς ἐνεργητικῶν μεταβατικῶν ἐκκληφθέντων τύπων εἰς-ω ἐπλάσθησαν τὰ μέσα ἀπαντῶμαι ἀπὸ τοῦ ἀπαντῶ τινα, δοκοῦμαι ἀπὸ τοῦ δοκῶ (=νομίζω), συνερίζομαι ἀπὸ τοῦ συνερίζω, ἐχθρεύομαι κττ πρβλ. περὶ τούτων Einleitung σελ. 198 κ. ἐξ.

Κατὰ ταῦτα ἂν εἰς ἐρμηνείαν τοῦ ξυποῦμαι ξυπασμένος ξυπῶ ¹ κλπ. ἤρκει ἡ γνώσις τῶν παλαιωτέρων τύπων καὶ ἡ τῶν σημερι-

¹ Ὅτι κατ' αὐτὰ ἡ ὀρθὴ γραφὴ τῆς λέξεως εἶναι ἡ διὰ τοῦ υ καὶ δι' ἑνὸς π, πρὸδηλον, καθὼς καὶ τοῦ Μορέας ἡ διὰ τοῦ ο καὶ τοῦ ἡμαν ἦτορ κτλ. διὰ τοῦ η οὐχὶ διὰ τοῦ ει ὅπως σοφολογιώτατός τις ἀνιστόρητος εἰσηγήσατο διότι πολλοὺς αἰῶνας πρὸ τοῦ ἐνεστῶτος εἶμαι ἐλέγετο (ἐν τῇ Ἁγίᾳ Γραφῇ συχνοτάτα) ἡμην, ἦτορ ἡμεθα, καὶ ἐκ τούτων ἐπλάσθη ὁ ἐνεστῶς εἰς -μαι, πρβλ. ἐκείμην ἐκειτο-ἐκείμεθα-κειμαι=ἡμην ἦτο ἡμεθα=εἶμαι). Ὁμοίως γελοία καὶ ὄλως παράλογος εἶναι καὶ ἡ ὀρθογραφία τίς ἄλλες διὰ τοῦ ι, ἀφοῦ οὐδέποτε ἐν τῇ με-

νῶν ιδιωμάτων καὶ ἡ φωνητική, εἰς νόησιν τοῦ ἐξομολογῶ ἐξαγρεύω ταῦτα δὲν ἀρκοῦν, ἀλλ' ἀνάγκη τῆς συντάξεως.

Γέρνω κ.τ.λ. = κλίνω, κλίνομαι· περὶ τούτου τοῦ ῥήματος διέλαβον πολλοί· οἷον ὁ Βυζάντιος ἐν τῷ Λεξ. τῆς καθ' ἡμᾶς ἑλλ. παράγει αὐτὸ ἐκ τοῦ γέρανος τὸ γεράνι, ὅπερ μορφολογικῶς ἀδύνατον καθ' ὅλοκληρίαν, ὁ δὲ Κορ. ἐν Ἀτάκτ. Α' 80 ὑποθετεῖ ὅτι λέγεται γέρνω ἀντὶ γύρω ὅπως σέρνω ἀντὶ σύρω, καὶ οὕτω παραδέχεται ὅτι ὑπῆρχε τὸ παλαιὸν ῥήμα τι γύρω, ὅπερ οὐ διεσώθη ἡμῖν διὰ τῆς γραμματικῆς. Ὁ κ. Deffner ἐν Κουρτίου Μελετῶν Τόμ. Δ' 286 γράφει «γέρνω γύρνω καὶ γυρνῶ ducta a vetere γυρόω». Ἄλλ' ἐκ τοῦ γυρόω θὰ παρήγετο γυρώνω οὐδέποτε γύρω, ὅπως οὐδ' ἐκ τοῦ δηλώω δηλῶ οὐδ' ἐκ τοῦ φανερόω-φανέρω ἢ τι τοιοῦτον. Ὁ δὲ κ. Foy τέλος ποιούμενος λόγον ἐν Bezz. Beitr. Γ' 227-8 περὶ τοῦ ῥήματος λέγει ὅτι ὁ Κοραῖς παρήγαγε τὸ ῥήμα γέρνω-γύρω ἐκ τοῦ γύρος. Ἄλλὰ καὶ τοῦτο ὁμολογουμένως ἀδύνατον. Διότι τὰ παρώνυμα ῥήματα λήγουσιν εἰς διαφορὰ τέλη ἢ καταλήξεις (—ίζω, —άζω, —εύω, —ώνω κττ.)· οὐδεὶς δ' ἡμῶν εἶδεν ἢ ἤκουσεν ἢ πιστεύει ὅτι δύναται νὰ λεχθῆ λόγῳ ἐκ τοῦ λόγος, ἢ τάγῳ ἐκ τοῦ ταγῆ κ.τ.τ. ἐπομένως οὔτε ἐκ τοῦ γύρος οὔτε ἐκ τοῦ γέρανος εἶναι δυνατόν νὰ λεχθῆ γύρω. Ὅτι δὲ ἀπὸ ῥημάτων εἰς-οω δὲν εἶναι δυνατόν νὰ παραχθῆ ῥήμα γύρω ἢ γύρνω κ.τ.τ. ἀπέδειξα ἐν ΚΖ' Τόμῳ τοῦ Περιδικοῦ τοῦ Kuhn σελ. 70 κέξ. Τὸ γύρνω ἢ γέρνω πρὸς τούτους διαστέλλεται καὶ κατὰ τὴν ἔννοιαν ἀπὸ τοῦ γυρνῶ (γερνῶ), καθ' ὅσον τούτο εἶναι ταῦτόν τῳ γυρίζω «τὶ τριγυρνᾷς ἐδῶ πέρα ;» γύρνω 'πὸ δῶ πειρὸ ὕστερα», Ἀραβαντ. 263 «σὰ νύφη χρυσοστόλιστη ἔς τὰ πέλαγα γυρνάει»· ἐγένετο λοιπὸν τὸ γυρίζω γυρῶ καὶ γυρνῶ ὅπως τὸ σκορπίζω ἐγένετο σκορπῶ, τὸ περῶ-περνῶ τὸ ἀρπάζω-ἀρπάχνω, τὸ στέλλω στέλνω, παραγγέρνω, φέρνει ἐν Βατραχομοῦ. Mullach 102 κ.τ.τ. Ἡ τοῦ Κορ. γνώμη εἶναι δυνατὴ, ἀλλ' ἀμφιβολωτάτη, διότι δὲν φαίνεται πιθανόν ὅτι δὲν θὰ παρεδίδοτο ἡμῖν κίνημά τι τοῦ ῥήματος γύρω ὑπὸ τινος. Διότι ἡ γλῶσσα τοῦ Ἑσυχ. ἦν παραθέτει ὁ Κορ. «γυρνόν, σκύφον» εἶναι σκοτεινὴ καὶ διορθοῦται, τούτου δ' ἕνεκα δὲν δύναται νὰ μαρτυρήσῃ τι ὑπὲρ ἄλλου, αὐτὴ βοηθείας χρηζοῦσα.

Καθ' ἡμᾶς ἡ ἀληθὴς παραγωγή εἶναι ἐκ τοῦ ῥήματος ἐγείρω, ὃ ἐγένετο γέρνω ὅπως τὸ σπείρω σπέρνω, τὸ σύρω σέρνω κ.τ.τ. Τὸ ῥήμα (ἐ)γείρω σῶζεται ἐν τῇ Κάτω Ἰταλίᾳ, πρβλ. Rivista di Filolog. Β'.

σημδρινῆ ἑλληνικῇ τὸ ε μεταξὺ συμφῶνων τρέπεται εἰς ι, ὀρθῆ δὲ ἡ διὰ τοῦ οι, διότι οἱ γυναῖκες τοῖς γυναῖκες, τ. ἔ. Ὁ φθόγγος ι (-οι) εἰσήλασεν ἀπὸ τῆς ὀνομαστικῆς ἐπὶ τὴν αἰτιατικὴν.

313 eghiru ce vâle ecino 's to crevâti=ἐγείρου καὶ βάλε ἐκεῖνο ἔς τὸ κρεβάτι, 439 eghéreso=ἐγείρεσο, 499 ghiru=ἐγείρου. Morosi Studi 28 m'a maddia gherména-coi capilli alzati=μὲ τὰ μαλλιά γεμμένα. Ἄλλὰ καὶ ἐν τῇ παλαιοτέρᾳ γραμματικῇ ἀπαντᾷ, πρβλ. Λάμπρου Rom. σελ. 278 στ. 666 ἐγέρνει τὰ βαρέλλια διὰ νὰ ἐξηγήσῃ, 230 στ. 2934 μήπως καὶ εἶναι δυνατόν σπέρμα ἀνδρείας νὰ γείρῃ (τούτο ἐλήφθη ἐκ τῆς γλώσσης τῆς Γραφῆς «καὶ ἐξαναστήσῃ σπέρμα τῳ ἀδελφῷ»). Legr. Τόμ. Α'. Βιβλ. σελ. 226 στ. 1 «ξύπν', Ἀβραάμ, ξύπν' Ἀβραάμ, γείρου καὶ πάνω στάσου» καὶ στ. 26 «καὶ γείρου κίνησε νὰ πᾶς» καὶ 480 «ξύπνησε, γείρου νὰ ντυθῆς. Καὶ Ἄλωσ. Κωνστ. 717 «καὶ ἐγερνόμην κ' ἔγραφα καὶ μετέπιπτον πάλιν.» Trois poém. 318, 2723 γέρνω, θωρῶ τὸν Αἰβυστρον. ἐν Γαδάρου Λύκου Διηγησ. 446.

Πέφτει, κυλιέται, γέρνεται καὶ ἐξωματσοκῶνει.

Διηγησ. Παιδιοσφ. 952 νὰ γείρης ἐξανάσκελα, νὰ πέσης ἄνω κάτω.

Ἐν Πουλολόγου 113 ἐγέρνεσαι, σηκῶνεσαι κ' εἰς τὸ βουνὸν ὑπάγεις.

142 νὰ γέρνεσαι, νὰ πλένεσαι.

625 καὶ τὴν αὐγὴν ἐγέρνεσαι καὶ τὰ μανδριά γυρεύεις.

Ξενιτείας 36 ἐγείρου, υἱὲ Ἀλέξιε, ἐντύσου καὶ ποδέσου.

Σαχλίκη Ἑρμην. 11 κ' ἀπὸ τὸν Ἄϊδην τοὺς νεκροὺς κολάζομαι νὰ γείρω. Καὶ 16 καὶ μούλας λέγω, πέτασε νὰ γείρης εἰς τὰ ὕψη. 255 Κ' ὡς διὰ τὰ δόσια ἡ πολιτικὴ χιλμουντᾶ καὶ γέρνει τοῦ αὐτοῦ Ἀφηγήσ. 11 καὶ νὰ διαγείρῃ ὁ λογισμὸς τ. ἔ. νὰ ἐγερθῆ καὶ δὴ ἐπιστρέψῃ.

376 κ' ἂν ἔλειπεν κ' ἐγέρνουμουν καὶ πῆγαίνα παρέκει·

638 Ἐδιέγερνον ἢ δίσποινα μὲ πρόσωπον . . .

Ἀναφέρει δὲ καὶ Δουκ. γέρνειν ἐκ τοῦ Φυσικῶν περὶ φύσεως ζῶων· «κ' ἐμπρὸς ἔς τὴν πόρτα κάθεται ὁ λέων κ' ἀναμένει, τὰ ζῶα ὅλα γέρνονται ἐβαίνουσι ἐκ τὸ δάσος· ἐκ Γάμων Θησείως νὰ γέρνουν ὅλα τὰ κορμιά ἐδῶ κ' ἐκεῖ καθόλου, ἕνα καὶ ἄλλο ἐγερνάν ὁ βρώμος...» καὶ «τὰ σώματα ξεγέρνασιν ἄνω καὶ κάτω κείνα». Καὶ ἐκ τῶν μύθων τοῦ Αἰσώπου σελ. 155 «ἐγέρνειν=ἐγείρειν. Λέγεται δὲ καὶ σήμερον ἀκόμη ἐν Κρήτῃ, πρβλ. Π. Βλαστοῦ Γάμων ἐν Κρήτῃ σελ. 79 «τὸ αὐτῆς σημάδια νὰ μου πῆς νὰ γείρω (=ἐγερθῶ) νὰ σ' ἀνοίξω.» Ὡς πρὸς τὸν τύπον λοιπὸν οὐδεμία δυσχέρεια ὑπάρχει, ἀλλ' ὡς πρὸς τὴν ἔννοιαν ὑπολείπεται τις, καθ' ὅσον δὲν εἶναι σαφές, πῶς ἐκ τῆς ἐννοίας τοῦ ἀνυψοῦν-οὔσθαι ἐμελλε τὸ ῥήμα νὰ περιέλθῃ εἰς

τὴν ὅλως ἀντίθετον σημασίαν τοῦ καταβιβάζειν, κλίνειν. Ἄλλ' ὁμοία μεταβολὴ τῆς σημασίας εἰς τὸ ἀντίθετον παρατηρεῖται καὶ ἐν τῇ λέξει ἄλογον (πρὸλ. Ἄθηναις τόμ. Γ', σελ. 175), καὶ ἐν τῷ ῥήματι ζυγῶν καὶ ἀλλαχού, οὐδὲ εἶναι θαῦμα, ἀφοῦ ἐπὶ τοσοῦτους αἰῶνας τοῦ ῥήματος ποικιλωτάτη ἐγένετο χρῆσις. Ἄν μὴ σφαλλώμεθα φράσεις οἷον «τὰ σώματα ξεγέρνασιν ἄνω καὶ κάτω καὶ ἡ ζυγαριχ γέρνει ἄπάνω καὶ κάτω ἦσαν ἐπιτήδεια νὰ παραπλανήσωσι καὶ ὀδηγήσωσι κατὰ μικρὸν εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ κλίνειν. Ἄν ἡ πρώτη ἢ ἡ δευτέρα ἔννοια ἐνυπάρχη ἐν ἄλλαις φράσεσιν, ἄθλων, π.χ. «ἐγέρνει τὰ βαρέλλια διὰ νὰ ἐξηγήσῃ», γέρνω μπουγάδα. Ἡ πρώτη ἔννοια ὑποφαίνεται ἔτι ἐν τισι συνθέτοις π. χ. ἀναγέρνω ἐν Κρήτῃ=ἐρευνῶ ἐν τῇ οἰκίᾳ, ὅπως ἀνεύρω τι, ὅτε τὰ πάντα ἀνεγείρω ἐν Θήρᾳ ἀνεγέρνω=ἀνασκάπτω ἀγρούς ἢ ἀμπελώνας, πρὸλ. Πεταλᾶ Θηρ. 19-20 «θ' ἀνεγείρω τὸ χωράφι μου» καὶ «κάθε χρόνο ἀνεγέρνω τὰμπέλια μου». Γράφει δὲ καὶ Ἀραβαντινὸς ἐν Συλλογῆς σελ. 147 «νὰ διαγείρη καὶ διαγείρω»=ἐπιστρέψω, ὅπερ καὶ ἐν Κρήτῃ ἐν χρήσει προφερόμενον γιὰ γέρνω ἀντὶ διαγέρνω, ἐγὶ γείρω θὰ γιὰ γείρω=ἐπιστρέφω, πρὸλ. καὶ Δουκ. διαγέρνειν ἐκ Γλωσσαρίου «ἀποίχεται, ἀπομακρύνει, ταξιδεύει, διαγέρνει» πρὸλ. καὶ ὅσα περὶ τούτου ἔγραψε Κοραῆς Ἄτ. Δ' 80 διαγέρνω=ἐγείρομαι διὰ τινος=ἵνα πού περευθῶ» πρὸλ. «πᾶν γὰρ τὴν Κρήτῃ». Ὁ Κορ. ἀναφέρει γυρτός ὡς παθητ. ῥηματικὸν τοῦ γύρω, ἡμεῖς ἠκούσαμεν πολλάκις τὸ γερτός=ἐγερτός, ἀλλ' οὐδέποτε τὸ γυρτός» πρὸλ. «ἀγέρτος» πάει 'ς τὰ γέρτος=ὑπάγει ὅθεν εἶθε νὰ μὴ ἐπανέλθῃ. Ἐν Θήρᾳ διχέρνω καὶ ἀδιχέρτος. Καὶ ἐν δὲ ἀληθῶς εἶναι ἐν χρήσει, γραπτέον γειρτός καὶ παραβλητέον πρὸς τὸ Τσακ. σπειρτέ ἀντὶ σπαρτός ἐκ τοῦ σπείρω ἔσπειρα κ.τ.τ. Γέρματα λέγονται ἐν Μεσοτείς τῆς Χίου οἱ θόλοι τῶν ὀδῶν, ἐν ᾧ μᾶλλον ἢ πρώτη σημασία ὑποκρύπτεται, ἄτε ὡς ὑψόμενοι μᾶλλον ἢ ὡς κλινομένοι δυνάμενοι νὰ θεωρηθῶσιν. Εἰς ἐρμηνεῖαν ἄρα τούτου τοῦ ῥήματος ἀπαραίτητος ἐφάνη οὐχὶ τοσοῦτον ἢ φωνητικὴ ὅσον ἢ γνῶσις τῆς παραγωγῆς τῶν λέξεων ἐξ ἀλλήλων καὶ τὰ παλαιότερα γλωσσικὰ μνημεῖα καὶ ἰδιαιτέρως ἡ σημαντικὴ.

ἀπαντῶ καὶ ἀπαντήχῃ ἀπάντηξα· πλὴν τῆς γνωστῆς σημασίας τοῦ ἐντυγχάνειν ἔχει παρ' ἡμῖν καὶ ἄλλην, τὴν τοῦ κωλύειν, μάλιστα τοῦ οὐκ ἐπιτρέπειν παρελθεῖν ἢ ποιῆσαι τι «ἀπάντα τονὲ νὰ μὴ φύγῃ!» «ἄς μὴ μ' ἀπαντᾷ κινεῖς νὰ τότε σκοτώσω τὸν σκύλλο!» «νὰ ἔχα μὴ λάχω 'κεῖ νὰ τὸν ἀπαντήξω, θελά τὸν ἔχει σκοτωμένο» «ἀπάντα μου τὰ βούια!» «μὴ μ' ἀπαντᾷς νὰ περάσω».

«ἀπαντήξαντονέ, μὰ κερασμένο θελά σου τὸν ἔχει κακὰ!» Τὴν σημασίαν ταύτην εὐκόλως ἐκ τοῦ ἐντυγχάνειν συναντᾶν προκύπτουσαν φαίνεται ὅτι ἔχει τὸ ῥῆμα καὶ ἐν Νάξῳ, πρὸλ. Νεοελλ. Ἄναλ. Β' 98 «δῶνει μιὰν κλωτσιὰ τῆς παππαδιάς καὶ πέφτ' ἀνάσκελα, πού πηγαινενε νὰ τὸν ἀπαντήξῃ» (τ. ἔ. νὰ ἐμποδίσῃ νὰ μὴ βάλῃ τὸν Παππᾶν εἰς τὸ σακκί) καὶ «ἠσκότωνενε τσοὶ μπουγιές τὸν ἄθρωπο καὶ δὲν ἠήθενε χριστιανὸς νὰ τὸν ἀπαντήξῃ.» Ἐπειδὴ δὲ ὁ συναντῶν ἀνθρώποις ἐρίζουσι καὶ ἐμποδίζων τὴν περαιτέρω ἐξακολούθησιν τῆς ἐριδος δύναται νὰ ὑποληφθῇ ὅτι ζητεῖ νὰ λυτρώσῃ τὸν ἀσθενέστερον καὶ δὴ τὸν πάσχοντα, διὰ ταῦτα ὁ ἐκδότης ἐκεῖ οὕτως ἔννοεῖ τὸ ῥῆμα. Καὶ ἀληθῶς ταύτην τὴν σημασίαν ἔχει ἐν Ἡπείρῳ, πρὸλ. Ἀραβαντ. 347 «'ς τὴν πόρτα σου μὲ κερτεροῦν ὄχτροι μὲ τὰ μαχαίρια, ἔβγα, κυρὰ μου, ἀπάντα με μὲ τᾶσπρα σου τὰ χέρια»=φύλαττε, περιβάλλε καὶ κάλυπτε με. Καὶ ἐν τούτῳ ἄρα ἡ σημαντικὴ ἀναγκαῖα.

ἀμουύχλα=εὐρώς, περὶ τοῦ ὀνόματος τούτου διέλαβεν ὁ ἀοιδιμὸς Κοραῆς ἐν Ἄτ. Β' 254, σχετίζων αὐτὸ πρὸς τὸ mucor τῶν Ῥωμαίων. Ἄλλὰ τὴν ἀληθῆ παραγωγὴν τοῦ ὀνόματος ἐκ τοῦ ὀμίχλη διδασκόμεθα πειστικῶς ὑπὸ τῶν ἀναγινωσκόμενων ἐν Δουκ. ἐν Add. «ἀμουύχλη: nebula seu aër nubilus vel densa caligo, ὀμίχλη, Astronomus Graecob. ex Cod. Reg. 1595 dap. περὶ νεφελῶν «κύκλοθεν δὲ τῆς γῆς ὅλης, εἰς τὰ ἐσώτερα μέρη τοῦ Ὀκεανοῦ, ἐν ἡ γῆ σφουγγαροειδῆς, χαύνη, ἀπαλὴ καὶ ἀπεκεῖ ἐβγαίνει ἢ πνοὴ τῆς γῆς ὡς περ ἀμουύχλη, ... et infra «ὡς περ ἐπάνω νεφέλη, οὕτως δὲ ἀμουύχλη γίνεται.» Ὁ τύπος ἄρα ἀμουύχλη ἐδήλου ποτὲ τὴν ὀμίχλην καὶ ἔπειτα κατήντησε νὰ σημαίη καὶ τὸν ἐν τῇ ὀμίχλῃ καὶ ὑγρασίᾳ ἀναπτυσσόμενον εὐρώτα.

Ξανοίγω ἐξάνοιξα ἐν Κρήτῃ=παρκτηρῶ, κυτάζω, βλέπω, π. χ. ξάνοιξέ με, ξάνοιξε τὸ σικκάλι, ξάνοιξ(ε) ἂν τρέχῃ τὸ νερὸ κτλ., παρὰ τοῖς μεταγενεστέροις ἐδήλου τὸ ῥῆμα=ἐντελῶς ἀνοίγειν, τὰ πάντα ἀνοίγειν πρὸς ἐπισκόπησιν καὶ ἐξέτασιν τῶν ἐν αὐτῷ. Trois Poèm. 300 τὰς πόρτας ἐξανοίγουσιν· ἐντεῦθεν ἡ σημασία τοῦ προσεκτικῶς, ἐπιμόνως παρατηρεῖν, ἐξετάζειν τι. Ἐν Κύπρῳ ξαννοῖω σφῆζει τὴν παλαιότεραν ταύτην σημασίαν, ἥτοι ἐρευνῶ νὰ μάθω τι παρὰ τινος «ῥωτᾷ τὴν καὶ ξαννοῖε τὴν ποιὰν ἀπαῖ ὁ ῥήγας» Κυπρ. Γ' 280 Σακελλαρίου, ὁμοίαν ἔννοιαν ἔχει καὶ ἐν Κρητικῷ ποιήματι Στεφάνου Σαχλήκη, ἡ πολιτικὴ τὸν καυχόν της καλὰ τὸν ἐξανοίγει=ἐρευνᾷ, ἐξετάζει.

ἀπαντέχω ἀπάντεχα. ἀορ. λείπει=περιμένω, προσμένω, ἐλπίζω· ἐν Ἡπείρῳ δηλοῖ νεμίζειν, οἶεσθαι πρὸλ. Ἀραβαντ. Συλλ. 223 «παν-

τίχεις κ' εἶσαι ἄνθρωπος ;» καὶ ὄνομα ἀπαντοχή=προσδοκία, ἐλπίς, κ.τ.λ. Τὰς διαφορὰς σημασίας ταύτας βλέπε παρὰ Κορ. Β'. 52-54. Τὸ ῥῆμα τοῦτο ὁ μὲν Κοραῖς παρήγεν ἐκ τοῦ ἔχω καὶ τινος ἐπιρρήματος ἀπαντα, ὃ παρέβαλε πρὸς τὸ πάραντα ἀναντα κάταντα τοῦ Ὀμήρου· ὃ δὲ Ἀσώπιος γράφει ἀπανδέχοι καὶ ἀνευρίσκει διασωθῆν τὸ ἐνεργητικὸν τοῦ ἀρχαίου ἀποθετικοῦ δέχομαι. Ἄλλ' ἂν μὴ παντάπασιν ἀπατώμεθα, ταῦτα εἶναι ἀδύνατα· διότι πρῶτον μὲν ἀνάγκη νὰ εἴμεθα οὐχὶ ταχυπειθεῖς, ὅπως μὴ ἀπατώμεθα ὑπὸ τῶν ἐξωτερικῶν ὁμοιοτήτων, ὥστε εὐκόλως νὰ πιστεύωμεν ὅτι ἡ νέα Ἑλληνικὴ διασφάζει πράγματα ἀρχαιότερα τῆς ἀρχαίας· δεύτερον δὲ παρατηροῦμεν ὅτι ἡ σύνθεσις τοῦ ἀπαντα-ἔχω εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατος καὶ ἀκατάληπτος· ἐπειδὴ οὔτε ἐν τῇ ἀρχαίᾳ Ἑλληνικῇ ἠδύνατο νὰ συμβῇ ταιαύτη σύνθεσις ἀντικρὺς καταπατοῦσα τὸ *praeceptum regium* τοῦ Σκαλιγέρου, καθ' ὃ «τὸ ῥῆμα τῆς Ἑλλην. γλώσσης μόνον μετὰ προθέσεων δύναται νὰ συντίθεται, χωρὶς νὰ μεταβάλη τὴν ἰδίαν φύσιν», οὔτε ἐν τῇ νέᾳ, ἅτε καθ' ὅλοκληρίαν ἀγνοοῦσιν τὸ ἐπίρρημα ἀπαντα. Ἄν λοιπὸν μὴ σφαλώμεθα, ἀνάγκη ἄλλης ἐτυμολογίας, καὶ ταύτην ὑπεδηλώσαμεν ἥδη, τ. ἔ. ἐκ τοῦ ὑπ-αντ-ἔχω=ὑπομένων τι ἀντέχω, ὅθεν εὐκόλως ἠδύνατο ν' ἀναπτυχθῇ ἡ ἔννοια τοῦ ὑπομένειν, καρτερεῖν, ἐλπίζειν· τούτῳ συνηγορεῖ θαυμασιῶς καὶ τὸ ὄνομα ἀπαντοχή κατὰ τὸ ἐξοχή-κκτ-ἀπ-παρ-περι-αν-κ.τ.τ. πρὸς δὲ καὶ τοῦτο ὅτι τὸ ῥῆμα δὲν ἔχει ἀόριστον ὅπως οὐδὲ τὸ ἔχω, οὐδὲ τὸ κατέχω ἐκάτεχα, ἀπέχω ἄπεχα (μόνον τὸ προσέχω ἐπρόσεξα). Ὅτι τὸ ὑπαντέχω δὲν ἀπαντᾷ ἐν τοῖς ἀρχαίοις, οὐδὲν βλάπτει. βεβαίως δὲν ἀπαντᾷ οὔτε τὸ ὑποδιαφωτίζω οὔτε τὸ διανταλλάσσω κ.τ.τ. ἀλλὰ τίς θύρηθη ὅτι τὸ ἀποδιαφωτίζω, διανταλλάσσω ἐν τούτων προῆλλον ; ἐκ τοῦ ἀπάντεχα ἐσχηματίσθη ἐνεστώδως ἀπαντεχαίνω ὅπως ἐκ τοῦ ἐπήγα πηγαίνω κατὰ τὸ ἐλεύκανα λευκαίνω, ἐμάρανα μαραίνω κ.τ.τ.

ἀρμός ὁ, ἐν Ἡπειρῷ σφάζεται ἡ λέξις ἐν τῇ ἀρχαίᾳ αὐτῆς σημασίᾳ, πρβλ. Ἀραβαντινοῦ Συλλ. 256 καὶ 257 «κ' ἀπ' τῆς σαράντα κ' ὕστερα* ἀρμούς-ἀρμούς χωρίζει». Ὁμοίως καὶ ἐν Πάρῳ, ἴδε Πρωτοδικου Ἰδιωτ. 15. Παρ' ἡμῶν δὲ ἐν Κρήτῃ σημαίνει λόφον ἐπιμήκη ὑψηλὸν ἐπὶ ὄροπεδίου ἤτοι ὅ,τι ἐν Ἑλλάδι λέγεται ῥαχιά· τὸ δὲ ὑποκοριστικὸν τὸ ἀρμὴ σημαίνει πάντα λόφον· μόνον ἐν Σιτείᾳ δὲν διαστέλλονται. Εἰκάζομεν ὅτι κατ' ἀρχὰς ἐλέγχθησαν οὕτως ἐκεῖνοι οἱ ἐπιμήκεις λόφοι, ὅτινες ἀπετέλουν τὸν σύνδεσμον καὶ τὴν συναρμογὴν τῶν παρακειμένων ὑψηλοτέρων, ὅθεν ἐγενικεύθη.

ἀγνικὰ τὰ, τὰ ἀνευ ἀκάνθης αἵματος καὶ λεπῶν μαλακόδερμα

π. χ. αἱ σηπίαι, πουλύποδες, τευθίδες κ.τ.τ. τὰ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων μαλάκια λεγόμενα. Πρβλ. Γαληνοῦ περὶ Τροφῶν Δυνάμ. 3. Ἐν Κεφαλληνίᾳ λέγονται ἀγνά, ὅπως ὁ κ. Τσετσίλης ἐν τῷ Γλωσσариῷ τῆς Κεφαλληνίας ἀναφέρει. Ὁ Πεταλᾶς ἐν Ἰδιωτικῷ Θήρας γράφει «ἀγνά τὰ, οἱ νήστιμοι ἰχθύες, οἱ ἀγνήν ὡς εἶπεν τροφήν παρέχοντες. Ἄλλὰ τὴν ἐρμηνείαν ταύτην δὲν νομιζομεν ὀρθήν, διότι καὶ οἱ καρβίνοι καὶ ἀστακοὶ καὶ ἄλλα ὄστρεα παρέχουσιν οὐχ ἥττον νήστιμον καὶ δὴ ἀγνήν τροφήν, ἀλλ' οὐκ ὀνομάζονται διὰ τοῦτο ἀγνά. Ἡ λέξις ἀγνός διασωθεῖσα ἐν Κρήτῃ δηλοῖ τὸ τρυφερόν, μαλακόν, π. χ. τὸ δέρμα τοῦ νηπίου, τοὺς νεαροὺς κλάδους τῶν δένδρων, τάνθη κ.τ.τ. ἐντεῦθεν ἄρα ἡ ὀνομασία τούτων ἅτε τρυφερῶν. Πρβλ. καὶ τὴν λέξιν σεμνός=ἰσχνός, ἀσθενής, ἀδύνατος κ.τ.τ. λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ ἀνθρώπων νοσούντων, π. χ. «πῶς περνᾷ ὁ... ;» «σεμνός εἶναι=κακῶς ἔχει, πρὸς δὲ καὶ ἐπὶ ζώων «πῶς πᾶν ὀφέτος τὰ ὄζα σας ;» «πολλὰ σεμνά ναι». Φαίνεται ὅτι ἐκ τῆς παρὰ τοῖς κληρικαῖς ἀσκηταῖς μετὰ μεγάλης ἀδυναμίας τοῦ σώματος συνδεδεμένης σεμνότητος τοῦ ἥθους καθόλου ἀνεπτύχθη ἡ σημασία αὕτη, ἣν πιστώνει καὶ ὁ Δουκ. διὰ πολλῶν χωρίων ἐκ συγγραφέων τοῦ μέσου αἰῶνος.

ἀναδίδει: ἀναπέμπει ὕδωρ καὶ οὕτω γίνεται ὑγρασία. Ἐντεῦθεν λέγεται ἀναδιδουσι τὰ πυροβολικὰ (οὕτω λέγονται ἐν Κρήτῃ ἀπερ ἄλλοι τσακμακόπετρες λέγουν), τὰ σπέρτα, τὸ μπαρούτι κ.τ.τ.» ἡ δρῶσις τῆς προῖας λέγεται μὲν δροσιά, δροσούλα, δροσεράδα, ἀλλὰ καὶ ἀνάδοσι(ς) καὶ ἀναδεράδα· ἐκ τοῦ ἀναδερός=ὑγρός· «ἐπᾷ ν' ὁ τόπος ἀναδερός καὶ δὲν κάνει νὰ χώσωμεν τὰ ροῦχα». Ἐν Θήρᾳ λέγεται ἀνεδοσά=ἀναδοσία=ἀνάδοσις ἀτμοῦ, ἀναφύσημα γῆς» Πεταλᾶ 15· πρὸς δὲ ἀνεδοσοῦβρασι καὶ ἀνεδοσοῦβροχη «ἡ ταιαύτη νοτερὰ κατάστασις τῆς ἀτμοσφαιρας συνεπιγιγνομένη ἰδίως τῷ νοτίῳ ἀνέμῳ, καθ' ἣν βράζει τρόπον τινὰ ὁ ἀναδοθεὶς ἀτμός καὶ ὡς ψιλὴ βροχὴ ὑγραίνει τοὺς ἐν τῇ γῆ». Ἡ χρῆσις τοῦ ἀναδιδόναι ἐπὶ τῆς σημασίας ταύτης παλαιά, πρβλ. Ἡροδότου Α' 179 καὶ μάλιστα Ζ' 26 «ἵνα πηγαὶ ἀναδιδούσι».

ἀσβολώνω = ποιῶ τινα ἀνάπηρον, αἰκίζομαι, κακοποιῶ τινα· καὶ ἀσβολωμένος=ἀτυχῆς π. χ. ἡμέρες κακῆς κ' ἀσβολωμένες. Τὸ ἀρχαῖον ἀσβολάω καὶ ἀσβολῶ (ὅθεν τὸ ἡμέτερον) ἐδήλου καταιθαλοῦν, μελανοῦν καὶ ἐλέγετο ἐπὶ τῶν καταισχυνομένων. Πρβλ. τὸ ὑπὸ τοῦ περιλημένου μοι διδασκάλου κ. Κόντου παραθεμιζόμενον χωρίον τοῦ Ὀριγένους ἐν Γλωσσ. Παρατηρ. 105 «ἐπεὶ καὶ νῦν ἐπὶ τῶν καταισχυνομένων ἡ συνήθεια τῷ ὀνόματι (ἀσβόλη) κέχρηται». Ἐντεῦθεν ἀνεπτύ-

χθη ἢ σημασία τοῦ καταβεβλημένον εἶναι (πρβλ. κατηγοροῦμαι = γίνομαι κάτισχνος, καὶ κατηγορημένος = ισχνός ἐν Κρήτῃ. Λέγεται δὲ καὶ ἐπὶ ζώων), πάσχειν, δυστυχεῖν, ὄθεν ἐλέχθη καὶ ἐπὶ τοῦ διὰ πληγῶν παθήματος, πρβλ. Προδρ. Α' . 48 ἔχεις με χρόνους δώδεκα ψυχρούς κ' ἀσβολωμένους· καὶ Λάμπρου Rom. σελ. 64 στ. 1504 ἡσβολωμένης κόρης· καὶ Ἐρωτοκρίτου ἐπέγρα μέρει σκοτεινές, νύχτες ἀσβολωμένες. Τὴν πρώτην σημασίαν διαβλέπει τις ἴσως ἐν τῷ Ἑπειρωτικῷ πρβλ. Ἀραβαντ. Συλλ. 294 «φωτιά ἄς σὲ κάφη, κυνηγέ, φωτιά κ' ἄς σ' ἀσβολώση. Ἰσχυρότερον εἶναι τὸ σύνθετον ἀπασβολώνω (ὃ λογιώτατός τις παρήγαγεν ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ ἐπεσβόλος!) καὶ τὸ κατασβολώνω ἐν Γαδάρου Διηγ. 530. Καὶ ἐν Κυθήροις λέγεται ἀνασβολωμένος.

δροσιά ἢ 1) = ἡ δρόσος, ἢ καὶ δροσεράδα λέγεται. 2) = οὐδέν, ἐν ἀρνητικαῖς φράσεσιν, καὶ ἐν ἀπαντήσεσιν (πρβλ. τὴν χρῆσιν τοῦ τίποτε) «δὲ μοῦ ἴδωκε δροσιά» «ψήνετε πρᾶμα (= τίποτε);» «δροσιά» ἀπαντᾷ ὁ ἐρωτώμενος. Ἐκ τούτου λέγεται κωμικώτερον «ψηνόμενε δροσίτες» ὅπερ ἄλλως σημαίνει εἶδος μυκήτων (δροσίτης ἐν Θήρῃ εἶδος ἰχθύος, ἐν Πάρῳ εἶδος σκυλλοψάρου, ἐν Κεφαλληνίᾳ ὁ σίκυς). (Πρβλ. ἀγκαθίτες, βρυθαλίτες, κρασίτες, κοπρίτες ὃ καὶ ἐπὶ νοσηρῶν ἀνθρώπων εἰρωνικῶς λέγεται, ἐλιδίτες κ.τ.τ. πάντα εἶδη μυκήτων) «ἔφρασε πρᾶμα; δροσίτες». Ἡ σημασία αὕτη προήλθε πάντως ἐκ τούτου ὅτι ἡ δρόσος εἶναι μικρὸν καὶ εὐτελές τι ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὴν βροχὴν· τὸ δὲ ὀλίγον εὐκόλως περιπίπτει εἰς τὴν ἔννοιαν τοῦ οὐδέν (πρβλ. τὸ ὀλίγον οἱ ἑοικότα παῖδα γείνατο Τυδεύς). Ἀλλὰ τὴν ἔννοιαν τοῦ οὐδέν ἐκφράζουσιν οἱ Κρητῆς ἐν ἀρνητικαῖς ἐκφράσεσιν καὶ ἐν ἀπαντήσεσιν καὶ δι' ἄλλων περιεργότερων τρόπων, τ. ἔ. διὰ τῶν λέξεων πρᾶμα, ἔλεος, ἐλεημοσύνη, ἐλέησι, ψίχαλο, θρουλί, μπουκιά (τὰ τρία τελευταῖα μόνον ἐπὶ ἐδεστώ) σταλὲ (σταλιά) (ἐπὶ ποτῶν). Ἐν Θήρῃ κατὰ Πεταλᾶν 56 τὸ ἔλεος. Τοῦ πρᾶγμα τὴν χρῆσιν ταύτην ἐρμηνεύει τὸ ἐν Λάμπρου Rom. 286, 776 χωρίον «καὶ οὐ ξεύρω πρᾶγμα τίποτες μαντάτο διὰ τὴν κόρην»· ἔνθα τὸ πρᾶγμα κατανατᾷ ἴσον τῷ τίποτε. Τὸ δὲ ἔλεος ἐλεημοσύνη ἐλέησι ὡς ἐκ τῆς φύσεως αὐτῶν ὀλίγον καὶ μικρὸν τι δηλοῦντα, ἄτε ὀλίγου πάντοτε τοῖς ἐπαιτούσι διδομένου, εὐκολώτερον ἠδύνατο νὰ φθάσωσιν εἰς τὴν σημασίαν ταύτην. «ἔλεος τοῦ Θεοῦ δὲν ἐφάνε σήμερο» «ἔχετε σήμερο νὰ φάτε; δὲν ἔχομεν ἐλέησι» «ἐλεημοσύνην τοῦ Θεοῦ δὲ χωνεύει, μόν' ὅ,τι κ' ἄ φάη τὸ ξερνᾷ» «σήμερό φρασε κρέας; ἐγώ! διαλέ τὴν μπουκιά» «κρασί πιεσε σήμερο. ἐγώ! δια ὅσο σταλέ» κ.τ.τ.

λαβὴ = πληγή, τραῦμα «δὲν πῶχω πῶς ἐκίνησεν ἕνα ὄρντοῦ γιὰ

μένα, μόνο διαλέξαν τοὺς καιροὺς τοῦ ἔχω λαβὴ ἔς τὴν χέρα»· ἡ λέξις λαβὴ = πληγή, τραῦμα εἶναι εὐχρηστος καὶ ἐν Καλύμνῳ. Ἐντεῦθεν παράγεται τὸ ῥῆμα λαβώνω ὅπως ἀπὸ τοῦ πληγὴ τὸ πληγώνω, ὄθεν λάβωμα καὶ λαβωματιά καὶ ἐν Κρήτῃ λαβωματέ = τὸ τραῦμα. τὸ λαβωματία τοῦ Δουκ. ὃ ὁ Κορ. ἐν Ἀτ. Δ' 271 ὑπολαμβάνει ὅτι ἀποδεικνύει τὴν ἐκ τοῦ λάβω ἀδύνατον παραγωγὴν τοῦ λαβώνω, ἐγένετο κατ' ἐπίδρασιν τῆς ἐπομένης συλλαβῆς ὅπως λέγεται ἐν Κύπρῳ καὶ πολομῶ ἀντὶ πολεμῶ κ.τ.τ.

λυτάριον τὸ = σχοινίον· τοῦτο ἀναφέρει Δουκ. ὑπὸ τὸν τύπον εἰλητάριον = volumen, codex, καὶ εἰλητὸν corporale, linteum cui nullo interjecto discus et calix superponuntur. ἀναγινώσκεται δὲ καὶ ἐν τῇ μεσαιωνικῇ γραμματείᾳ, λ. χ. Trois poèmes σελ. 243 κ' ὀπίσω τὸν ἐκλούθησε σκυλλὴν μὲ τὸ λυτάριν (γρ. λητάριν). Περὶ τούτου ὁ Κορ. Ε' 174 γράφει «λυτάρι, Δουκ. τὸ ἐξηγεῖ λωρίον μὲ τὸ ὅποιον δένονται οἱ κυνηγετικοὶ σκύλοι καὶ τὸ ἐρμηνεύει Γαλλιστί Lesse. λυτάριον ἀπὸ τοῦ λύω». ἀλλ' ὅτι ἐκ τοῦ λύω δὲν θὰ ἀνεπτύσσετο ἡ ἔννοια τοῦ σχοινίου, δι' οὗ δένομεν, ἔννοσι ἕκαστος. Ἡ ἐκ τοῦ μεσαιωνικοῦ ῥήματος εἰλέω ἐξ οὗ εἰλητὸν (= στρεπτόν, δηλ. σχοινίον) εἰλητάριον παραγωγὴ εἶνε προφανής.

μαργώνω = ἀποναρκοῦμαι, πῆγνυμαι ὑπὸ ψύχους, ξεπαγιάζω· ὁμοίως καὶ ἐν Ἑπείρῳ καὶ ἐν Κεφαλληνίᾳ καὶ πολλαχοῦ· πρβλ. Ἀραβαντ. 242 «πατῶ ἔς τὰ χιόνια κείομαι καὶ ἔς τὴν φωτιά μαργώνω»· μαργωσιὰ ὁ καιρὸς τῆς πήξεως· νάρκώσεως· τὸ ῥῆμα μαργώω εἶπε καὶ Πινδ. Νεμ. Θ' 19 καὶ Αἰσχ. Ἰκετ. 758 ἐπὶ τῆς αὐτῆς τοῦ μαργάω καὶ μαργαίνω σημασίας: μαίνεσθαι, ὑβρίζειν, ἐνθουσιᾶν, ἐξ ὧν κατὰ φυσικὴν ὁλως ἀνάγκην προέρχεται ἡ κατάστασις τῆς νάρκης, καρώσεως· ταύτην δὲ ἡμεῖς περιωρίσαμεν σὺν τῷ χρόνῳ ἐπὶ τῆς διὰ τὸ ψύχος καρώσεως, οὕτω δὲ καὶ τὸ ῥῆμα τοῦτο κατὰ μικρὸν ἐτρέπη εἰς τὴν ὁλως ἀντίθετον τῆς πρώτης σημασίαν.

ντηροῦμαι ἐντηρούμιονε ἐντηρήθηκα = φοβοῦμαι, δειλιῶ, ντήρησι = ὁ φόβος, δειλία, καὶ ἐπιρρ. ἀντήρητα = ἄνευ φόβου· πάντως σύνθετα ἐκ τῆς ἐν-καὶ τηρέομαι· ἡ ἔννοια τοῦ φόβου ἀνεπτύχθη φυσικῶς ἐκ τῆς τοῦ τηρεῖν ἑαυτὸν (τὸ ἐντηρεῖν δὲν μνημονεύεται ὑπὸ τῶν ἀρχαίων), φυλάττειν ἑαυτὸν, προσέχειν κ.τ.τ. πρβλ. καὶ τὸ ἀρχαῖον μέλλω. Τὸ δὲ ἀντήρητα δὲν λέγεται ἀντὶ ἀνεντήρητα κατὰ συγκοπὴν, ἀλλ' ἐσχηματίσθη ἀπὸ τοῦ παθητικοῦ ῥηματικοῦ τοῦ ντηροῦμαι ὃ σώζεται ἐν τῷ ντηρητικά = προσεκτικά· πρβλ. ἄγγιχτος ἀπὸ τοῦ γάγισσιν οὐχὶ ἀντὶ ἀνέγγιχτος, ἀγδίκητος οὐχὶ ἀντὶ ἀνεκδίκη-

τες ἀλλὰ ἀπὸ τοῦ γδικαῦμαι-γδίκησι, ὁμοίως ἀρίφνητοι, πρβλ. Ἐρωτοκρ. 260 ἐπέσασι ἀρίθμητοι. 301 ἄλλαις πολλαῖς κ' ἀρίθμηταις. 333 πολὺς λαὸς κ' ἀρίθμητος. Κρητ. Δραμ. 190 ἀρίφνητα, 292 ἀρίφνητα, 312 ἀρίφνητος· καὶ ἄριστος ἀναφέρει ἐκ Θήρας ὁ μακαρίτης Πεταλᾶς = ἄγνωστος. Τούτων τὸ μὲν ἀρίφνητος λέγεται ἀντὶ ἀναρίθμητος, τὸ δὲ ἄριστος πιθανὸν ἀντὶ ἀνάριθμος· τὸ ἐν τῇ ἀρχῇ α ὑπελήφθη ὡς στερητικόν, καὶ τὸ ἡμέτερον αἰσθημα δὲν ἐμερίμνησε πλέον. Ὅμοίως λέγεται ἀμέρωτος ἐκ τοῦ μερώνω οὐχὶ ἐκ τοῦ ἀνημέρωτος, ὅπως ἐδιδάχθη, διότι τοιαύτη συγκοπὴ οὐδένα ἔχει λόγον· ὁμοίως τὸ ἄψητος οὐχὶ ἀπὸ τοῦ ἀνέψητος ἢ ἀνήψητος κ.τ.τ. Ἐπειδὴ δὲ οὕτως ὑπῆρχον διπλά τοιαῦτα ἐπίθετα, τὰ μὲν ἐκ τῶν ἀσυγκόπτων καὶ πλήρων ἀρχαίων ἐσχηματισμένα, τὰ δὲ ἐκ τῶν συγκεκομμένων καὶ νέων, τούτου ἕνεκα ἐπῆλθεν καὶ σύγχυσις τις εἰς τὸ περὶ τούτων αἰσθημα ἡμῶν, διὸ λέγεται ἄψητος καὶ ἀνήψητος (καὶ Πεταλ. 21) καὶ ἀνεψητάρη, ἀπλutos καὶ ἀνήπλutos (καὶ Πεταλ. 21) κατὰ τὸ ἀνήμπορος (καὶ ἀνέμπορος παρὰ Δουκ.) ἀνήξευρος, ἀνίδεος ἀνήμερος, κ.τ.τ. (καὶ ἀνηπόριδο Πεταλ. 21). Κατ' ἄλλα δὲ ἐλήφθη ὀλόκληρον τὸ ἀνα, ἦτοι διὰ τὸ ἀνάξιος, ἀνάριστος ἀνάλεστος ἀνάλατος κ.τ.τ. ἐλήφθη καὶ ἀνάκακος Πεταλ. 19 ἀνάμελος = ἀμελής, ἔπειτα ἀνάπαλος — ἀπαλός· ὅτι δὲ ἐν τούτοις δὲν πρέπει νὰ ζητῆται παναρχαῖόν τι ἀνα = α στερητικόν, ὅπως ἦδη ἐγένετο, ἐννοεῖται οἰκισθὲν· κατ' ἄλλα δὲ πάλιν οἶον ἀνέταιμος, ἀνέπαφος, ἀνεπίληπτος, ἀνεκδιήγητος, ἀνέλπιστος, ἀνεξήγητος κ.τ.τ. ἐλήφθη καὶ ἀνέγνωρος τοσοῦτω μᾶλλον ὅσω καὶ ἐγνωρίζω κ.τ.τ. λέγονται μεινάσης τῆς αἰξήσεως καὶ ἐν τῷ ἐνεστῶτι· ὁμοίως ἀνέμοιαστος = ἀνόμοιος ἐκ τοῦ μοιάζω κ.τ.τ.

ὄρμαθος δ = τὸ ὑπεράγαν ὄρμον σῦκον, οὗ διὰ τὴν ὄρμότητα ἐπέκειται ἢ ἀπὸ τῆς συκῆς πτώσις· ὄρμαθος (ισυάδων Ἀριστοφ. Λυσ. 647) ἐδήλου παρὰ τοῖς παλαιαῖς τὰ ἡμῶν συνεραμμένα σῦκα (τσαπέλλα) (ἃ ἐν Στενημάχῳ λέγονται τραχηλίες, ἐν Κρήτῃ δὲ συκομαῖδα = συκομαγίς τοῦ Εὐσταθίου) καὶ ἐνεῦθεν κατ' ἔκτασιν ὀνομάσθησαν οὕτω τὰ τοσοῦτον ὄρμα σῦκα ὥστε νὰ ὀρμαθισθῶσι. Δουκ. καὶ Κοραῆς μνημονεύουσιν ὄρμαθιά «ὄρμαθιά μαργαριτάρια», πρβλ. καὶ Ἀραβαντ. 162 καὶ 251 «κρεμοῦνται ὄρμαθες τὰ φλουριὰ κ' ὄρμαθες οἱ βουμπιέδες». Τὸ ῥῆμα λέγεται ὄρμαθιάζω = γίνομαι ὄρμος

¹ Οὕτω καὶ τὸ συστάμενος τῶν Θηραίων δὲν πρέπει νὰ ὑποληφθῇ ὅτι λέγεται ἀντὶ συνιστάμενος ἀλλ' ἀπὸ τοῦ στάμενος μετὰ τῆς συν. Τὸ στάμενος ἀπαντᾷ καὶ ἐν Προδρόμῳ = χρέματα, καὶ ἐν Κρήτῃ εἶναι ἐν χρήσει = ὁ ἐν καθεστηκυίᾳ ἡλικίᾳ, ὅθεν συνετὸς ὅπως ἐννοοῦσιν οἱ Θηραῖοι.

καὶ ὄρμαθιασμένα = ὄρμα. Ἐν Ἠπειρῷ «δὴ φλουριὰ ὄρμαθιασε» Ἀραβαντ. 135.

Τὸ χνάρι, οὕτω λέγεται ἐν Κρήτῃ τεμάχιον δέρματος βαπτόμενον ἢ ἐραμμένον ἐπὶ τοῦ κατωτάτου μέρους τοῦ ὑποδήματος· «δὲν ἔχω χνάρι παρὰ νὰ βῶ τὰ στιβάγια μου· ἀδός μου 'να χνάρι πετοῖ»· οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι εἶναι τὸ ἰχνάριον, ὃ κατ' ἀρχαῖς ἐδήλου τὸ ἰχνος, ὅπως ἐν τῇ μεσαιωνικῇ γραμματικῇ συχνότατα ἀπαντᾷ, πρβλ. Λάμπρου Rom. 5, 99 «ἰχνάριν κωνηγῶ ποσῶς νὰ ἐγνωρίσης» καὶ νῦν ἐτι πολλαχῶ ταύτην ἔχει τὴν σημασίαν, Pass. δίστιχ. 103 «ἀπὸ τὴν πόρτα σου περῶ τὰ χνάρι σου γνωρίζω» πρβλ. καὶ χνόποδα = ἰχνη τῶν ποδῶν Κορ. Β'. 411. ὃ καὶ Trois Poém. 310, 2433 «ἀνθρώπων ἦν ἰχνόποδα = ἰχνη ποδῶν». Ἐκ τούτου ὀνομάσθη καὶ τὸ μέρος ἐκεῖνο τοῦ ποδὸς ὃ ἀρῖνει τὰ ἰχνη. Δουκ.» ἀκρόχναρον «extremum plantae pedis. Gloss. Graecobarb. ἀκροθημάτιζε, ἐπ' ἄκροις τοῖς βῆμασιν ἴστασο, εἰς τὰ ἀκρόχναρά σου στάθου». Μετὰ ταῦτα δὲ ἐλήφθη οὕτω καὶ τὸ περὶ τὸ μέρος τοῦτο τοῦ ποδὸς δέρμα. Τὸ δὲ τῶν κατοίκων τῆς Στενημάχου (ἃ) χνάρι(ι) = ἄπειρος «χνάρι ποῦ εἶσαι!» οὐδὲν κοινόν μοι φαίνεται ἔχον τῷ ἡμέτερῳ, ἀλλ' ὅτι προήλθεν ἐκ τοῦ ἔθνος-ἔθναριον-ἔχνος (οὕτω λέγονται ἐν Κρήτῃ τὰ ζῶα) (ἔ)χνάρι. Ἐν Θήρᾳ ἐπὶ τῆς σημασίας τοῦ ἰχνους λέγεται ἐμπλειὰ παραγόμενον ἐκ τοῦ ὄπλη, πρβλ. Ἡουχίου ὄπλη· ὄνυξ κτήνους, ἄλλοι δὲ ἐπὶ ποδῶν ἀνθρώπου.

Ἐν τοῖς καταλεχθεῖσι παραδείγμασι παρατηροῦνται σημασιολογικαὶ μεταβολαὶ δυνάμενοι διὰ τῆς ἱστορικῆς ἐξετάσεως νὰ διαφορισθῶσιν. Ἐν ἄλλοις ἢ μὲν σημασία οὐδεμίαν παρέχει δυσκολίαν, ἀλλ' ἢ διάγνωσις τῆς λέξεως ἀπαιτεῖ πείραν τῆς παραγωγῆς καὶ μεταβολῆς τῆς κλίσεως τῶν λέξεων. Οὕτω λ. χ. λέγεται ἐν τῇ δυτικῇ Κρήτῃ κατητῶ, ἐν δὲ τῇ ἀνατολικῇ κατατῶ = ἡσυχάζω, λ. χ. 'ς τὸν κ... ποῦ δὲν κατητᾶ πολλὰ παλούκια μβαίνουν. Τὸ ῥῆμα τοῦτο φαίνεται ὅπως ἀλλόκοτον, ἀλλ' ὃ παρκτηρήσας τὰς ἐν τοῖς ἐνεστωτικαῖς θέμασι μεταβολὰς εὐκόλως ἀνευρίσκει ὑπὸ τὸ παρηλλαγμένον κατητῶ τὸ ἀρχαῖον κατατάσσω ἢ κατατάζω κατὰ νεωτερικὸν τύπον. Ἐκ τῆς σημασίας τοῦ τιθέναι εἰς τάξιν προήλθεν ἢ ἀποτελεσματικὴ τοῦ ἡρεμεῖν, ἡσυχάζειν πρβλ. Ἐρωτοκρ. 290 «ἄλλα τὰ φτειάνουν οἱ καιροί, κ' ὄλα τὰ κατατάσσουν» καὶ 294 «οἱ ἀνέμοι κατατάσσουσι» = ἡρεμοῦσιν, ἀτρέμας ἔχουσι, καὶ Λάμπρου Romans 184 στ. 1784 νὰ ἔλθω μετὰ λόγου σου ἢ ἐδῶ νὰ κατατάζω = μείνω, ἡσυχάζω, καὶ Δουκ. κατατάζειν mitigare, placare, ἐκμειλίσσειν, εἰρηνεύειν. Ὅπως ἀντὶ τοῦ σκάζω ἢ σκάνω τῶν

ἄλλων Ἑλλήνων, ἡμεῖς ἐν Κρήτῃ λέγομεν σκῶ, σκᾶς, σκᾶ, ἀντὶ τοῦ σπάζω ἢ σπάνω, ἡμεῖς, ὅπως καὶ οἱ παλαιοί, σπῶ, σπᾶς, σπᾶ ἀντὶ τοῦ ἀρπάζω ἀρπῶ κ.τ.τ. καὶ ὅπως λέγεται ἐρώτηξα ἐπερπάτηξα, ἀπάντηξα κττ. ἔπειτα (ἐ)ρωτῶ, περπατῶ, ἀπαντῶ κ.τ.τ. οὕτως ἐλέχθη καὶ ἐκατήταξα θὰ κατητάξω κατητῶ. πρβλ. περὶ τούτων ὅσα διελήφθησαν ἐν Ἀθηνᾶς Τόμ. Α'. σελ. 257 κέξ. καὶ Einleitung σελ. 390 κέξ. τὸ δ' η ἀντὶ τοῦ α κατητῶ ἔχει ὅπως τὸ ἀπηλογοῦμαι, ἀνημένω κ.τ.τ. περὶ ὧν ἴδε Ἀθηναίου τόμ. 10, σελ. 103 κέξ. ¹ καὶ Einleitung σελ. 63 κέξ. Ἄλλα παραδείγματα ἐσφαλμένης αὐξήσεως ἴδε ἐν Γλωσσικαῖς Παρατηρήσεσι τοῦ πάσαν ἀρετὴν ἀγαθοῦ φιλτάτου καθηγητοῦ ἡμῶν Κ. Κόντου, σελ. 87.104.

Διὰ τῆς γνώσεως τῆς παραγωγῆς τῶν λέξεων ἀπ' ἀλλήλων ἐρμηνεύονται καὶ τὰ ἀκόλουθα φαινόμενα. Ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ μεσαιωνικοῦ Ἑλληνισμοῦ ἤρξαντο τὰ χρωμάτων δηλωτικὰ ἐπίθετα νὰ ἐκφέρωνται ὀξυτόνως εἰς -ός, πρβλ. καστανός ἐν Ἀθηνᾶς τόμ. Γ'. σελ. 548 παρατεθὲν ὑπὸ τοῦ κ. Κόντου ἐξ Ὀρνεσοφίου. Ἐν Κρήτῃ λέγεται βού(δ)ι μελισσό, γάιδωρος χελιδός, αἶγα φρογῆ=φλογῆ=πυρρά, ὁμοίως λιθανὸ πρόβατο, ἔτι καπνερός, σταχτερός. Γνωστὸν πᾶσιν εἶναι τὸ γαλανός, οἱ δὲ Τσάκωνες λέγουσι κοκκινός ὀξυτόνως ἀντὶ κόκκινος ἀπὸ τοῦ κόκκου ὅπως πράσινος, κίτρινος κτλ. ἀπὸ τοῦ πράσου, κίτρου κτλ., ἐπὶ τινῶν δὲ Κυκλάδων ὀνόματα τοπικὰ φυτῶν σχηματισθέντα λήγουσιν ὁμοίως εἰς -ός, λ. χ. ἐν Σύρῳ Λυγαρό, Ἀπιγανό, Ὀριγανό, Ἀγρελιό (Ἀγριελαιόν), Δονακό, Ἀργευτὸ (ἀρκευθίς), Ἀμυγδαλό. Περὶ τούτων ἤμας πρὸ ἐτῶν ὅτι ἀνάγονται εἰς ἄλλα παλαιότερα εἰς-οῦν (εον ἦ-οον), ἀλλὰ τῶρα ἔχων πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ταῦτα ἐν τοῖς ἐσχάτοις χρόνοις μάλιστα ἐπέδωκαν, δὲν πιστεύω ὅτι μέχρι τῶν χρόνων τούτων ἐσφίξετο ὁ παλαιότερος οὗτος σχηματισμὸς εἰς -οῦν, διὸ προτιμῶ ν' ἀποδώσω εἰς τοὺς ἀρχαίους τούτους τύπους ἕμμεσον μόνον ἐπίδρασιν ἐπὶ τὴν δημιουργίαν τῶν νεωτέρων. Ἐπειδὴ δηλονότι ἐλέγετο διπλὸς τριπλὸς ἀντὶ διπλοῦς τριπλοῦς, δίπλη καὶ τρίπλη καὶ διπλώνω, χρυσός ἀντὶ χρυσοῦς, χρυ-

¹ Ὁ Πεταλᾶς ἐν Ἰδιωτικῷ Θήρας σελ. 77 ἀναφέρει ἐπίθετον καταχτερός - ἡ -ό, ὃ λέγεται κυρίως ἐπὶ ἐδεσμάτων κατευναζόντων τὴν ἐξ ἄλλης καρυκευτικῆς τροφῆς προελθοῦσαν ταραχὴν τοῦ στομάχου Ἄν δὲ μὴ παντάπασιν σφαλώμεθα, τὸ ἐπίθετον τοῦτο λέγεται ἀντὶ καταταχτερός ἐκ τοῦ καταταχτός=καταταχτός, διότι καὶ τὸ κατατάσσειν ἐλέγετο ἐπὶ τοῦ πέσειν. Ὅσον δ' ἀφορᾷ εἰς τὴν συγκοπὴν τῆς συλλαβῆς τα, πρβλ. ὅσα περὶ τούτου διελήφθησαν ἐν τῷ περιοδικῷ τοῦ Kuhn τόμ. ΛΓ'. σελ. 118 κ. ἐξ.

σώνω χρυσίζω καὶ χρυσάφι, ἀργυρός ἀντὶ ἀργυροῦς, καὶ ἀργυρώνω, μελανός μελανάδα μελανιάζω. λευκός λευκαίνω, θρομβός θρομβώνω, πυρός πυρώνω πυράδα κτλ. ἐνομίσθη ὅτι παρὰ τὰ οὐσιαστικὰ καὶ τὰ ῥήματα τὰ δηλοῦντα ἢ χρῶμα ἢ οὐσίαν τινὰ ἠδύνατο νὰ σχηματισθῶσιν ἐπίθετα ὀξύτονα εἰς -ός δηλωτικὰ τοῦ χρώματος ἢ τοῦ περιεχομένου, τῆς οὐσίας, ἐντεῦθεν καὶ μέλισσα μελισσός, λιβάνι λιβανός, μελιτζάνα μελιτζανός, χέλυ χελιδός, λυγαριὲς λυγαρός, ὀριγανον-ὀριγανός, ἀμυγδαλέα ἀμυγδαλός κττ. (Δὲν θὰ ἦτο ἄρα προτιμότερον νὰ λέγομεν σήμερον καὶ σταχτὸ ἢ σταχτερὸ χρῶμα, οὐρανό, καφῆρ ἢ καφῆρο κτλ. ἀντὶ τῶν τουρκιζόντων σταχτί, οὐρανί κττ. ;).

Ἐκ τῶν παρατεθέντων παραδειγμάτων κατέστη δῆλον, ὅτι εἰς ἐπιστημονικὴν κατανόησιν τῶν γλωσσικῶν φαινόμενων ἐπιβάλλεται ἡμῖν πλὴν τῆς λεξιλογικῆς καὶ φωνητικῆς ἐρεῦνης καὶ ἡ ἱστορικὴ τῶν σημασιολογιῶν καὶ τῆς παραγωγῆς καὶ κατασκευῆς τῶν λέξεων, διότι ταῦτα πάντα συγκροτοῦνται καὶ συμμεταβάλλονται καὶ ἐπιδρῶσιν ἐπ' ἄλληλα, καὶ ὅτι μόνον ἡ τοιαύτη πολυμερὴς αὐτῶν ἐπισκόπησις καὶ βάσανος δύναται νὰ συμβάλλῃ εἰς ἀληθῆ διαφώτισιν αὐτῶν.

Γ. Ν. Χατζεδάκης.

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΡΑ ΛΙΒΙΑ

ΚΑΙ Η ΘΥΓΑΤΗΡ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ¹

Σ'

Ἐν ἡλικίᾳ ὀγδοήκοντα ἐτῶν ἡ Λιβία οὐδὲν εἶχεν ἀπολέσει ἐκ τῆς ἐνεργητικότητος αὐτῆς. Ὁ χρόνος ὁ δαμάζων τὰς ρωμαλεωτάτας φύσεις εἶχε σεβασθῆ τὴν σθεναρὰν αὐτῆς ὑγίειαν, καταλείπων αὐτὴν ἀνεπηρεάστον πάσης νόσου καὶ πρεσβυτικῆς ἀναπηρίας. Τὸ εὐτυχὲς τοῦτο τῆς εὐεξίας φαινόμενον ἀπέδιδεν εἰς τὸν οἶνον τῆς Ἰστρίας, ὃν ἀποκλειστικῶς ἔπινε, καίτοι δριμύν, ὡς ἔλεγε, τὴν γεῦσιν· ποτὸν θαυμάσιον μακροβιότητος, οὐ τὴν τελεσφόρον ἐνέργειαν συνεπλήρου διαίτα ἀπολύτως φυτικῆ. Ἡ αὐτοκρατορικὴ βασιλομήτωρ ἔζη διὰ λαχάνων καὶ ὀπωρῶν. Ἐν τῷ κήπῳ αὐτῆς ἐκαλλιιεργεῖτο εἶδος σύκων, ἀπερ ἔφερον τὸ

¹ Συνέχ. καὶ τέλος ἴδε προηγ. φύλλ. δ.

ὄνομα αὐτῆς, ἦσαν δὲ ἐξαιρετά, κατὰ τὸν Πλίνιον, ὅστις ἠμιλεῖ καὶ περὶ γιγαντιαίας σταφυλῶν ἀναδενδράδος σκιαζούσης τὰς εὐρείας τῶν κήπων αὐτῆς ἀψίδας καὶ παρεχούσης μοδίους γλεύκους δώδεκα. Ἄγρυνος τὸ πνεῦμα, ἐν ἀνέσει εἰς τὴν πολιτικὴν ἀσχολουμένη, μερίζουσα τὸν χρόνον μεταξύ σκευωριῶν καὶ ἀγαθοεργημάτων, ἰδρύουσα σχολὰς διὰ τὰ ὀρφανὰ τῶν εὐγενῶν, ἀνεγείρουσα στοάς, βραχυλομήτωρ, δέσποινα τοῦ οἴκου, ἰέρεια τοῦ ναοῦ τοῦ Αὐγούστου, ἐστερέου πάντοθεν τὸ γόητρον αὐτῆς καὶ ἀπείρου ἀπήλαυε δημοτικότητος. Ἡμέραν τινα ἐν τούτοις φήμη διαδίδεται ὅτι νοσεῖ βαρέως ἡ Λιβία. Συγκίνησις τὴν πόλιν καταλαμβάνει, αἱ ἀγοραὶ πληροῦνται πλήθους ἀνησυχου καὶ διψῶντος εἰδήσεων.

Ὁ θάνατος ἐφείσθη καὶ πάλιν αὐτῆς. Τὸν κίνδυνον μαθὼν ὁ Τιβέριος, ἐν Καμπανίᾳ τότε διατρίβων, ἐπανακάμπτει ἐν πάσῃ σπουδῇ εἰς Ρώμην καὶ ἐπὶ τῷ θεάματι τῆς τόσῃ συγκινητικῆς συνεντεύξεως τῆς μητρὸς ταύτης καὶ τούτου τοῦ υἱοῦ—οἵτινες ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης βαθέως ἀλλήλους ἀπεστρέφοντο—ἀρσπλισθεὶς ὁ Πλούτων κατέλιπε τὴν λείαν του. Δημόσιοι λύπης ἐνδείξεις εἶχον τελεσθῆ κατὰ τὴν κρίσιν τῆς νόσου, ταύτας δὲ ὑπερέβησαν αἱ πρὸς πανηγυρισμὸν τῆς ἀναρρώσεως γενομένηαι. Εὐκτήριοι τελεταί, ἑορταί θρησκευτικαὶ καὶ τῶν τιμῶν τὸ μέγεθος ἐξίκοντο μέχρις ἀποθεώσεως. Διὰ διατάγματος τῆς Συγκλήτου ἡ Λιβία ἔσχε τὸ τιμητικώτατον δικαίωμα νὰ καθέζηται ἐν τῷ θεάτρῳ ἐν τῇ διὰ τὰς Ἑστιάδας ὀρισμένη θέσει. Λόγος ἦν νὰ ἰδρυθῆ αὐτῇ καὶ ναὸς καὶ βωμὸς ἐν Ἰσπανίᾳ, ὅποτε λίαν ἐπιχαίρων ὁ Τιβέριος περιέστειλε τὸν φρενητιώδη τούτον τῶν λατρευτῶν αὐτῆς ζῆλον. Ὅ,τι δὴ ποτε καὶ ἂν λεχθῆ, ἦτο συνετὸς ὁ τύραννος. Μάτην ὁ Τάκιτος μεγαλοποιεῖ ἐπὶ τὸ τραγικώτερον τὰ πράγματα ἢ ἰσχὺς τῆς ἀληθείας εἶνε τοιαύτη, ὥστε ἐμφανεστάτη ἀποβαίνει παρὰ τοὺς ἀγῶνας τοῦ μεγάλου καλλιτέχνου. Οὐδεὶς δύναται ν' ἀρνηθῆ τῷ Τιβερίῳ, οὐδ' αὐτοὶ οἱ θερμότεροι τοῦ Τακίτου θεασῶνται, πολλὴν ὀρθοφροσύνην, ἀμεροληψίαν, σύνεσιν, ὑπομονὴν καὶ μετριοπάθειαν, αἱ δὲ ἀρεταὶ αὐταὶ φαίνονται φύσει ἀπορρέουσαι ἐκ τοῦ συνόλου τῆς εἰκόνας παρὰ τὴν ὁμότητα αὐτῆς. Ὁ Τιβέριος εἶχε βαθεῖαν τῶν συγχρόνων αὐτῷ πείραν, ἧς ἕνεκα περιεφρόνει αὐτούς καὶ τοῦτο εἶνε δυστύχημα διὰ τὸν κυβερνήτην. Ἄλλ' ὀπίστη φιλοσοφίας δόσις εἰς τὸν χαρακτήρα τοῦ ἀνδρός, μὴ στέργοντος ἐκ τῶν τιμῶν ἢ τὴν ἀνήκουσαν αὐτῷ μερίδα! Μετ' αὐτὸν ἐλέχθη ἡ ἀλαζὼν μοναρχικὴ ρῆσις «τὸ κράτος ἐμὶ ἐγώ». Ἐκεῖνος ἔλεγεν· «Οἱ βασιλεῖς παρέρχονται, τὸ κράτος παραμένει». Ἡ τετραπυδιστάτη κατ' αὐτὸν ἐπιπόνησις τῆς ἀνθρωπίνης ματαιοδοξίας ἦν τὸ

εἶδος ἐκεῖνο τῆς μετὰ τὸν θάνατον θεοποιήσεως ἀνθρώπων, οἵτινες ἔφερον πάντα τὰ στίγματα τῆς ἐλευσιότητος τοῦ ἀθλίου ἡμῶν γένους. «Ἦτο ἀμείλικτος ἐν τῇ πρὸς τὰς τιμὰς ἀποστροφή αὐτοῦ, γράφει ὁ Τάκιτος, ἡ δὲ σύνεσις αὐτοῦ ἀπέκρουε πᾶσαν τοῦ εἶδους τούτου προσφορὰν». Τὸν τίτλον τοῦ Αὐγούστου, ὅστις καὶ ἀνῆκεν αὐτῷ δικαίῳ διαδοχῆς, δὲν μετεχειρίζετο ἢ ἐν ταῖς μετὰ τῶν βασιλέων ἀλληλογραφίαις καὶ ταῖς μετὰ τῶν ἀρχόντων τῆς δυναστείας τῆς Ἀνατολῆς καὶ ἐφαίνετο πάντοτε δισταζῶν ὡς πρὸς τὸν τίτλον, ὃν ἔμελλε νὰ δώσῃ ἑαυτῷ. «Ὁ αὐτοκράτωρ εἶνε τοιοῦτος, ἔλεγεν ἐνώπιον τῶν στρατιωτῶν αὐτοῦ, καὶ δεσπότης τῶν ἑαυτοῦ δούλων· ἡγεμὼν ἀπλῶς εἶνε τίτλος προτιμότερος». Ὁ ἐν τῇ Συγκλήτῳ ἐκφωνηθεὶς ὑπ' αὐτοῦ λόγος ἐπὶ τῇ εὐκαιρίᾳ τῆς εἰς αὐτὸν ἀφιέρωσεως ναοῦ, μαρτυρεῖ τὸ ἐν τοιοῦτοις πεφωτισμένον αὐτοῦ πνεῦμα. «Εἰμὶ ἀνθρώπος φθαρτός, ὅ,τι πράττω, ὅ,τι μέλλω νὰ καταλίπω, ἔσται ἔργον ἀπλοῦ θνητοῦ, οὐδεμίαν δὲ ἄλλην διορῶ δόξαν ἢ τὴν τοῦ πληροῦν ἀξίως τὴν πρώτην ἐν τῷ κράτει θέσιν. Ἄν λεχθῆ περὶ ἐμοῦ ὑπὸ τῶν ἐπιγιγνομένων ὅτι ἀπέβην ἀξίως τῶν ἐμῶν προγόνων, ἄγρυπνος τῶν συμφερόντων ἡμῶν φύλαξ, ἀπαθὴς ἐν τῷ κινδύνῳ, ἀτάραχος ἐν τῇ διοικήσει, οὐδὲν ζητῶ πλειότερον. Ταῦτα ἔστωσάν μοι ναὶ καὶ ἀνδριάντες, εἰσὶ δὲ καὶ οἱ διακριέστεροι, καθόσον ἐνώπιον τῶν ἐκ λίθου ἢ μαρμάρου κτισμάτων τὸ πλῆθος ἀπαθὲς παρέρχεται ὡς ἐνώπιον τῶν τάφων, ὅταν βραδύτερον ἀλλάξωσιν αἱ κρίσεις· διὰ τοῦτο καὶ τοὺς συγχρόνους μου καὶ τοὺς θεοὺς ἱκετεύω τούτους μὲν ἵνα μοὶ χορηγήσωσι τὴν γαλήνην καὶ τὰ φῶτα πρὸς πληρῶσιν τοῦ τῆς δικαιοσύνης ἔργου μου, ἐκεῖνους δὲ ἵνα, ὅταν δὲν ὑπάρχω πλέον, μοὶ δωρήσωσιν τὴν συμπαθῆ ἀνάμνησιν, ἧς θὰ καταστῶσιν ἄξια τὰ ἐμὰ ἔργα καὶ τὸ ὄνομα». Ἄνθρω οὕτω σκεπτόμενος καὶ λαλῶν καὶ διάγων, ἐθεωρεῖτο βεβαίως ὀχληρὸς ἐν μέσῳ τοιαύτης αὐλῆς καὶ τοιοῦτου δήμου. Ὁ Αὐγούστος, τῶν τυράνων ὁ ματαιότατος, ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς πατρικῆς ἀπλότητος εἶχεν εἰσαγάγει τὸ εἶδος τοῦτο τῆς εἰς τὴν ἀθανασίαν ὑποψηφιότητος. Μονάρχης, πρίγκιπες, ἡγεμονίδες οἱ πάντες ὠρέγοντο αὐτῆς, ἡ δὲ Ρώμη ἐχειροκρότει εἰς τὰς μετεμψυχώσεις ταύτας, αἵτινες προσέκλουν ἑορτάς καὶ συνεκινεῖτο ὡς καὶ ἐν τοῖς ἀγῶσι καὶ εἰς πάντα τὰ τῆς ζωῆς καὶ τοῦ θανάτου θεάματα. Ἀτελεύτητοὶ εἰσιν αἱ φαιδραὶ ἢ πένθιμοι διαδηλώσεις τῶν μεσημβρινῶν λαῶν. Ὅταν ἡ Ρώμη ἀπώλεσε τὸν Γερμανικόν, ἐξάλλος θλίψις καὶ πένθος ἀπαραμύθητον πᾶσαν ἀναστεῖλαν ὑπόθεσιν, ἐβασίλευεν ἐπὶ 4 μῆνας, Κύριος δὲ οἶδε μέχρι πόσου θὰ προέβαινον οἱ θρῆνοι ἂν μὴ ὁ δύστροπος αὐτοκράτωρ ἀνεκάλει τὸν λαὸν

εις ἑαυτὸν διὰ θεοπίσματος καταπαύοντος τὸ πένθος, ἵνα τελεσθῶσιν αἱ τῆς Κυβέλης ἑορταί. Ἡ Λιβία ἔσχε πάσας τὰς καθιερώσεις, τῶν ἀρετῶν αὐτῆς. Τὴν τῆς καλλονῆς, τῆς δυνάμεως, τῆς τύχης καὶ τὴν τῆς ἡλικίας. Εἶδομεν ὅτι ἐνόσησε καὶ βαρέως ἐν ἡλικίᾳ 82 ἐτῶν, ἀλλ' ἀνέρρωσεν.

Ἐπὶ ἐξαετίαν εἰσέτι καὶ πλέον παρέστη ζῶσα εἰς τὴν ἐξέλιξιν τῶν τοῦ κόσμου πραγμάτων, ἅτινα ἐμελλεν εἶτα ὡς θεότης νὰ θεωρῇ δι' ἡττον συγκινουμένου ὄμματος. Τὸ θέαμα δὲ ἦν ἡκιστα φαιδρὸν. Ἐν ἀκμῇ τῆς ἡλικίας ἀπέθανεν ὁ Δροῦσος ὁ μονογενὴς τοῦ Τιβερίου υἱός, διάδοχος τοῦ θρόνου καὶ κατὰ τὸ διάστημα τοῦτο ἡ φιλοτάραχος Ἀγριππίνα μετὰ τῶν υἱῶν αὐτῆς ἐσκευῶρει πρὸς καταστροφὴν τοῦ βασιλευόντος οἴκου. Τὸ αἶμα τοῦ Ἰουλίου ἐφαίνετο οἰκνεῖ ἐμφυχούμενον, εἰς τοὺς κλώνους ἀνήρχετο χυμὸς καὶ τὸ ἱερὸν δένδρον ἀπέφαινε χρησιμοῦς. Ὁ Τιβέριος κεραυνόπληκτος ἐκ τῆς συμφορᾶς, ἐξηντημένος ὑπὸ τῆς θλίψεως καὶ τῆς μισανθρωπίας, ἔλαβεν ἀποφασιστικῶς τὴν εἰς Καπραίαν ἄγουσαν καὶ ἐν τῷ μεμονωμένῳ καὶ κυματοπλήκτῳ βράχῳ ὁ γέρον ἐπεδίωκε τὴν λήθην. Ἐδέσποζεν οὐχ ἡττον φρικώδης δουλεία, ἧς οἱ δεσπότης τοῦ ρωμαϊκοῦ κράτους δὲν ἠδύνατο νὰ λυτρωθῶσιν ἢ διὰ τοῦ θανάτου. Θρόνος ἢ τάφος ἄνευ μέσου ὄρου. Τὸ τερπνότατον τῆς Καπραίας ἐνδαιτήμα, ὅπερ ἐν μέσῳ ὀμίλου φίλων θὰ ἦτο τόπος ἡδυτάτης ἀπολαύσεως, ἐχρησίμευεν αὐτῷ ὡς θέσις, ἐν ἧ ἔχαρακώθη ὡς θηρίον ἄγριον τοὺς ὀδόντας ἐπιδεικνύον καὶ σπαράσσον ἀνθρώπινα ὀστά ἐν τῇ τοῦ ἀντροῦ αὐτοῦ φλιᾶ, καταδεδικασμένος ὢν νὰ ζῇ διὰ τοῦ τρόμου, ἵνα μὴ ἀποθάνῃ διὰ τῆς προδοσίας. Ἰδοὺ ποῦ ἐγκεῖται τὸ μυστικὸν τῆς ἐν τῷ τέλει ὀμότητος τοῦ Τιβερίου. Ἄν ἐν τῷ Σεζανίῳ ἤθελεν εὔρει ἀντὶ κακούργου ὑπουργὸν ἱκανὸν νὰ κυβερνᾷ ἐν ὀνόματι αὐτοῦ καὶ ἐπ' ἀγαθῷ τοῦ κράτους, ὀπόσων βιαιοπραγιῶν θὰ ἦν ἀπηλλαγμένη ἡ ἡδὴ λήγουσα βασιλεία τοῦ Τιβερίου! Ὑπάρχει ἐν ταῖς αἰματηραῖς πράξεσι τῶν τελευταίων ἐτῶν τῆς ἐν Καπραίᾳ διαμονῆς τοῦ Τιβερίου ἀπεριόριστος τις ἀπελπισίας μαγία. Πανταχοῦ προδοθεῖς, ἡττηθεῖς ὁ γέρον ἐκρήγνυται ἐν τέλει στυγνὸς καὶ φρικαλέος· ἡ μισανθρωπία του, ἧτις ἦν ἐλάττωμα ἀνδρός παρὰ πάσας τὰς κακίας μακροθύμου καὶ εἰς τὴν φιλολογίαν ῥέποντος μεταβάλλονται εἰς φλογερὸν πυρετόν. Ὁ μελάγχολος ἀνὴρ δὲν εἶνε πλέον σκυθρωπός, ἀλλ' ἀνθρωποκτόνος· φονεῖ μακρόθεν, πλήττει ἐπανειλημμένως ἐκδικῶν τὰ παρὰ γινωρισθέντα αὐτοῦ αἰσθήματα, τοὺς ματαιωθέντας τῆς πολιτικῆς αὐτοῦ ἀγῶνας, τὰς ἀγαθὰς τῆς ψυχῆς αὐτοῦ ὁρμάς, ἃς ἡ εὐτέλεια καὶ ἡ μοχθηρία τῶν ἀνθρώπων ἀνισχύρους κατέστησε. Τὸ πλήρες

τῶν πικριῶν ποτήριον ὑπερεκχειλίζει, ἡ προδοσία τοῦ Σεζανίου, καὶ ἀνοίγεται ἐντεῦθεν ἡ περίοδος τῶν προγραφῶν ὡς τις ἐκατόμβη εἰς τοὺς καταχθονίους δαίμονας.

Ἐν τούτοις ἀπήλαυεν ὅσον ἠδύνατο τῆς εὐτυχῆς νήσου, ἧς τὸ πρῶτον θέλητρον ἦν ὅτι παρέιχεν αὐτῷ τὴν ἄνεσιν καὶ τὴν λήθην. Ἄνεμι-μνήσκετο ἄρα γε καὶ τῆς μητρὸς; Ἀπὸ ἐξ ἡδὴ ἐτῶν ἀπαξ μόνον ἐν Καμπανίᾳ εἶχον ἐπανίδει ἀλλήλους. Κατὰ τὸν θάνατον αὐτῆς ἡ Λιβία εἶχεν ἡλικίαν 89 ἐτῶν, ἀλλὰ καὶ ὁ Τιβέριος ἦν ἐβδομηκοντούτης, ἐν τοιαύτῃ δὲ ἡλικίᾳ δυσχερὲς ἀποβαίνει πᾶσα κίνησις. Ἡθέλησε κατ' ἀρχὰς νὰ προσέλθῃ τῇ σεβαστῇ ἐπιθανάτῳ, ἀλλ' ἀνέβαλε τοῦτο εἰς τὴν ἐπιούσαν καὶ κατόπιν δευτέρας ἀναβολῆς ὑπῆρξεν ἀδύνατον νὰ ἐκπληρώσῃ τὸν σκοπόν. Δὲν παρέστη δὲ οὐδὲ εἰς τὴν κηδεῖαν αὐτῆς. Ἡ Ρώμη ἀνέμενε αὐτὸν καὶ θ' ἀνέμενε πλείοτερον, ἀλλ' ἡ φύσις, ἦν οὐδὲν συγκινεῖ καὶ ἧτις οὐδὲν σέβεται, δὲν ἐπέτρεπε τὴν ἀναβολήν. Ὅθεν ἐδέησε νὰ τελεσθῶσιν ἄνευ τῆς παρουσίας αὐτοῦ τὰ τῆς κηδεῖας, ἐπενέβη δὲ μόνον, ἵνα ἐπιβάλλῃ σύνεσιν τῇ συγκλήτῳ, ἧτις ἀπόντος τοῦ αὐτοκράτορος ἠθέλησε ν' ἀναλάβῃ τὴν ἡγεσίαν τοῦ πένθους. Ἡ συμπεριφορὰ αὕτη καὶ ἡ ἐπιτίμησις ὀλίγον ἤρесе τοῖς Ρωμαίοις, χαρακτηρηθεῖσα ὑπὸ τῶν δυσηρεστημένων ὡς ἀγνωμοσύνη καὶ ἀσέβεια. Φύσει δύστροπος ὁ γέρον δὲν ἐνόει ἐν οὐδεμίᾳ περιστάσει νὰ μεταβάλλῃ τὰς ἐξεις του, πλὴν δὲ τούτου ἔπασχε τό τε σῶμα καὶ τὸ πνεῦμα· εἶχε δὲ ὀρκισθῆ εἰς ἑαυτόν, ἀπαξ ἀπελθὼν τῆς Ρώμης, νὰ μὴ ἐπανακάμψῃ πλέον εἰς αὐτήν.

Ἡ Ρώμη ἐν τούτοις μεγαλοπρεπῶς ἐτίμησε τὴν βασιλοπάιδα. Παρὰ τὴν ἀπουσίαν τοῦ Τιβερίου καὶ τὰς δυστρόπους αὐτοῦ διαθέσεις αἱ πομπαὶ καὶ αἱ ἐκδηλώσεις τοῦ πένθους κατὰ κόρον ἐτελέσθησαν. Μὴ δυνάμενος νὰ θεοποιήσῃ αὐτὴν ὁ λαὸς ἀνεκέρυξε μητέρα τῆς πατρίδος, ψήφισμα δὲ τῆς συγκλήτου ὠρίζε τὴν ἀνέγερσιν θριαμβευτικῆς ἀψίδος, τιμὴν εἰς οὐδεμίαν μέχρι τοῦδε γυναῖκα ἀπνευμηθεῖσαν, τῇ δὲ Λιβίᾳ ἀπενέμετο, καθ' ὅσον ὡς ἐν τῷ ψηφίσματι ἐφέρετο, πολλὰς τῶν συμπολιτῶν τὴν ζωὴν διέσωσε καὶ πλῆθος νέων καὶ νεανίδων ἐξέθρεψεν. Πομπωδεστάτη λοιπὸν ἐγένετο ἡ ἐκφορὰ, τὰ λείψανα τῆς πρώτης τῶν ρωμαίων αυτοκρατείας ἐκομίσθησαν εἰς τὸ μαυσωλεῖον ἵνα μιχθῶσι μετὰ τῆς τέφρας τοῦ Αὐγούστου, καὶ δάκρυα ἔρρευσαν πολλὰ, ἀληθῆ καὶ κίβδηλα. Πολλοὶ τῶν εἰς τὴν πένθιμον ταύτην τελετὴν παρισταμένων δὲν συνεχώρουσαν τῇ ἐνδόξῳ Αὐγούστῳ ὅτι ἐγέννησε τὸν αὐτοκράτορα Τιβέριον, τὸν ἰσχυρογώμονα Τιβέριον, τὸν καταργητὴν τῶν παλαιῶν κληρονομικῶν προνομίων, τὸν πάντοτε καὶ πανταχοῦ τὴν ἀξίαν

προακρούμενον τοῦ γένους· διότι ἠσθάνετο στιβαρὰν αὐτοῦ τὴν χεῖρα ἢ τῶν εὐγενῶν τάξις. ἌΓυνή ἐν πᾶσι τοῖς θεοῖς μᾶλλον ἢ τοῖς ἀνθρώποις εὐπαραβλήτος, γινώσκουσα νὰ χρῆται τῇ δυνάμει ὅπως σώζῃ ἀπὸ τῶν κινδύνων τοὺς ἀνθρώπους καὶ προάγῃ τοὺς ἰκανοὺς. Ταῦτα περὶ τῆς Λιβίας λέγει ὁ σύγχρονος αὐτῇ Βελίος Πατέρκουλος. Ἀφῶμεν κατὰ μέρος τὰς τῶν περιστάσεων ὑπερβολάς. Οὐδὲν ἐν τούτοις ἡ ἱστορία λέγει ἡμῖν περὶ τῶν στολῶν καὶ κοσμημάτων τῆς αὐτοκρατείας, ἐν ᾧ πάντες ὁμοφώνως ἐξυμνοῦσιν ἢ ἐπιείτω χρῆσιν τοῦ κολλοσσίου πλούτου. Ἦν ἐλευθεριωτάτη τοῖς μικροῖς καὶ τοῖς μεγάλοις, δέσποινα ἔχουσα πανταχοῦ τοὺς πένητας αὐτῆς καὶ ἐν τῇ αὐλῇ καὶ οὐδένα ἐκ τῆς συμπαθείας αὐτῆς ἀποκλείουσα. Ἡ ἀπελεύθερος αὐτῆς Ἀνδρομέδα ἠλάτρευεν αὐτήν, αἱ δούλαι τῆς ἀνεθίβαζον τὴν δέσποιναν μέχρι τῶν νεφελῶν, πρόσφατοι δὲ μαρτυρίαι πείθουσιν ὅτι δίκαιοι εἰσιν οἱ ὕμνοι. Πρὸ τινῶν ἐτῶν ἀνεκαλύφθησαν αἱ τέφραι ἀπειραριθμῶν δούλων ἀνηκόντων εἰς τὸν οἶκόν τῆς. Δούλοι ἐκατέρου τῶν φύλων, ἀπελεύθεροι, ὑπάλληλοι παντός εἶδους καὶ πάσης τάξεως κατὰ χιλιάδας, ὧν ἡ κόνις εἶχεν ἐκεῖ κατατεθῆ καὶ σημανθῆ χάρις τῇ ἀγαθῇ μερίμνῃ τῆς σεπτῆς δεσποίνης. Ὁ θεώμενος τὸν τάφον ἀναλογίζεται τοῦ ἀνακτόρου αὐτῆς τὴν ζωὴν καὶ λαμπρότητα, ὅποταν τὸ ἀπὸ αἰῶνων τεθαμμένον τοῦτο σμῆνος ἐντὸς τῆς νεκρᾶς ταύτης κυψέλης ἐξῆ βαμβύζον καὶ εὐημεροῦν περὶ τὸ στέμμα. Ταῦτα πάντα δὲν σημαίνουν βεβαίως ὅτι ἡ Λιβία ἦν γυνὴ χρηστὴ καὶ αἱ ἰδιωτικαὶ αὐταὶ ἀρεταὶ αἱ δεξιῶς καὶ προσηκόντως ἐνασκούμεναι δὲν ἀρκοῦσιν εἰς ἐξιλασμόν τῶν ἐγκλημάτων, δι' ὧν διετήρησε τὸ ὑπέρτατον αὐτῆς κράτος. Ἀληθὲς εἶνε, πρὸς δικαιολογίαν τῆς ψυχῆς ταύτης, ἅμα μὲν ἀγαθὴ πρὸς τοὺς κακοὺς, ἅμα δὲ ἰκανῶς κακούργου, ὅτι οὔτε ἡ ἐποχὴ ἐν ἣ ἔβίωσεν οὔτε ἡ θέσις ἐν ἣ τοῦ Αὐγούστου ἡ ἐκλογὴ ἔθηκεν αὐτὴν συνέτεινον εἰς καλλιέργειαν τῆς ἠθικῆς καὶ τῆς χρηστότητος. Μίσση καὶ ραδιοργίαι περιεστοιχίζον αὐτὴν καὶ μετεχειρίσθη τὰ ὅπλα τὰ ὅποια μετεχειρίζοντο κατ' αὐτῆς οἱ ἐχθροί. Ναί, ἀλλὰ τοὺς λυσσαλέους τούτους ἐχθροὺς τίς προήγαγεν εἰς μέσον; τίς τοὺς προεκάλεσε; Ἡ θυγάτηρ αὕτη ἀπλοῦ ἱππότου, ἡ περιπλανώμενη σύντροφος ἀπλοῦ στρατιώτου δὲν ἠρκέσθη τὴν κοσμοκρατορίαν μετὰ τοῦ Αὐγούστου συμμεριζομένη· ἔπρεπε καὶ ὁ υἱὸς αὐτῆς νὰ κληρονομήσῃ τῶν Καισάρων τὸν θρόνον· πνεῦμα δεσποτικόν, εἰς πάντα ἰκανόν, καὶ εἰς αὐτὴν τὴν ὑποχώρησιν, ὅταν δι' αὐτῆς παρεσκευάζε τὴν νίκην. Ὁ βίος αὐτῆς δύο πληροὶ βασιλείας, ἐν αἷς πανταχοῦ καὶ πάντοτε ἦν εὐπρόσδεκτος ὄχληρά τῷ Αὐγούστῳ, φραγμὸς εἰς τὴν ἀνεξαρτησίαν τοῦ Τιβερίου. Ἀγωνισθεῖσα ἐπὶ πεντήκοντα καὶ δύο ἔτη ἵνα

ιδρύσῃ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς τὴν βασιλείαν, εἶχεν ἔπειτα ἐπὶ δεκαεπταετίαν νὰ πολεμῇ φωνασκοῦσα κατ' αὐτῆς θρασείως. Ὁ τόσω αὐστηρὸς εἰς τὸν Τιβέριον Τάκιτος ἀπονέμει αὐτῷ οὐχ ἥττον ἐπαίνους κατὰ τὰ δύο τρίτα τῆς βασιλείας αὐτοῦ. Κατ' αὐτόν, ἡ ὠμότης καὶ ἡ ἀκολασία του ἐπῆλθον βραδύτερον, ὅθεν συνάγεται ὅτι ἡ Νέμεσις μόνον παρὰ τοῦ γέροντος Τιβερίου ἔχει νὰ ζητήσῃ λόγους, ἡ δὲ νεότης αὐτοῦ καὶ ἡ ὠρμότης ὑπῆρξαν ἀνεπίληπτοι. Ἡ Λιβία τούναντίον μιανθεῖσα ἐν τῷ ἐγκλήματι πρῶτον ἐβίωσεν εἶτα καὶ ἀπέθανεν ἐν πληρῇ τῆς ἰκανοποιήσεως τοῦ σκοποῦ ἀπολαύσει· ἀλλὰ καὶ περαιτέρω χωρῶν ὁ Τάκιτος φρονεῖ ὅτι ἡ κατὰ τὰ πρῶτα τῆς βασιλείας του μέρη μετριοπάθεια τοῦ Τιβερίου ἀπέρρεεν ἐκ τῆς πρὸς τὴν μητέρα εὐλαθείας καὶ ὅτι τὸν θάνατον αὐτῆς ἀνέμενον ἵνα ἐκδηλωθῶσι τὰ πονηρὰ του ἐνστικτα. Εἶνε ὁμως ἀληθὲς ὅτι οὐδὲν προσάγει γεγονὸς πρὸς ὑποστήριξιν τῆς ὑποτιθεμένης ταύτης ἀγαθῆς ἐπιρροῆς γυναικός, ἢ ἀλλαχοῦ παρίστησιν ὡς δηλητηριάστριαν. Ἡ Λιβία ἦν ἡ θλιψίς, ἡ ἀπελπίσια τῆς τοῦ Τιβερίου βασιλείας, διότι σφαλεροὶ ἦσαν οἱ ὑπολογισμοὶ αὐτῆς· ἐν τῷ προσώπῳ τοῦ υἱοῦ, ὃν ἠξίου νὰ κυβερνᾷ κατὰ τὸ δοκοῦν, εὔρε τὸν διδάσκαλον αὐτῆς.

Τὰ διδάγματα τοῦ πεπρωμένου συνεχῶς ἀνανεοῦνται, ἀλλ' οὐδεὶς ὁ ἐκ τούτων ὠφελοῦμενος. Δὲν εἶνε μόνη ἡ Λιβία, ἥτις εἶδε τὰ ὄνειρα τῆς μητρικῆς αὐτῆς φιλοδοξίας ματαιούμενα. Ἡ Ἀγριππῖνα ὑπερήσπισεν ἐπ' ἴσης ἐρρωμένως τὸν ἀγῶνα τοῦ Νέρωνος συνεισενεγκοῦσα καὶ τι πλέον ἐν τῷ σταδίῳ τῆς σκευωρίας καὶ τοῦ ἐγκλήματος, ἐν τῷ ὄποιῳ ἡ Λιβία εἶχε διαφυλάξει τὴν γυναικίαν αὐτῆς αἰδῶ. Ἡ Ἀγριππῖνα οὐδενὸς ἐφείσθη. Διὰ τοῦ σιδήρου καὶ τοῦ δηλητηρίου τῆς μοιχείας καὶ τῆς αἰμομιξίας ἐπεδίωξε τὸ ἰδεῶδες τῆς ἀπολύτου δεσποτείας. Τί δὲ κατόπιν ἐγένετο; Αἱ αὐταὶ ἐριδες καὶ τὰ αὐτὰ ζητήματα. Ὁ Τιβέριος ἀποκρούει μετ' εὐλαθείας τῆς Λιβίας τὴν ἐπέμβασιν καὶ ἀποτυγχάνων καταλείπει τὴν Ρώμην, ὁ Νέρων προτιμᾷ τὴν τραγικὴν μέθοδον φονεύων τὴν Ἀγριππῖναν, ἀλλὰ κατὰ βάθος οὔτε ἡ κατάστασις οὔτε ἡ ἠθικὴ ἦν πολὺ διάφορος.

Δὲν εἶνε χαρακτὴρ ἡ Λιβία. Οἱ διατεινόμενοι ὅτι ἐπεδίωκε νὰ διαλλάξῃ τὰς δύο μεγάλας καὶ ἀντιμαχομένας φατρίες, τὴν ἔνωσιν καὶ συγχώνευσιν τοῦ αἵματος τῶν Κλαυδίων καὶ Ἰουλίων ἀποδίδουσιν αὐτῇ τὴν τιμὴν τῆς τοῦ Τιβερίου πολιτικῆς. Ἡ Λιβία τὸ ἑαυτῆς συμφέρον εἶχε μόνον ὑπ' ὄψιν. Ἄν τῆς πολιτικῆς εἰσαγωγῇ εἶνε ἡ σκευωρία, ἡ Λιβία δὲν ὑπερέβη τὴν φλιάν ταύτην τοῦ ναοῦ, ἀλλ' ἐγκατεστάθη καὶ παρέμεινεν ἐν αὐτῷ ἐφ' ὄρου ζωῆς. Ἡ Ρωμαία αὕτη ὑπομιμνήσκει φλωρεντινὴν τινα τοῦ 16ου αἰῶνος, τὴν Αἰκατερίνην τῶν

Μεδίκων ἐμπορουμένην ὑπὸ ἀπεριόριστων δεσποτικῶν ὀρέξεων, ἃς εἶδε πάντοτε ματαιωθείσας. Ἄδυνατοῦσαι νὰ ἐπιβληθῶσιν ἐπὶ τῶν περιστάσεων, ἔσχον ἀμφοτέροι τὴν τέχνην νὰ ὑποχωρῶσιν εἰς τὸ ἐμφανές, περιχαρακόμεναι καὶ ὑπονομεύουσαι, ἐν ἀνάγκῃ δὲ κρυπτόμεναι ἵνα ἐμφανισθῶσιν ἐν καταλλήλῃ εὐκαιρίᾳ. Ἀμφοτέροι ἔστεροῦντο τῶν ἀνδρικών ἀρετῶν τοῦ βυθίζειν τὸ πνεῦμα εἰς τὸ μέλλον, κατανοεῖν τὰς μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ παρόντος σχέσεις καὶ διαγινώσκειν ἐν τῷ σπέρματι τὸν καρπὸν, ἀρκοῦμεναι εἰς εὐτελεῖ συμφέροντα καὶ ὠφελείας. Χαρακτηρίζει αὐτὰς ἡ ἰδιότης τοῦ παρατηρεῖν καὶ καταλείπειν ἐλευθέραν τῶν πραγμάτων τὴν πορείαν, τὴν δὲ πολιτικὴν αὐτῶν ἡ κεκρυμμένη ἐκμετάλλευσις, ἡ μίμησις τῶν τρόπων τῆς γαλῆς, ἣτις ἐπὶ πολὺ παραδοκοῦσα, ἐφορμᾷ αἰφνιδίως, ἀρπάζει καὶ καταπνίγει τὴν λείαν τῆς. Ἡ Λιβία παρέμεινεν ἡ αὐτὴ πάντοτε. Ἡ μετὰ τῆς Ἰουλίας πάλιν αὐτῆς κατέδειξεν ἡμῖν τὴν δραστηριότητα, τὴν ἰσχὺν καὶ τὴν μοχθηρίαν αὐτῆς. Ἐν τῇ τραγικῇ συμπλοκῇ, ἥς ἡ ἱστορία τοσαῦτα παρέχει παραδείγματα, τῆς ἐντίμου γυναικὸς καὶ τῆς ἑταίρας, ἠττήθη ἡ Ἐταίρα ἦν δὲ τοῦτο δίκαιον ἢ κάλλιον εἰπεῖν ἦν ἐν τῇ φυσικῇ τῶν πραγμάτων τάξει. Μεταξὺ τῆς καλλονῆς, τῆς χάριτος, τῆς κομψότητος, τοῦ ἐπιπολαίου πνεύματος ἀφ' ἐνὸς καὶ τῆς ψυχρᾶς, αὐστηρᾶς καὶ ἀμειλικτου λογικῆς ἀφ' ἑτέρου ὁ ἀγὼν δὲν μένει ἐπὶ πολὺ ἀμφίροπος. Ἡ αὐστηρότης, ἡ σεμνοπρέπεια καὶ τῶν αἰσθήσεων ἡ ἡρεμία ἐπικρατοῦσι πάντοτε ἐν τέλει, ἀλλ' ἐν τούτοις ὤμεν βέβαιοι, ὅτι ἡ ἠθικὴ δὲν εἶνε τοῦ νικητοῦ ὁ σύμμαχος, καθόσον συχνότατα ἡ ἐντιμος γυνὴ πρὸς κρείττονα τῆς νίκης κατὰ τῆς ἑταίρας ἐξασφάλισιν χρῆται ὄπλοις ἀνηθίοις καὶ εἶνε βεβαίως ἀμφίβολον ἂν οἶτε θεοὶ καὶ οἱ ἄνθρωποι εὐφραίνωνται, ὅταν ἐν τέλει ἡ ὑποκρισία, ἡ συκοφαντία, τὸ πνεῦμα τῆς τόλμης καὶ τῆς πανουργίας ὑπερισχύσῃ τῆς ἀτασθαλίας καὶ τῆς ἀκολασίας. Τίνα, ἔστω καὶ μετρίως ἠθικόφρονα, ἱκανοποιεῖ τὸ θέαμα τῶν ἀνθρωπίνων ἀδυναμιῶν τιμωρουμένων ὑπὸ τῆς κακουργίας ὑπὸ τὸ προσωπεῖον τῆς ἀρετῆς κεκαλυμμένης; Τοιοῦτου δράματος ἐπ' ὠφελείᾳ αὐτοῦ διαδραματισθέντος ὑπῆρξε κωμωδὸς πρωταγωνιστοῦσα ἡ Λιβία. Ἐν τούτῳ ἡ Ἰουλία κατεβλήθη, ἀλλ' ἡσυχεῖτε, ἡ Ἰουλία δὲν θνήσκει ἐξ ὀλοκλήρου κληροδοτεῖ τὸ αἷμα καὶ τὴν ἐκδίκησιν τῇ θυγατρὶ, ἐν ἣ ἡ παραφορά καὶ ἡ μανία ἀντικαθιστῶσι τῆς μητρὸς τὴν ἀσυνέπειαν καὶ ἐλαφρότητα. Καὶ εἶτα, πρὸς συμπλήρωσιν τῆς τριλογίας καὶ τῆς ἐξιλέωσης, τὴν πρώτην ταύτην Ἀγριππίναν διεδέχεται δευτέρα, ἡ τῶν ἀπομνημονευμάτων, ἐξ ὧν θὰ προέλθῃσι τὰ χρονικά. Τὸ πᾶν ἐπικαιρῶς λοιπὸν ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἔρχεται, ἡ δὲ Λιβία εὐνοηθεῖσα παρ' ἀξίαν

ὑπὸ δεινοῦ δικαστοῦ δὲν ἔχει τοῦ λοιποῦ ἢ νὰ συστήσῃ ἑαυτὴν εἰς τὴν ἀμερόληπτον ἀποκατάστασιν τῆς νεωτέρας κριτικῆς, ἥς ἀμφίβολός ἐστιν ἡ ἐπιεικῆς ἐτυμηγορία.

Φώτιος Δημητριάδης

ΠΥΘΕΑΣ Ο ΜΑΣΣΑΛΙΩΤΗΣ

Ἡ Ἴδρυσις τῆς πρὸς βορρᾶν τοῦ Ἐρμου ποταμοῦ Φωκαίας ἀνέρχεται εἰς τὸν ΙΑ' π. Χ. αἰῶνα, οἱ δὲ κάτοικοι αὐτῆς κατήγοντο ἐκ τῆς Φωκίδος, ἀποικισθέντες ὑπὸ τὴν ἰδηγίαν τοῦ Φιλογένους καὶ Δάμωνος¹ κατ' ἄλλους, πρῶτοι αὐτῆς κάτοικοι ἐγένοντο οἱ Ὀρχομῆνιοι². Πρῶτοι Ἴωνες βασιλεῖς ἀναφέρονται ἐν Φωκαίᾳ³ ὁ Δεσίτης, ὁ Πέρικλος καὶ ὁ Ἄβαρτος. Κατὰ τὸν Ἡρόδοτον⁴, οὗτοι ἦσαν οἱ πρῶτοι τῶν Ἑλλήνων οἱ ἐπιχειρήσαντες μακροὺς πλόας καὶ ἀκαταδέξαντες τὴν Ἀδριατικὴν, Τυρρηνικὴν καὶ Ἰθρηκὴν, πρῶτοι δὲ τὴν Ταρτησσὸν ἐπισκεφθέντες, ἥς μάλιστα ὁ βασιλεὺς Ἀργανθῶνιος τοσοῦτον ἠνόησε τούτους, ὥστε νὰ τοῖς προτείνῃ νὰ ἐγκαταλείψῃσι τὴν Ἰωνίαν, καὶ νὰ οἰκήσωσιν οἰονδήποτε μέρος τῆς χώρας τοῦ ἠθελον προτιμήσει. Οἱ κάτοικοι στερούμενοι γῆς ἐπαρκοῦς πρὸς καλλιέργειαν, ἐπεδόθησαν εἰς τὴν ἀνάπτυξιν τῆς ἐμπορίας καὶ ναυτιλίας, φιλοδοξοῦντες νὰ καταστήσωσι τὴν πατρίδα των ἐπίσημον κέντρον τῆς Ἑλλάσσονος Ἀσίας.

Περὶ τῆς ἐπιτυχίας τῆς ἐπιθυμίας των ταύτης μαρτυρεῖ ἡ ἀκμὴ τῶν ὑπ' αὐτῶν ἰδρυθεισῶν ἀποικιῶν. Ὅτε ἡ μεγάλη Ἀχαικὴ μεταναστευτικὴ κίνησις, καθ' ἣν ἀπώκισθη ἡ Μεγὰλη Ἑλλάς ἐπερατώθη, τὰ δὲ παράλια τῆς Σικελίας σχεδὸν ἐξελληνίσθησαν, οἱ Ἕλληνες ναυτικοὶ προύχρησαν μέχρι τῆς Μεσογείου, διαφιλονεικοῦντες ταύτην πρὸς τοὺς Φοινίκας. Οἱ Ρόδιοι ἱδρυσαν ἐμπορεῖα εἰς τοὺς πρόποδας τῶν Πυρηναιῶν, οἱ Ἴωνες ὁμως τῆς Φωκαίας, πολὺ τούτων τολμηρότεροι, ἐξηρεύνησαν πᾶσαν τὴν Ἀδριατικὴν, τὴν Τυρρηνιακὴν, τὰ παράλια τῆς Γαλατίας καὶ Ἰθρηίας, διέπλευσαν πᾶσαν τὴν Μεσόγειον, ἱδρυσαν ἀποικίας ἐν Ἡμεροσκοπεῖῳ τῆς Ἰσπανίας, ἐν τῇ παρὰ τὸν πορθμὸν τῶν Ἡρακλείων στηλῶν Μαινάκῃ, ἣν ὁ Στράβων καλεῖ εὐστάτην τῶν Φωκαϊκῶν κτήσεων καὶ ἐν Ἑλαίᾳ τῆς Μεσημβρινῆς Ἰτα-

¹ Πausan. Ἀχαικά, Ζ', 10.

² Νικολ. Δαμασκηνοῦ, Frag. histor. Græca III. fr. 53. Müller.

³ Πausan. Ἀχαικά, Ζ', 10.

⁴ B. A', 161 καὶ ἐφ.

λίας. Ἡ σπουδαιότερα ὁμως αὐτῶν ἀποικία ἦτο ἡ τῆς Μασσαλίας, ἣτις μέγαν ἀριθμὸν μεταναστατῶν δεχθεῖσα τάχιστα εὐημέρησεν. Αἱ ἔνθεν κἀκεῖθεν παραλίας ἐκαλύφθησαν ὑπὸ Μασσαλιωτικῶν ἀποικιῶν, ἀπὸ τοῦ κόλπου τῆς Γενούης μέχρι τῶν μεσημβρινῶν Πυρηναιῶν, ἐπισημότεραι δ' ἀνεδείχθησαν ὁ τοῦ Μονοίκου λιμῆν, τὸ σημερινὸν Μονακό, ἡ Νίκαια, ἡ Ἀντίπολις, ἡ Ἀγάθη καὶ ἡ Ἐμπορία.

Μασσαλία ἡ ὑπὸ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων καὶ Ρωμαίων Μασσαλία καλουμένη, εἶνε τανῦν ἡ μεγίστη τῶν παραλίων πόλεων τῆς Γαλλίας ἅμα δὲ καὶ ἡ ἐμπορικωτάτη, ὡς διενεργοῦσα κατὰ μέγα μέρος τὸ μετὰ τῆς Ἀνατολῆς εὐρωπαϊκὸν ἐμπόριον. Οἱ Μασσαλιῶται μετὰ χάρας, λέγει ὁ Paul Gaffarel, ὑπεδέξαντο πάντοτε τοὺς ξένους, οὐδὲν δὲ καινὸν ἀναγράφουσαν λέγοντες, ὅτι τὸ μέγα ἐμπόριον τῆς πόλεως εὐρηται σήμερον ἐν χερσὶ Ἑλλήνων διαφυγόντων τὰς σφαγὰς τῆς Χίου, οἵτινες διὰ τῆς εὐφύιας καὶ τῆς δραστηριότητος αὐτῶν συνετέλεσαν τὰ μέγιστα εἰς τὴν ἐμπορικὴν αὐτῆς ἀνάπτυξιν.

* *

Περὶ τῆς ἀποικίσεως τῆς Μασσαλίας ὑπὸ τῶν Φωκαέων ἀναφέρεται ἡ ἐξῆς παράδοσις. Πρῶτος προσορμισθεὶς ἐν Μασσαλίᾳ περὶ τὸ 600 π. Χ. ἦτο ὁ Φωκαεὺς Εὐξείνος· προσορμισθεὶς μετὰ τῶν ἐταίρων αὐτοῦ ἐγγὺς τοῦ Ροδανοῦ, ἐπὶ παραλίας ὑπὸ Κελτο-λιγούρων εἰκουμένης· εὐθὺς δ' ἐξ ἀρχῆς προσεπάθησε νὰ προσελκύσῃ τὴν ἀγάπην καὶ τὴν φιλίαν τῶν παρακτίων λαῶν, ἰδίᾳ δὲ τῶν Σεγοβριγῶν, ὧν ὁ ἀρχηγὸς Νᾶν ἦτο πανίσχυρος. Ὁ Εὐξείνος ἔφθασε καθ' ἣν ἡμέραν Πέττα ἡ ὠραία θυγάτηρ τοῦ Νᾶν ἔμελλε νὰ ὑπανδρευθῇ Ἄλλ' ἡ ἐκλογὴ τοῦ συζύγου ἦτο λίαν περιέργως κατὰ τὰ ἔθιμα τῆς χώρας ἐκείνης. Ἵν μελόνημον ἴσως καὶ μέχρι τῆς τελευταίας στιγμῆς ἠγνῶει ἡ ἡγεμονίς, ἀντὶ δὲ τοῦ μήλου, ὅπερ κατὰ τὴν παράδοσιν ἔδωκεν ὁ Πάρις τῇ καλῇ, αὕτη ὤφειλε νὰ προσφέρῃ κύπελλον πλήρες ὕδατος εἰς τὸν κατὰ τὴν ἐπίσημον ἐκείνην στιγμὴν ἐκλεγόμενον σύζυγον.

Ὁ Εὐξείνος καὶ οἱ συνοδοὶ αὐτοῦ προσεκλήθησαν εἰς τὴν γαμήλιον ἐορτήν. Μετὰ τὸ πέρασ τοῦ δείπνου εἰσῆλθεν ἡ Πέττα κρατοῦσα τὸ κύπελλον.

Ἡ στιγμὴ ἦτο κρίσιμος. Ὁ πατὴρ μετὰ μεγάλης συγκινήσεως ἀνέμενε νὰ ἴδῃ τίς θὰ ἦτο ὁ ἐκλεκτὸς τῆς θυγατρὸς του. Οἱ ἐκ τῶν πέριξ συνελθόντες ἡγεμόνες καὶ ἡγεμονίδαι ἠσθάνοντο ἐπίσης ἀγωνιώσαν τὴν καρδίαν αὐτῶν, διότι ἐπὶ τῆς εὐμενοῦς ἐκλογῆς τῆς Πέττας τσαῦτα εἶχον πλᾶσθ' ὄνειρα καὶ ἐλπίδας. Ἄλλὰ φαντασθῆτε ὅποια ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς πάντων ὅτε ἡ περικαλλῆς Πέττα προβάσα ἔστη πρὸ τοῦ ξέ-

νου Ἑλλήνος καὶ εἰς αὐτὸν προσέφερε τὸ κύπελλον, τὸ ἀντὶ ὕδατος περιέχον, διὰ μὲν τοὺς ἀποτυχόντας ὑποψηφίους πικρὸν δηλητήριον, διὰ τὸν ἐκλεκτὸν τῆς δὲ κάλλος καὶ δόξαν.

Ὁ Νᾶν ἐπιδοκιμάσας τὴν ἐκλογὴν τῆς θυγατρὸς αὐτοῦ, ἣτις ἐκ τούτου ἴσως μετωνομάσθη Ἀριστοξένη, ἔδωκε τῷ Εὐξείνῳ ὡς προῖκα τὸν κόλπον ἐν ᾧ προσορμισθεὶς. Ἐκ τοῦ γάμου αὐτῶν ἐγεννήθη υἱὸς ὀνομασθεὶς Πρώτις, ὅστις ἐγένετο ὁ ἀρχηγέτης τοῦ οἴκου τῶν Πρωτιαδῶν τοῦ μέχρι τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοτέλους ἀκμάζοντος ἐν Μασσαλίᾳ.

* *

Οἱ ξένοι Φωκαεῖς ἤρξαντο ἀμέσως ἀνεγείροντες τὴν πόλιν αὐτῶν ἐπὶ τοῦ διὰ τοῦ ἔρωτος κατακτηθέντος ἐδάφους. Μετὰ τὸν θάνατον ὁμως τοῦ Νᾶν ὁ διάδοχος αὐτοῦ Κομανὸς ἢ Κομάν, ἐχθρικῶς πρὸν τὸν Εὐξείνῳ διακειμένος, ἐπέδραμεν εἰς Μασσαλίαν ὑπὸ τὸ πρόσχημα μὲν νὰ θύσῃ εἰς τοὺς θεοὺς τῶν Φωκαέων, πράγματι ὁμως ὅπως ἐξοντώσῃ τοὺς νέους ἀποίκους.

Ἄλλ' ὡς πανταχοῦ καὶ πάντοτε, οὕτω καὶ νῦν ἐπαλήθευσε τὸ ῥητὸν «Ζήτησον τὴν γυναῖκα». Νεᾶνις ἐκ τῆς θρησκευτικῆς τῶν Σαλίων φυλῆς, ἐρασθεῖσα Φωκαέα τινά, ἀνεκείνωσεν αὐτῷ τὰ βυσσοδομηθέντα ὑπὸ τοῦ Κομανοῦ· οὕτω δ' οἱ Μασσαλιῶται ὀπλισθέντες, ἐνίκησαν τοὺς Σεγοβρίγας, ἐφόνευσαν δὲ καὶ τὸν ἀρχηγὸν αὐτῶν.

Μετὰ τὴν ἥτταν ταύτην οἱ Σεγοβρίγαι ἐξήγειραν κατὰ τῶν Φωκαέων πάσας τὰς Κελτο-λιγυρικὰς φυλάς· ἀλλὰ καὶ τὴν ἐξέγερσιν ταύτην κατενίκησαν οὗτοι χάρις εἰς τὸν Βελοβέζον, ἀρχηγὸν τῶν Γαλατῶν Βιτουρίγων, ὅστις εὐγνωμονῶν εἰς τοὺς Φωκαεῖς, ὡς παρασχόντας αὐτῷ τροφίμα κατὰ τὴν εἰς τὴν Ἰταλίαν μετάβασίν του, συνεπόλεμησε μετ' αὐτῶν.

Οἱ ἀποικοὶ Μασσαλιῶται ἀνήγειραν ἐπὶ τῆς ἀκροπόλεως αὐτῶν ναοὺς πρὸς τιμὴν τῆς Ἐφεσίας Ἀρτέμιδος καὶ τοῦ Δελφίου Ἀπόλλωνος, ἵδρυσαν ἀποικίας κατὰ μῆκος τῶν Γαλατικῶν καὶ Ἰθηρικῶν παραλίων, ἔδωκαν νόμους εἰς τοὺς πέριξ ἀνυποτάκτους Γαλάτας, καὶ ἐδίδαξαν αὐτοὺς τὴν καλλιέργειαν τῆς ἀμπέλου καὶ τοῦ οἴνου.

Ἀπαλλαγθεὶς οὕτω τῶν πολεμίων, ἡ ἀποικία διὰ τοῦ φόβου ὃν ἐνέπνευσεν ἡ δύναμις τῶν ὄπλων τῆς καὶ διὰ τοῦ σεβασμοῦ ὃν ἐπροκάλεσαν αἱ εἰσαχθεῖσαι ἐν ἀπάσῃ τῇ χώρᾳ πρόδοι, ἠῤῥανεν ὀλονὲν καὶ ἀνεπτύσσετο· 57 δὲ ἀπὸ τῆς ἰδρύσεως αὐτῆς ἔτη ἐνισχύθη ὑπὸ νέων ἀποικίων ἐλθόντων ἐκ Κύρρου· οὗτοι ἦσαν Φωκαεῖς ἐκδιωχθέντες τῆς Ἰωνίας ὑπὸ τοῦ στρατηγοῦ τοῦ Κύρου Ἀρπάγου, οἵτινες ἐγκατασταθέντες εἰσῆγαγον καὶ αὐτοὶ ἐν Γαλατίᾳ περὶ τὸ 546 π. Χ. τὴν καλλιέρ-

γίαν τοῦ σίτου καὶ τοῦ ἐλαίου· κατὰ δὲ Πλίνιον τὸν Νεώτερον, ἡ τοσοῦτον ἔτι καὶ νῦν ἀμμάζουσα ἐν αὐτῇ σαπωνοποιία εἰσήχθη ἔτη τινὰ μετὰ τὴν ἄφιξιν τῶν πρώτων ἀποίκων.

Ἡ Μασσαλία κατέστη ταχέως πλουσία καὶ ἀνθηρὰ πόλις, οἱ δὲ νέοι αὐτῆς κάτοικοι, οἱ Φωκαεῖς, ἀνέπτυξαν ἐμπορικὰς σχέσεις πρὸς τὰ ἐπισημότερα ἐμπορικὰ κέντρα τῆς Μεσογείου. Ἐπὶ τῶν νομισμάτων αὐτῶν ἀντὶ τῆς φώκης, ἣν ἔφερον ἐκτετυπωμένην τὰ τῶν Φωκαέων, ἐχαράχθη καρabis, σύμβολον τῆς πολιούχου Ἀρτέμιδος.

Αἱ ἐμπορικαὶ τῶν Μασσαλιωτῶν σχέσεις ἐξετείνοντο μέχρι λίαν ἀπομακρυσμένων χωρῶν, ὧν τινες ἦσαν ἄγνωστοι τῷ τότε πεπολιτισμένῳ κόσμῳ. Διὰ τῆς Μασσαλιωτικῆς ναυτιλίας ἐπρομηθεύοντο σπανιώτατα προϊόντα, ὧν ἡ καταγωγή καὶ ἡ πηγή ἦτο καὶ διητηρεῖτο ἄγνωστος τοῖς πολλοῖς. Ἰδίᾳ δὲ ἐκόμιζον ἐκ τῶν ἀπωτάτων χωρῶν κασσίτερον καὶ ἤλεκτρον. Ἐκ τούτου καταφαίνεται ὅτι αἱ γεωγραφικαὶ αὐτῶν γνώσεις ἦσαν κατὰ πολὺ ὑπέρτεραι τῶν τοῦ Ἡροδότου, ὅστις ἤκουσε μὲν ὅτι ὁ κασσίτερος εἰσήγετο ἐκ τῶν Κασσιτερίδων νήσων, ἠγγόει ὁμως ποῦ ἔκριντο αὐταί.¹

Αἱ πέραν τῶν Ἡρακλείων στηλῶν ἀνακαλύψεις ὑπὸ τῶν Φωκαέων τῆς Μασσαλίας ἐγένοντο ἀπ' αὐτῶν, καθὰ λέγει ὁ Clements R. Markham, ὁ σπουδαιστάτην μελέτην περὶ Πυθῆα γράφας², χωρὶς τουτέστι νὰ προστρέξωσιν εἰς τὰς ὁδηγίας καὶ τὴν πείραν ξένων θαλασσοπόρων. Τούτο δὲ διότι ἡ ἀποικία ἐκέκτητο ἄνδρα καταλληλοτάτον ὅπως ἄγῃ εἰς πέρασ τοιαύτας ἐρευνητικὰς ἐκδρομάς, τὸν διάσημον μαθηματικὸν καὶ ἀστρονόμον Πυθέαν, περὶ οὗ ὁ λόγος ἡμῖν σήμερον.

Ὁ Πυθέας εἶνε μία ἐκ τῶν μεγάλων φυσιογνωμιῶν τοῦ παρελθόντος, μὴ ζωγραφισθεῖσα ὁμως ἀρκούντως καὶ ἄγνωστος ἔτι εἰς τοὺς πολλοὺς. Εἶνε οὗτος δόξα οὐ μόνον τῶν Ἑλλήνων ἀποίκων καὶ μία τῶν πρώτων ἀποδείξεων τοῦ μεγάλου ἐπιχειρηματικοῦ πνεύματος τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς, ἀλλὰ καὶ εἰς τῶν πρώτων θεμελιωτῶν τῆς ἐρευνητικῆς ἐπιστήμης, δι' ἧς ἐδοξάσθησαν τόσοι μεγάλοι νόες ἀπὸ τοῦ Εὐδόξου μέχρι τοῦ Κολόμβου καὶ μέχρι τῶν μεγάλων συγχρόνων ἐρευνητῶν τοῦ Βαϊκερ, τοῦ Στάνλεϋ καὶ ἄλλων.

Ὁ Πυθέας κατὰ μὲν τὸν Pougainville³ ἔζη πρὸ τοῦ Ἀριστοτέλους, κατὰ τὸν Bessel⁴, ἐπὶ Πτολεμαίου τοῦ Φιλαδέλφου, πιθανώτατα ὁμως

¹ Ἡροδότ. Γ', 115.

² The Geographical Journal, June 1893, τόμ. I, ἀρ. 6.

³ Eclaircissements sur la vie et les ouvrages de Pythéas.

⁴ Essai sur Pythéas.

ἤκμασε περὶ τὸ 330 π. Χ. ἐπὶ τῶν χρόνων Ἀλεξάνδρου τοῦ Μεγάλου καὶ τοῦ Ἀριστοτέλους, ὡς ἐξάγεται ἐκ τοῦ συγγράμματος αὐτοῦ, γνωστοῦ ὄντος τῷ Δικαιάρχῳ, μαθητῇ τοῦ Σταγειρίτου.

Εἴπομεν ἀνωτέρω ὅτι οἱ Γαλάται ἐμποροὶ, ἰδίᾳ δ' οἱ Φωκαεῖς ἦσαν ἐρευνηταὶ διάσημοι, συνεπῶς οὔτε κόπων οὔτε μόχθῶν ἐφείδοντο πρὸς ἀπόκτησιν νέων γνώσεων, ἀνακάλυψιν νέων χωρῶν, καὶ προμήθειαν διαφόρων ἀγνώστων προϊόντων, ἐξ ὧν ἄπειρα προσεκόμιζον τὰ κέρδη.

Τοῦ λόγου ὄντος περὶ τοῦ μεγάλου ὑπὸ τὴν ὁδηγίαν τοῦ Πυθέα ἐρευνητικοῦ πλοῦ, ὁ Πολύβιος ἀπορεῖ «πῶς ἰδιώτῃ ἀνθρώπῳ καὶ πένητι τὰ τοσαῦτα διαστήματα πλωτὰ καὶ πορευτὰ γένοιτο»¹. Ὁ Markham ὑποθέτει, ὅτι ὁ πλοῦς οὗτος ἐγένετο κυβερνητικῆ ἀρωγῇ, ὁ δὲ διάσημος Carlyle² ἀποκαλεῖ αὐτὸν travelling-commissioner, παραγγελιοδόχον δηλαδή τῆς σημερινῆς ἐποχῆς ὑπὸ ἐμπόρων εἰς διάφορα μέρη ἀποστελλόμενον πρὸς βολιδοσκοπήσιν τῶν ἐμπορικῶν ἀναγκῶν καὶ προμήθειαν ἐπικερδῶν εἰδῶν. Ἡ εἰκασία αὕτη τῶν Markham καὶ Carlyle φαίνεται ἡ μάλλον πιθανή, καθότι καθ' ὃν χρόνον ἤρξατο τοῦ περίπλου αὐτοῦ ὁ Πυθέας, καὶ ἕτερος διάσημος ἐρευνητής, ὁ Μασσαλιώτης Εὐθυμένης, περιέπλευσεν ἐντολῇ τῆς Μασσαλιωτικῆς δημοκρατίας τὰ λιθουκὰ παράλια.

Ὅπως ποτ' ἂν ἦ, ὁ Πυθέας πρὶν ἢ ἀναλάβῃ τὴν ἐπικίνδυνον ταύτην ἐπιχείρησιν ἐποίησατο μεγάλην καὶ σεβερὰν ἀνακάλυψιν. Καθώρισεν ἐπισταμένως τὸ γεωγραφικὸν πλάτος τῆς Μασσαλίας ὡς σημεῖον ἀναχωρήσεως, πρῶτος αὐτὸς ὑποδείξας τὴν μέθοδον ταύτην, ὡς ὃν προγενέστερος τῶν διασημῶν ἀστρονόμων Ἐρατοσθένης καὶ Ἰππάρχου.

Ἡ ἀρχαιότερα μέθοδος τοῦ ὑπολογισμοῦ τῆς ἀποστάσεως τόπου τινὸς ἀπὸ τοῦ ἰσημερινοῦ ἦτο ἡ διὰ τῆς παρατηρήσεως τῶν μακροτέρων καὶ βραχυτέρων ἡμερῶν. Οἱ ἀρχαῖοι γεωγράφοι διήρουν τὴν γῆν εἰς παραλλήλους ζῶνας, ἐν αἷς ἡ διαφορὰ τοῦ μήκους τῆς μακροτάτης ἡμέρας ἦτο μία γενικῶς ὄρα· τῆς μὲν ἀπὸ 12 μέχρι 13 ὥρων, τῆς δὲ ἀπὸ 13 μέχρι 14, καὶ οὕτω καθ' ἐξῆς. Αἱ ζῶναι αὐταὶ ἦσαν ἄνισοι τὸ πλάτος· ἐν τῇ μιᾷ, ἐχούσῃ 600 μιλίων πλάτος, ἡ μακροτάτη ἡμέρα ἦτο ἀπὸ 13 μέχρι 15 ὥρων, ἐν τῇ ἄλλῃ δὲ ἐχούσῃ πλάτος 125 μιλίων, ἀπὸ 19 μέχρι 20 ὥρων. Τὸ σύστημα τοῦτο ἠκολούθησε καὶ ὁ Πυθέας κατὰ τὸ ταξείδιον αὐτοῦ· πρὸς καθορισμὸν ὁμως τοῦ πλάτους τῆς Μασσαλίας παρεδέξατο μέθοδον ἀκριβεστέραν.

Ἰδρύσας μέγαν γνώμονα ἐν Μασσαλίᾳ, διαιρούμενον εἰς 120 μέρη,

¹ Πολυβίου ΔΑ'. 15.

² History of Frederick II the Great of Prussia, Τόμ. Α', Βιβλ. Β', σ. 67-68.

παρετήρησε τὴν σκιὰν αὐτοῦ περὶ μεσημβρίαν κατὰ τὴν ἡμέραν τῶν τροπῶν τοῦ ἡλίου, εὔρε δὲ ὅτι τὸ μῆκος αὐτῶν ἦτο 42 τῶν μερῶν τοῦ γνώμονος, μείον ἐνὸς πέμπτου, ἤτοι 41 καὶ $\frac{2}{5}$ ἐπὶ τῶν 120 ἢ 209 ἐπὶ τῶν 600. Ἡ ἀναλογία αὕτη ἦτο $70^{\circ} 47' 50''$ διὰ τὸ ὕψος τοῦ ἡλίου. Τὸ μῆκος τῆς μακροτάτης ἡμέρας ἦτο 15 ὥρ. καὶ 15'. Ὁ Ἐρατοσθένης καὶ ὁ Ἰππαρχος εὔρον βραχύτερον τὴν λοξότητα τῆς ἐκλειπτικῆς τροχίως τοῦ ἡλίου ἴσην πρὸς $23^{\circ} 51'$ καὶ $15'$ ἢν ἀφῆρουν ἀπὸ τοῦ ὕψους. Τὸ ἀπόστημα ἦτο τὸ πλάτος τῆς θέσεως ἥττον τῆς ἡμιδιαμέτρου τοῦ ἡλίου, δηλ. $43^{\circ} 3' 25''$. Διὰ τῆς προσθέσεως τῆς ἡμιδιαμέτρου, τὸ ἀποτέλεσμα εἶνε ἀκριβῶς τὸ πλάτος τοῦ ἀστεροσκοπείου τῆς Μασσαλίας.

Ἐτέρα σπουδαία αὐτοῦ ἀνακάλυψις ἦτο ὁ προσδιορισμὸς τοῦ ἐγγυτέρου πρὸς τὸν πόλον ἀστέρος ὅπως χρησιμοῦσα αὐτῷ πρὸς διεύθυνσιν τοῦ πλοίου. Ὁ Πυθέας εὔρεν, ὅτι οὐδεὶς ὑπῆρχεν ἐν τῷ πόλῳ ἀστήρ, πλὴν τριῶν ἐγγύς αὐτοῦ, οἱ ὅποιοι πιθανῶς ἦσαν, κατὰ τὸν Markham, ὁ Β τῆς Μικρᾶς ἄρκτου καὶ ὁ Α τοῦ Δράκοντος.

Ὁ Πυθέας πρῶτος κατενόησε τὴν σχέσιν τῶν παλιροῦν πρὸς τὴν κίνησιν τῆς σελήνης, ἀνακαλύψας, ὅτι ὁ πολιτικὸς ἀστήρ δὲν συμπίπτει ἀκριβῶς μετὰ τὸν πόλον, καὶ ὥρισε μετ' ἀξιοπαρατηρήτου ἀκριβείας τὸ πλάτος τῆς Μασσαλίας, ὅπερ δὲν διαφέρει τοῦ ὑπὸ τῶν σημερινῶν ἀστρονόμων ὀρισθέντος εἰμὴ κατὰ $11' 43''$.

Πρὶν ἢ προῶμεν εἰς τὴν ἐξιστόρησιν τῶν ἀνακαλύψεων αὐτοῦ θέλωμεν ὁμιλήσει περὶ τῶν ἀπολεσθέντων συγγραμμάτων του καὶ αὐτοῦ τοῦ ἰδίου, κατὰ τὰς κρίσεις ἃς ἐπέφερον ἄ τε ἀρχαῖοι καὶ οἱ γράψαντες σύγχρονοι. Ὁ διάσημος ἀστρονόμος καὶ γεωγράφος Ἐρατοσθένης, ὁ ἕνεκα τῆς πολυμαθείας αὐτοῦ «Πένταθλος» ἐπικληθεὶς, Ἰππαρχος, ὁ τῆς ἀκριβοῦς ἀστρονομίας πατὴρ καὶ ὁ Τιμαῖος ἀπεδέξαντο ὡς ἀξιόπιστα τὰ ὑπὸ τοῦ Πυθέα γραφέντα· ὁ Δικκίαρχος ἀπέκρουσε τινὰς τῶν ἀξιώσεων του, ὁ δὲ Στράβων θεωρῶν ὡς μύθους τὰ ὑπ' αὐτοῦ ἱστορηθέντα, ἰδίᾳ περὶ Θούλης, λέγει, ὅτι «κατέψευσται γὰρ αὐτῶν τὰ πλεῖστα... ὥστε δηλὸς ἐστὶν ἐψευσμῆνος μᾶλλον περὶ τῶν ἐκτετοπισμένων». Τὴν τοῦ Πολυβίου γνώμην ἀνεφέραμεν ἀνωτέρω, προσθέτομεν ὅμως, ὅτι οὗτος αὐστηρῶς κατακρίνει τοὺς Ἐρατοσθένην καὶ Ἰππαρχον ὡς παραδεχθέντας τὰς ἀφηγήσεις αὐτοῦ.

Ὁ Στράβων ἤκμασε 300 μετὰ τὸν Πυθέαν ἔτη, ἐσχημάτισε δὲ τὴν περὶ αὐτοῦ πεποίθησιν ἐκ τοῦ Πολυβίου, ὃν ἐθαύμαζε, καὶ ἐξ οὗ ἠρᾶνίσθη πᾶν ὅ,τι κακὸν περὶ αὐτοῦ ἐγράφη. Ἄλλ' ὅ τε Στράβων καὶ ὁ Πολυβίος ἠρέσκοντο ἐπικρίνοντες τὰ ἔργα τῶν προκατόχων αὐτῶν.

Γνωστὸν ὅμως, ὅτι μία τῶν χαρακτηριστικῶν ιδιοτήτων τοῦ Πολυβίου εἶνε, ὅτι λίαν ἐνδιατρίβει ἐλέγχων ὡς εἶπομεν ἤδη καὶ ἐπικρίνων τοὺς πρὸ αὐτοῦ. Τὸ πλείστον μέρος τοῦ δωδεκάτου βιβλίου τῆς ἱστορίας του γέμει προσβολῶν καὶ κατακρίσεων κατὰ τοῦ Φιλάρχου, τοῦ Φιλίνου, τοῦ Φαβίου, τοῦ Χαϊρέα, τοῦ Ζήνωνος, τοῦ Ἀντισθένης καὶ ἄλλων, προσβολῶν αἰτινας οὐδὲν ἄλλο ἢ ὑπερβολὴν φιλαυτίας καταδεικνύουσιν, ἧτις εἶνε καὶ τὸ πρῶτιστον αὐτοῦ χαρακτηριστικόν. Αἱ περιγραφαὶ ὅμως τοῦ Πολυβίου, μεθ' ὅλον τὸν ἐγωϊσμόν του, πολὺ ἀπέχουσι τοῦ ἀκριβοῦς, ὁ δὲ διάσημος καὶ ἐπὶ τῷ πλεονεκτικῷ του ὀρθῶς γεωγραφεῖν διακρίθεις Ellis, διαρρηδὴν ἀρνεῖται αὐτῷ τὴν ἰκανότητα ταύτην¹. Ὁ δὲ Στράβων ὁ συνέχειαν τῆς ἱστορίας τοῦ Πολυβίου γράψας, καὶ ἔνθερος τῆς σχολῆς αὐτοῦ ὀπαδός, κληρονομήσας τὸ φιλοσόφον καὶ ἐπικριτικὸν τοῦ διδασκάλου του, λίαν ἀνεπιεικῶς ἐπικρίνει τινὰς τῶν ἀρίστων γεωγράφων τῆς Ἑλλάδος, ἀκολουθῶν ἀπλῶς τὸν Πολυβίον· δικαίως δὲ νομίζομεν ὅτι οἱ Fréret² καὶ d'Anville³ παρετήρησαν, ὅτι «ὁ Στράβων παρελάμβανεν ἀνεξετάστως ὀλόκληρα χωρία τοῦ Πολυβίου, ἐσφαλμένα καὶ μὴ, ἀνευ τῆς ἐλαχίστης προσοχῆς». Ὁ Στράβων, ὁ ἐπὶ πολλαῖς ἀναγνώσεσι καὶ ἐρευναῖς ἐναβρονόμενος, λέγει καὶ ὁ Δονάλδων, κατακρίνει τὴν ἱστορικὴν καὶ γεωγραφικὴν ἀξιοπιστίαν τοῦ Ἡροδότου, καὶ ὅμως οὐδεὶς ἀγνοεῖ νῦν, ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εἶνε πολὺ τοῦ Στράβωνος ἀκριβέστερος.

Ἄλλὰ μὴ μόνον ὁ Πολυβίος καὶ ὁ Στράβων ἐπέκριναν τοὺς προγεγενημένους αὐτῶν; Ὁ ἐκ Ταυραμενίου ἱστορικὸς Τιμαῖος ἕνεκα τῆς ὑπερβολῆς καὶ τραχύτητος μεθ' ἧς ἐπέκρινε τοὺς πρὸ αὐτοῦ, δὲν ἐκλήθη ὑπὸ τοῦ ποιητοῦ καὶ γραμματικοῦ Ἰστρου «Ἐπιτίμαιος», ἤτοι φιλόσοφος; Ὁ Πλούταρχος δὲν ἐγράψε πραγματεῖαν περὶ «τῆς Ἡροδότου κακοηθείας»; Ἄλλὰ μήπως καὶ οἱ νεώτεροι δὲν ἐκληρονόμησαν παρὰ τῶν προγόνων αὐτῶν τὸ πάθος τοῦτο, καὶ ἔχουσιν ἀκόνισαι ὀξύτατα τὰ δηλητηριώδη τῆς ἐπικρίσεως βέλη;

Ἡ μόνη πηγὴ ἐξ ἧς ἀρῶμεθα τὰς περὶ τοῦ ἥρωος ἡμῶν καὶ τῶν περιγηγήσεων αὐτοῦ πληροφορίας εἶνε τὰ ἀποσπάσματα τοῦ Στράβωνος, ὅστις παραδέχεται μὲν τὸν Πυθέα ὡς ἄξιον λόγου ἀστρονόμον καὶ μα-

¹ Δονάλδωνος, ἱστορ. ἀρχ. ἑλλην. φιλολογ. μετάφρ. Βαλιέττα, τόμ. Δ', σ. 654—655.

² Fréret, Observ. sur les rapports des mesures grecques et de mesures romaines. mém. de l'acad. des Inscriptions et Belles Lettres, τόμ. XXIV, σ. 651.

³ Traité des mesures itinéraires, σ. 54.

θηματικόν, θεωρεῖ ὅμως αὐτὸν ὡς ἀντικρὺς ψευδόμενον, καὶ διαρρήδην ἀποκαλεῖ αὐτὸν «ψευδέστατον». Αἱ ἀναξιοπιστίαι ἐν τούτοις, λέγει ὁ Markham, αἱ ἀποδιδόμεναι αὐτῷ ἀποδεικνύονται πολλῶ μᾶλλον ὀρθότεραι τῶν ὑπὸ τοῦ θεωρητικοῦ γεωγράφου λεγομένων.

Περὶ τῶν περιηγήσεων τοῦ Πυθέα ἱκανὰ ἐγράφησαν ὑπὸ Γερμανῶν, Γάλλων καὶ Ἑγγλων¹. Πάντες δ' οὗτοι συνηγοροῦσι περὶ τῆς πλήρους ἀξιοπιστίας τῶν διηγήσεων αὐτοῦ, πλὴν δύο, τοῦ Γάλλου Gosselin καὶ τοῦ Ἑγγλου Lewis, παραδεξαμένων τὴν γνώμην τοῦ Στράβωνος καὶ ἀπορρινομένων ὅτι οὐδέποτε ὁ Πυθέας περιέπλευσε τὰ μέρη ἄτινα περιγράφει, ἀφοῦ παρέλειψε πολλὰ ἄξια λόγου δι' ἃ ἐπικρίνουσιν αὐτὸν οἱ ἀρχαῖοι. Ἀλλὰ τῶν βιβλίων τοῦ Πυθέα ἀπωλεσθέντων, πῶς δύναται οἱ Gosselin καὶ Lewis νὰ βεβαιώσωσιν ὅτι ἔχονται ἀληθείας τὰ ὑπὸ τοῦ Πολυβίου καὶ Στράβωνος καταγγελλόμενα ὡς παραλειφθέντα; ἀφοῦ ἄλλως τε ὡς γνωστὸν ἀμφότεροι ὁ τε Μεγαλοπολίτης ἱστορικός καὶ ὁ ἐξ Ἀμασείας γεωγράφος ἐπέκριναν τοὺς σημαντικωτέρους τῶν πρὸ αὐτῶν γεωγραφησάντων ὡς ἀναξιοπίστους, ἐν ᾧ οἱ πλείστοι ἀπεδείχθησαν ἀξιοπιστότατοι; Αἱ ἰδεώδεις ὅμως αὐταὶ παραλείψεις δὲν δύναται νὰ κλονίσωσι τὸ αὐθεντικὸν τῶν περιηγήσεων τοῦ Πυθέα, ἢ δὲ γενικὴ καὶ πάνδημος γνώμη τῶν περὶ αὐτοῦ ἀσχοληθέντων σοφῶν ἀποδέχεται τὰ ἔργα του ὡς ἄξια πίστεως, αὐθεντικωτάτας δὲ τὰς περιηγήσεις αὐτοῦ.

Τὰ διασωθέντα ἀποσπάσματα τοῦ Πυθέα συλλεγέντα ἐξεδόθησαν ἐν Οὐψάλη τὸ 1824 ὑπὸ τοῦ Arwedson καὶ ἐν Merseburg τὸ 1848 ὑπὸ τοῦ Alfr. Sehmeckel.

* *

¹ Fuhr, De Pythæe massiliensi dissertatio, Darmstadt 1835. Brückner, Historia Republicæ Massiliensium.

F. A. Ukert, Geographie der griechen und Romer Weimar, 1816—43. Redslob, Thule; die Phonicischen Handelswegen nach den Norden, Leipsig, 1855.

D'Anville, Mémoire sur la navigation de Pythéas à Thule. Gassendi, Opera.

F. G. Gosselin, Recherches sur la geographie systématique et positive des anciens 1788—1813.

G. Lelewei. Pythéas de Marseille et la geographie de son temps - Bruxelles, 1896.

Aout, Etude sur Pythéas, Paris 1866.

G. C. Lewis, Historical survey of the astronomy of the ancients, 8 τόμ. 1862.

Bruckner. De Pythea massaliensi 1826.

Ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Μεγάλου Ἀλεξάνδρου ταξείδιον ἐξερευνητικὸν πέραν τῶν στηλῶν τοῦ Ἡρακλέους ἐθεωρεῖτο τόσον τολμηρὸν καὶ παράβολον ὅσον ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Φερδινάνδου καὶ τῆς Ἰσαβέλλας τὸ νὰ πλεύσῃ τις πρὸς ἀναζήτησιν τῶν Ἰνδιῶν. Ἀλλ' ὡς ὁ Κολόμβος οὕτω καὶ ὁ Πυθέας προπαρασκευάσθη διὰ μακρὰς καὶ ἐπιμόνου μελέτης. Μετὰ τοιούτων ἐφοδίων ἀπῆρε καὶ ἤρξατο περιπλέων πρὸς τὸ Ἱερὸν ἀκρωτήριον¹, τὸ ἀπώτερον δυτικὸν ὄριον τοῦ τότε γνωστοῦ κόσμου. Κατὰ τὸν ταγματάρχην Leake, τὸν γνωστὸν ἐρευνητὴν τῆς Ἑλλάδος, τὰ ἑλληνικὰ πλοῖα εἶχον ταχύτητα 500 περίπου σταδίων, ἥτοι 50 περίπου ἀγγλικῶν μιλίων καθ' ἡμέραν. Ἐκ τῶν πραγμάτων καὶ ἐξ εἰκασιῶν χαράσσομεν τὸ δρομολόγιον τοῦ πλοῦ του ὅσον οἶόν τε ἀκριβέστερον. Ὁ Πυθέας θὰ περιέπλευσε πρῶτον τὰς παρὰ τὸ στόμιον τοῦ Ροδανοῦ Μασσαλιωτικὰς ἀποικίας, εἶτα τὴν παρὰ τὴν χώραν τῶν Ἰνδιγιτῶν Ρόδην, τὴν κατὰ τὴν Ταρρακωνησίαν Ἰσπανίαν, ἣν οἱ Ρόδιοι ἴδρυσαν, τὸ Ἐμπορεῖον, τὴν Μαινάκην, νῦν Μαλάκαν, διελθὼν δὲ πρὸ τῶν Γαδείρων, ἔφθασεν εἰς Ἰστριμνίδα, τὸ νῦν Cape Finistère, παρὰ τὴν ΒΑ ἄκρην τῆς Ἰσπανίας, ἐκεῖθεν δὲ θὰ ἐστράφη πρὸς τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Ἰβηρίας καὶ τὸν κόλπον τῆς Βισκαίας. Καίτοι τὸ ἐξιστοροῦν τὰ τοῦ περίπλου αὐτοῦ ἔργον ἀπωλέσθη, βεβαιῶς ὅμως σπουδαιόταται θὰ ἦσαν ἐν αὐτῷ ἐγκατεσπαρμέναι πληροφορίαι, ἀφορώσαι τὰς παλιρροίας, καὶ καταδεικνύουσαι τὴν ἀρίστην ὁδόν, δι' ἧς ἠδύνατό τις νὰ μεταβῇ ἀπὸ Ἰβηρίας εἰς Κελτινήν.

Ὁ Πυθέας εὗρεν ὅτι ἐν τῷ ΒΔ μέρει τῆς Γαλατίας ὑπῆρχεν ἀκρωτήριόν τι καλούμενον Κάλβιον, σημειοῖ δ' ἔξωθεν τῆς παραλίας νησὸν τινα Οὐξισάμην καλουμένην. Εἶτα ἀφήσας τὴν βόρειον παραλίαν τῆς Γαλατίας, κατηυθύνθη πρὸς τι μέρος τῆς Βρεττανίας, ὅπερ ἐκάλεσε Κάντιον, τὸ Cantium τοῦ Καίσαρος, ἢ σημερινὴ Kent.

Ἐνταῦθα ἐστάθμευσεν, ἀποβιβάσθεις δὲ διῆλθε μέρος τῆς Βρεττανίας πεζῇ.

Κατὰ τὴν Γ' π. Χ. ἑκατονταετηρίδα ἡ Βρεττανία ἦτο σχεδὸν ἐν ἀρχηγόνῳ καταστάσει. Αἱ κοιλάδες ἦσαν κεκαλυμμέναι ὑπὸ παρθένων δασῶν, τὸ ἔδαφος ἐκαλύπτετο ὑπὸ εὐρέων ἐλών. Αἱ Κελτικαὶ ὅμως φυλαὶ αἱ ἐν αὐτῇ ἐπὶ τινὰς ἑκατονταετηρίδας οἰκήσασαι, ἐποίησαν βήματά τινα πρὸς τὸν πολιτισμὸν. Ἐφερον μεθ' ἑαυτῶν ζῶα οἰκιακά, ἐκαλλιέργησαν τὸν σίτον καὶ ἄλλους δημητριακοὺς καρπούς, ἐπέκτηντο δὲ σιδηρᾶ ἔργαλεῖα καὶ ὄπλα, ξυλίνια ἀμάξια, χάλκινα δὲ καὶ χρυσᾶ

¹ Ἀκρωτήριον τοῦ Ἁγ. Βικεντίου.

κοσμήματα. Ὁ Πυθέας εἶδε καὶ ἐμελέτησε τὸν τρόπον καθ' ὃν εἰργάζοντο καὶ ἔζων. Ὅπως φθάσῃ εἰς τὸ δυτικὸν μέρος τῆς Βρεττανίας, τὸ καλούμενον Βελέριον, νῦν Winchester, ὁ Πυθέας ἔπρεπε νὰ διέλθῃ τὸ δάσος τῆς Ἀνδερίδας τὸ κείμενον μεταξὺ τοῦ Καντίου καὶ τῆς Οὐέντας. Ἐνταῦθα ἦτο ἡ χώρα τοῦ κασσιτέρου, διὸ καὶ Κασσιτερίδες νῆσοι ὑπὸ τῶν Φοινίκων εἶχον κληθῆ ἕνεκα τοῦ μεγάλου πλούτου τοῦ κασσιτέρου. Τινὲς διατείνονται ὅτι τὸ μέταλλον τοῦτο τὸ τόσῳ ἐπιζητούμενον ὑπὸ τῶν ἀρχαίων παρήγετο ἐν τῇ χερσονήσῳ τῆς Κορνουάλλης, ἣτις σήμερον ἔχουσα περὶ τοὺς 350000 κατοίκους, ὀφείλει τὸν πλοῦτον αὐτῆς εἰς τὰ ἐκ κασσιτέρου μεταλλεῖα αὐτῆς, εἰς ἃ ἐργάζονται περὶ τὰ δισχίλια ἄτομα, παράγουσα ἔτησίως 7,600 ἑκατοντάλιτρα κασσιτέρου καὶ 1900 χαλκοῦ· πρὸς δὲ ψευδάργυρον, μόλυβδον, πυρίτην, σίδηρον, νικέλιον, ἄργυρον, ἄργιλλον πρὸς κατασκευὴν κεραμίων σκευῶν, καὶ εἰσπράττουσα ἐκ πάντων τούτων περὶ τὰς δρ. 70,000,000. Ἐν Κορνουάλλῃ μέχρι τοῦ δευτέρου ἡμίσεως τοῦ 18 αἰῶνος οἱ κάτοικοι ὠμίλου τὴν κελτικὴν διάλεκτον, ἡ δὲ τελευταία γυνὴ ἡ ὀμιλήσασα ταύτην ἦτο κατὰ τὸν Boafe ¹, ἡ Dolli Pentraeth σύζυγος ἀλιέως τινός, ἀποθανοῦσα τὸ 1768.

Οἱ κάτοικοι αὐτῶν ἦσαν φιλόξενοι ἕνεκα τῶν ἐμπορικῶν αὐτῶν σχέσεων μετὰ τῶν ξένων, πεπολιτισμένοι δὲ καὶ γλυκεῖς τοὺς τρόπους. Τὸ ἐξαγόμενον μέταλλον ἐφέρετο εἰς Ἰκτίδα ἐξαήμερον ἀπέχουσαν, ἐκείθεν δὲ παραλαμβάνομενον μετὰ τὴν ἀνακάλυψιν τοῦ Πυθέα, ὑπὸ Γαλατῶν ἐμπόρων, μετεφέρετο εἰς Μασσαλίαν.

Μέρη τινὰ ἀφορῶντα τοὺς ἰθαγενεῖς τῆς Βρεττανίας, διεσώθησαν ἐν τοῖς ἀποσπάσμασι τοῦ Πυθέα. Ἐνεκα τῆς βροχῆς καὶ «ἐπειδὴ τοὺς ἡλίους οὐκ ἔχουσι καθαρούς» δὲν μετεχειρίζοντο ἄλωνας, ἀλλ' ἔτυπτον τὸν σῆτον αὐτῶν εἰς μεγάλους σιτοβολῶνας. Ἀπεθήκευον τοὺς στάχους ἐντὸς ὑπογείων λάκκων, ἐξέβαλλον δὲ καθημερινῶς ὅπως προπαρασκευάσωσι τὴν τροφήν αὐτῶν τοὺς ἐπὶ πλείονα χρόνον ἀποθηκευμένους. Κατεσκευάζον ἐκ τῆς κριθῆς ποτὸν τι, ὅπερ ἔπινον ἀντὶ οἴνου, καὶ ὅπερ ἐκάλουν κουρμί, παρόμοιον πρὸς τὸ ὑπὸ τοῦ Ξενοφῶντος ἀναφερόμενον ἐν τῇ Καθόδῳ τῶν Μυρίων, καὶ τὸν σημερινὸν ζύθον, ὡσαύτως δὲ καὶ ἕτερον ποτὸν ἐκ μέλιτος. Αἱ οἰκίαι αὐτῶν ἦσαν ἐκ ξύλου καὶ ἀχύρου, ἀναφέρει δὲ ὅτι εἶχον καὶ ἄρματα, ἀλλὰ προσθέτει ὅτι μικρὰν ἐποιοῦντο χρῆσιν αὐτῶν, τῶν ἀρχηγῶν ἐν ἀδιαλείπτῳ εἰρήνῃ διαγόντων.

Ὁ Πυθέας ἐπιστρέψας εἰς τὸ πλοῖόν του, ὅπερ εὕρισκετο ἐν τινὶ τοῦ

¹ Bibliotheca Cornubiensis. Λονδίνον, 1874-78, 2 τόμοι.

Καντίου ὄρμῳ, προῦχώρησε πρὸς Β κατὰ μῆκος τῶν Βρεττανικῶν παραλίων, ἐν οἷς παρατήρησεν ὅτι τὸ μῆκος τῆς μακροτάτης ἡμέρας ἦτο 17 ὥρῶν, ἐξακολουθῶν δὲ τὸν πλοῦν αὐτοῦ ἀφίκετο εἰς τι μέρος τῆς βορείου Βρεττανίας ἐν ἣ τὸ μῆκος τῆς μακροτάτης ἡμέρας ἦτο 18 ὥραι. Προχωρῶν δ' ὄλονεν πρὸς τὸν Πόλον παρατήρησεν, ὅτι οἱ καρποὶ καὶ τὰ κατοικίδια ζῶα ὀλίγον κατ' ὀλίγον ἐξηφανίζοντο, οἱ δὲ περὶ αὐτὸν οἰκοῦντες ἐτρέφοντο διὰ κέχρου, λαχάνων καὶ ριζῶν. Ὁ ἀκάματος καὶ γενναῖος ἐρευνητὴς ἐξακολουθεῖ τὴν ἐπὶ τὰ πρόσω πορείαν του ὅπως ἀνακαλύψῃ τὴν βορειοτάτην ἄκραν τῶν Βρεττανικῶν νήσων, μέχρις οὗ ἔφθασεν εἰς χώραν, ἐν ἣ τὸ μῆκος τῆς μακροτάτης ἡμέρας ἦτο 19 ὥρῶν. Τὴν ἐσχατιὰν ταύτην ὁ Πυθέας ἐκάλεσε Ὁρκάδα, τὸ δ' ὄνομα τοῦτο διεσώθη καὶ νῦν ἔστι, τῶν περίξ νήσων καλουμένων Ὁρκάδων ἢ Orkeyn Islands.

Ἐν αὐτῇ ὁ Πυθέας ἐπληροφορήθη, ὅτι εἰς ἀπόστασιν ἕξ ἡμερῶν καὶ ἐγγὺς τοῦ παγωμένου ὠκεανοῦ εὔρηται ἀρκτική τις χώρα Θούλη καλουμένη. Ὁ Πυθέας δὲν λέγει ἂν ἦτο νῆσος ἢ ἂν τὴν ἐπεσκέφθη, ἀναφέρει ὅμως πολλὰς φυσικὰς παρατηρήσεις περὶ τῆς ἀπωτάτης ταύτης χώρας. Τῶν νεωτέρων τινὲς εἰκάσαν ὅτι ἀφίκετο μέχρι τῆς Ἰσλανδίας, ἐξάγοντες τοῦτο ἐκ τῶν λεγομένων αὐτοῦ, ὅτι ἐν Θούλῃ ἡ ἡμέρα καὶ ἡ νύξ διαρκοῦσιν ἕξ μῆνας, ἄλλοι ὅμως ὅτι ἔφθασε μέχρι τῶν παραλίων τῆς Νορθηγίας. Πιθανώτατα πρόκειται περὶ τῆς Νορθηγίας, διότι ἡ Ἰσλανδία ἐπὶ πολὺν μετὰ ταῦτα χρόνον ἦτο ἄγνωστος. Ὁ Στράβων ὅμως ἀντιγράφων τὸν ἐχθρικώτατα ἐπικρίνοντα τὸν Πυθέαν Πολύβιον, λέγει ὅτι ὅσα αἵρηκε Πυθέας περὶ ταύτης, καὶ τῶν ἄλλων τῶν ταύτῃ τόπων, ὅτι μὲν πέπλασται, φανερόν ἐκ τῶν γνωριζομένων χωρίων· κατέψευσται γὰρ αὐτῶν τὰ πλείεστα» κτλ. ¹.

Ἀπάρας ἕξ Ὁρκάδος, ἐπίστρεψεν εἰς Κάντιον, ἐκείθεν δ' εἰς Μασσαλίαν, ὅθεν νέαν ἀνέλαθεν ἐξερευνητικὴν ἐκδρομὴν πρὸς ἐξέτασιν τῶν ἡπειρωτικῶν παραλιῶν ἀπὸ τῶν Γαδείρων μέχρι ποταμοῦ τινος ὃν ἐκάλεσε Τάναϊν.

Περιπλεύσας τὸν Βισκαϊκὸν κόλπον καὶ τὰ παράλια τῆς Γαλατίας, ὡς ἐν τῷ πρώτῳ αὐτοῦ περίπλῳ, διῆλθε τὰ ὑπὸ τῶν Ὀστιόνων οἰκουμένα στόμια τοῦ Ρήνου, εἰσδύσας δ' εἰς τὸν κόλπον τοῦ Μετονόμου, ἔφθασε πρὸ τοῦ ποταμοῦ τούτου. Κατὰ τὸν Ukert, ὅπερ καὶ τὸ πιθανώτατον, ὁ ποταμὸς οὗτος εἶνε ὁ Ἐλβας, ὁ χωρίζων τὴν Εὐρώπην ἀπὸ τῆς Ἀσίας· συνεπῶς ὁ Πυθέας εἴτε ἀπέδωκε τῷ Ἐλβᾷ τὸ ὄνομα τοῦ Ταναΐδος, εἴτε πρῶτος ἐκάλεσεν αὐτὸν οὕτω, κατόπιν δ' ἐγένετο

¹ Στράβων Β. Δ. ΣΤ'.

μεταλλαγή ὀνομάτων. Διότι βεβαίως ὁ Πυθέας δὲν ἦτο δυνατόν ἐκ τῶν ἀπωτάτων ἐκείνων μερῶν νὰ κατέλθῃ μέχρι τῆς μεσημβρινῆς Ρωσίας καὶ νὰ φθάσῃ μέχρι τοῦ ποταμοῦ ὃν σήμερον καλοῦσι Τάναϊν.

Ἐπὶ τῶν ὄχθων ἐκείνων κατῴκει φυλὴ τις καλουμένη Γύθωνες, παρ' ὧν ἔμαθεν ὅτι εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ἡμέρας ἔκειτο νησὸς τις Ἄβαλον, ἢ Ἄβαλαία, ἢ Βασιλεία τοῦ Διοδώρου, ἐν ἣ ἀφθονεῖ τὸ ἤλεκτρον, φερόμενον τὸ ἔαρ ὑπὸ τῶν κυμάτων. Τὸ ἤλεκτρον μετεχειρίζοντο οἱ κάτοικοι ἀντὶ ἐναύσματος, ἀντήλασσαν δὲ τοῦτο ἀντὶ ξύλων πρὸς τοὺς γειτνιαζοντας Τεύτωνας.

Ὁ κ. Oppert ἀνεκοίνωσεν ἐσχάτως, ὅτι ἐν τινι ἀσσυριακῇ ἐπιγραφῇ τοῦ 950 π. Χ. ὁ βασιλεὺς ἀφηγεῖται ὅτι κέκτηται πλοῖα ἅτινα θ' ἀλιεύσωσιν ἐν τῇ θαλάσῃ τῇ δεσποζούσῃ τοῦ πολιτικοῦ ἀστέρος τὸν ἔλκοντα κρότον (le safran qui attire), τὸ ἤλεκτρον δηλ. τῆς Βαλτικῆς.

Ὁ Πυθέας ἐπιστρέψας εἰς Μασσαλίαν, ἤρξατο συγγράφων τὰ ὅσα εἶδε καὶ ἤκουσεν ἐν τοῖς ταξειδίαις αὐτοῦ. Τὸ περὶ τοῦ Ὠκεανοῦ σύγγραμμα αὐτοῦ ἀνεφέρετο, καθὰ πιστεύεται, εἰς τὴν ἀνά τὰς Βρεττανικὰς νήσους ἐκδρομὴν του, ἢ δὲ Γῆς περίοδος, ἢ ἐποχὴν ἐν ταῖς τότε γεωγραφικαῖς γνώσεσιν ἀφήσασα, κατὰ τὸν Grote¹, διελάμβανε τὴν περιγραφὴν τοῦ δευτέρου αὐτοῦ πλοῦ. Ἀμφότερα ὅμως τὰ ἔργα ταῦτα ἀπώλοντο, ὅπως καὶ τόσοι ἄλλοι θησαυροὶ τῆς φιλολογικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἐργασίας τοῦ παρελθόντος· δυστυχῶς συναπωλέσθησαν ἐπίσης καὶ τὰ ἔργα τοῦ Ἐρατοσθένους, τοῦ Ἰππάρχου τοῦ Τιμαίου, ὡς καὶ τὸ βιβλίον ἐκεῖνο τοῦ Πολυβίου τὸ ἐπικρίνον τὸν Πυθέαν, καὶ ἀφ' οὗ ἐλάχιστα τινα παρέλαβεν ὁ Στράβων, εἰς ᾧ καὶ περιορίζονται αἱ περὶ τοῦ Πυθέα γνώσεις ἡμῶν. Πλὴν τοῦ Στράβωνος οὐκ ὀλίγα περὶ τῶν πλοίων καὶ τοῦ χαρακτῆρος τοῦ Πυθέα ἀναφέρει Διοδώρος ὁ Σικελιώτης καὶ ὁ Πλίνιος ἐν τῇ φυσικῇ αὐτοῦ ἱστορίᾳ, παραλαβόντες ταῦτα ἐκ τῆς ἱστορίας τοῦ Τιμαίου. Σώζεται δὲ περὶ τούτου καὶ τὸ ἐξῆς ἐπίγραμμα ἐν τῇ Ἀνθολογίᾳ²:

Πυθέα μνήμα τόδ' ἔστ' ἀγαθοῦ καὶ σώφρονος ἀνδρός,
δς κυλικῶν ἔσχεν πλῆθος ἀπειρέσιον ἀργυρέων,
χρυσῶ τε, καὶ ἠλέκτροιο φαεινοῦ,
τῶν προτέρων πάντων πλείονα πασάμενος.

Τὸν τελευταῖον λόγον περὶ τοῦ Πυθέα θὰ τὸν εἶπη ἕως ἡμέραν τινὰ

¹ Made an epoch in ancient geographical knowledge—Grote. History of Greece. Τόμ. 8—σ. 637 ἔκδ. 1862.

² Anthologia Graeca, τόμ. Β', ἔκδ. Fried. Jacobs. Λειψία, 1794, σ. 227.

ἡ ἱστορία, ὅταν, τις οἶδεν ἐκ τίνος τάφου ἢ ἐρείπιου, ἐκταφῆ γῆσιόν τι ἔργον αὐτοῦ.

Ὁ ἀνὴρ ὅστις οὐ μόνον ἀνεκάλυψε τὰς Βρεττανικὰς νήσους ἀλλὰ καὶ πρῶτος ἠύρυνε τὸν τότε γνωστὸν κόσμον, ἐκτείνας αὐτὸν μέχρι τῶν πόλων διὰ τῶν πληροφοριῶν ἃς συνέλεξε καὶ μετέδωκε περὶ τῶν ἀρκτικῶν χωρῶν, ὁ ἀνὴρ ὅστις, ὡς δικαιοτάτα χαρακτηρίζει αὐτὸν ὁ καθηγητῆς Rhys¹, ὑπῆρξεν εἰς τῶν μᾶλλον ἀτρομήτων ἐξευρενητῶν τοῦ ἀρχαίου καὶ νέου κόσμου, εἶνε ἄδικον νὰ παρουσιάζηται πρὸ τοῦ κριτηρίου τῆς ἱστορίας εἰσαγόμενος ὑπὸ κεκρυγμένων ἐχθρῶν καὶ δυσμηφιστῶν αὐτοῦ, οἳ οὐδὲν Πολύβιος καὶ ὁ Στράβων.

Περίεργος ἡ τύχη τοῦ Πυθέα. Τίς οἶδεν ὅποια περὶ ὑστεροφημίας καὶ δόξης ἐπλαττε σχέδια ποντοπορῶν! Τίς οἶδε συγγράφων τὰ ἔργα, ὧν τὸ ὑλικὸν ψηφίδα πρὸς ψηφίδα συνήγαγεν ἐκ χωρῶν ἀκατοικήτων καὶ ἀγρίων, ὅποιον ἐκ μέρους τῶν ἀναγνωστῶν τοῦ μέλλοντος ὠνειροπόλει θαυμάσμον! Καὶ ἐν τούτοις ἦτο πεπρωμένον ἡ δόξα αὐτοῦ ν' ἀμφισβητηθῆ ὑπὸ τῶν ἐπικριτῶν, ἢ δὲ ὑστεροφημία του ν' ἀντιλαλήται διὰ στομάτων ἐχθρικῶν. Καὶ ἔτι πλέον· εἰς αὐτὰ νὰ ὀφείλῃ τὴν ἐν τῷ μέλλοντι τῶν αἰῶνων ὑπαρξίν του ὡς συγγραφεύς, ἐρευνητῆς καὶ θαλασσοπόρος.

Ἄλλὰ καὶ τοῦτο καταδεικνύει τοῦ Πυθέα τὴν ὑπεροχὴν. Μεθ' ὅλα τὰ νέφη, ἅτινα ἐπεσώρευσαν ἐπ' αὐτοῦ, ἀνέλαμψε καὶ ἀκτινοβολεῖ ἐκεῖθεν ὡς ἀστὴρ πρώτης δυνάμεως.

Ἄλέξ. Καράλης

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΟΥΣΚΙΝ

ΒΟΡΙΣ ΓΟΔΟΥΝΩΦ

ΣΕΙΡΑ ΦΩΤΑΓΩΓΗΜΕΝΩΝ ΔΩΜΑΤΙΩΝ. ΜΟΥΣΙΚΗ.

ΒΙΕΝΝΕΒΕΤΖΚΗ, ΜΝΙΣΕΚ.

Μνισέκ

Μόνον μὲ τὴν Μαρίναν μου συνομιλεῖ,
καὶ ἡ Μαρίνα μόνη τὸν ἀπασχολεῖ...

Μυρίζει γάμον ἢ ὑπόθεσις φρικτά.

¹ Celtic Brittain, 1884.

² Συνέχεια ἴδε προηγ. φυλλάδ.

Εἰπέ με, Βισνιβέτζκη, ἐφαντάζεσο
ὅτι θὰ γαῖν' ἡ κόρη μου τσαρίνα ; Αἶ ;

Βισνιβέτζκη

Πράγματι, θαύματα ... Καὶ ἐφαντάζεσο,
Μνισέκ ἐσύ, ὅτι ὁ ὑπηρέτης μου
θ' ἀνέβαινε τὸν θρόνον τῶν Μοσχοβιτῶν ;

Μνισέκ

'Αλλὰ καὶ ἡ Μαρίνα μου σοῦ εἶνε, αἶ ;
'Εγὼ τὴν εἶπα μὲλις· πρόσεξε καλὰ !
νὰ μὴ σὲ φύγη ὁ Δημήτριος !... κ' ἰδοῦ
ἡδ' εἰς τὰ δίκτυα τῆς τὸν ἐνέπλεξε.

(Ἡ μουσικὴ παιανίζει πολωνικόν. Ὁ Ψευδοδημήτριος
καὶ ἡ Μαρίνα προβαίνουνσι).

Μαρίνα τῷ Δημητρίῳ ταπεινοφώνως.

Ναί, αὔριον τὸ βράδυ, εἰς τὰς ἑνδεκα,
ἐκεῖ εἰς τὰς φιλύρας, παρὰ τὴν πηγὴν.

(Χωρίζονται. Ἔτερον ζεῦγος).

Ὁ Ἀρῆρ

Τί ἀρεστὸν τὴν ἠῦρεν ὁ Δημήτριος ;

Ἡ Κυρία

Πῶς ; — Εἶν' ὠραία.

Ὁ Ἀρῆρ

Ἐκ μακρᾶρου νόμφη, ναί.

Ὅμματα, χεῖλη, ἄνευ μειδιάματος,
ἄνευ ζωῆς...

(Νέον ζεῦγος).

Ἡ Κυρία

Δὲν εἶν' ὠραῖος βέβαια,
ἀλλ' ὅμως εἶν' εὐάρεστος ἡ θεὰ του,
καὶ φαίνεται ἐκ βασιλικῆς καταγωγῆς.

(Νέον ζεῦγος).

Ἡ Κυρία

Καὶ πότε ἐστρατεύουν ;

Ὁ Ἀρῆρ

Εἰς τὴν προσταγὴν

τοῦ βασιλόπαιδος. Εἴμεθα ἔτοιμοι
ἡμεῖς, πλὴν τῆς δεσποίνης φαίνεται Μνισέκ,
μὲ τὸν Δημήτριον, αἰχμάλωτ' εἴμεθα.

Ἡ Κυρία

Εὐάρεστος δεσμός.

Ὁ Ἀρῆρ

Βεβαίως, ἂν ὑμεῖς....

(Χωρίζονται. Οἱ θάλαμοι κενοῦνται).

Μνισέκ

Διὰ τοὺς γέροντας ἡμᾶς δὲν εἶνε πλέον οἱ χοροί,
ἀπὸ τὴν μουσικὴν δὲν ἐλκυόμεθα,
Χεῖρας ἀθρᾶς δὲν θλίβομεν, οὔτ' ἀσπαζόμεθα....
Τὰς τρέλλας, ἄχ ! δὲν λησμονῶ τὰς πρώτας. Τί καιροί !
Τὰ παλαιὰ ἀπέρασαν, εἶν' ὅλα ἀλλαγμένα !
Δὲν εἶνε τώρα τολμηρὰ ὡς πρῶτον ἡ νεότης,
Οὔτ' εὐθυμος ἡ ὠραιότης.

"Ὅλα τὰ βλέπω, φίλε μου, ὡς ἀποχαυνωμένα·
ἡξεύρεις, σύντροφε, ἄς τοὺς ἀφήσωμεν,
καὶ ἄς ὑπάγωμεν ν' ἀποσφραγίσωμεν
παλαισιότατου οὐγγρικῷ φιάλην,
τὸ δ' εὐῶδες αὐτῆς καὶ λιπῶδες συνάμα,
κατ' ὀλίγον γευόμενοι νᾶμα,
ἤσυχα ἤσυχα ἄς συζητήσωμεν
ἐκείνην τὴν ὑπόθεσιν, τὴν ἄλλην.
Σύντροφε, ἄγωμεν.

Βισνιβέτζκη

Ἐξαίρετα, ὦ φίλε· ἄς ὑπάγωμεν.

ΝΥΞ. ΚΗΠΟΣ. ΠΗΓΗ.

Ψευδοδημήτριος (εἰσέρχεται).

Ἴδου καὶ ἡ πηγὴ, ὅπου θὰ τὴν ἰδῶ.
Δειλὸς δὲν ἐγεννήθη, ὡς μοι φαίνεται.
Τὸν θάνατον ἀντίκρισα, καὶ πρὸ αὐτοῦ
δὲν ἐταράχθη ἡ ψυχὴ μου. Κάθειρξις
μ' ἠπείλει αἰωνία, μὲ ἐδίωκον
ἀλλ' ἔμειν' ἀπαθῆς, ὅπως ἀτάραχος,
καὶ διὰ τόλμης τὴν εἰρκτὴν ἀπέφυγα.
Τί μοῦ πιέζει τώρα τὴν ἀναπνοήν ;
ὁ τρόμος τί δηλοῖ ὁ ἀκατάσχετος ;
ἢ εἶνε τοῦτο ῥῆγος ἐπιθυμιῶν

συντόνων ; "Όχι, φόβος εἶνε βέβαια.
 Ὀλόκληρον ἡμέραν ἐπερίμενα
 μὲ τὴν Μαρίναν μυστικὴν συνέντευξιν,
 τί νὰ τὴν εἶπω ἐσκεπτόμην, καὶ μὲ τί
 τ' ἀγέρωχόν της νὰ ἐλύσω φρόνημα,
 νὰ τὴν καλέσω πῶς τῆς Μόσχας ἀνασσαν.
 Ἄλλὰ ἐπέστ' ἡ ὥρα, κ' ἐλησημόνησα
 τὰ πάντα, δὲν εὕρισκω τί νὰ τὴν εἰπῶ.
 Συγχύζει ἡ ἀγάπη τὰς ἰδέας μου....
 ἀλλὰ ἐφάνη αἴφνης τι .... ἀκούω θροῦν....
 εἶν' ἀσθενέστερος.... οὐχί, ἀπατηλῆς
 σελήνης εἶνε φῶς, καὶ ὅ,τι ἤκουσα
 τῆς αὔρας ἦτο θροῦς.

Μαρίνα (εἰσέρχεται).

Τσαρέβιτς !

Ψευδοδημήτριος

Εἶν' αὐτὴ !...

τὸ αἷμά μου ἐπάγη εἰς τὰς φλέβας μου.

Μαρίνα

Δημήτριά, σεῖς εἶσθε ;

Ψευδοδημήτριος

Μαγικὴ φωνή,

γλυκεῖα ! (τὴν πλησιάζει). Ἐπὶ τέλους, εἶσαι σύ ; εἰπέ,
 Σὲ βλέπω μόνην μετ' ἐμοῦ εἰς τῆς νυκτὸς
 τὴν ἡρεμίαν ; ἡ ἡμέρ' ἀνιαρὰ
 πόσον βραδέως ἔβαινε, πόσον ἀργὰ
 τὸ φέγγος τὸ ἐσπερινὸν ἐσβέννυτο !
 πρὸ πόσης ὥρας εἰς τὰ σκότη τῆς νυκτὸς
 σὲ ἐπερίμενα !

Μαρίνα

Αἱ ὥραι φεύγουσι,
 καὶ εἶνε ὁ καιρὸς πολῦτιμος. Ἐγὼ
 σοὶ προσδιώρισα ἐδῶ συνέντευξιν
 οὐχὶ ὅπως ἀκούσω λόγους τρυφεροῦς,
 ἐρώτων λόγους. Εἶν' αἱ λέξεις περιτταί.
 Πιστεύω ὅτι ἀγαπᾶς, ἀλλ' ἄκουσε
 μετὰ τοῦ θυελλώδους πεπρωμένου σου
 τοῦ ἀβεβαίου, νὰ ἐνώσω τὴν ἐμὴν

ἀποφασίζω τύχην, διὰ τοῦτο δὲ
 νὰ ἀπαιτήσω δικαιοῦμαι τὸ ἐξῆς.
 Τὰς τῆς ψυχῆς ἐλπίδας σου τὰς μυστικάς
 νὰ μοὶ ἀποκαλύψης τώρα ἀπαιτῶ,
 Δημήτριά, καὶ τοὺς σκοποὺς, τοὺς φόβους σου
 αὐτούς, ἵνα, τὴν χεῖρά μου ἐνώσασα
 μετὰ τῆς σῆς, εἰς τῆς ζωῆς τὸ πέλαγος
 ἀφόβως ἀφεθῶ—οὐχὶ ὡς νήπιον
 τυφλόν, οὐδὲ εἰς ἐλαφροὺς ὑπείκουσα
 συζύγου πόθους, -παλλακίς σου ἀπαθῆς,
 ἀλλ' ὡς ἀξία σου καθ' ὅλα σύζυγος,
 καὶ τοῦ τῆς Μόσχας ἡγεμόνος συνεργός.

Ψευδοδημήτριος

Ἦ ! ἄφες με μικρὸν νὰ λησημονήσω κἄν
 τοῦ πεπρωμένου μου τὸ πολυμέριμον,
 Μαρίνα ! Σὺ αὐτὴ λησημόνησον ὅτι
 ἐνώπιόν σου βλέπεις βασιλόπαιδα.
 Θεώρει με ὡς ἔραστήν, ὃν σὺ αὐτὴ
 ἐξέλεξας, καὶ ὃν ἐν μόνον βλέμμα σου
 εὐδαιμόνα καθίστησι· ὧ ἄκουσον
 ἀγάπης παρακλήσεις, νὰ ἐκφράσω δὸς
 πᾶν ὅ,τι τὴν καρδίαν μου πληροῖ !

Μαρίνα

Καιρὸς

δὲν εἶνε τώρα, δούξ. Ἐνῶ βραδύνεις σὺ,
 ὁ ζῆλος τῶν ἐταίρων σου ψυχραίνεται.
 Ὅσον παρέρχετ' ὁ καιρὸς, ὁ κίνδυνος,
 αἱ δυσκολίαι πολλαπλασιάζονται.
 Φέρονται ἤδη φῆμαι λίαν ὑποπτοί,
 τὸ ἐν τὸ νέον ἄλλο διαδέχεται,
 θὰ λάβῃ δὲ τὰ μέτρα του ὁ Γοδουνῶφ....

Ψευδοδημήτριος

Τί εἶν' ὁ Γοδουνῶφ ; εἶνε εἰς χεῖράς του
 ὁ ἔρωσ σου, ἡ μόνη εὐτυχία μου ;
 οὐχί, οὐχί ! Ἦδη ἐγὼ μ' ἀπάθειαν
 τὸν θρόνον θεωρῶ, τοῦ κράτους τὴν ἰσχύν.
 Ὁ ἔρωσ σου.... τί εἶν' ὁ βίος δι' ἐμέ
 ἔνευ αὐτοῦ, καὶ ἡ τῆς δόξης λαμπηδῶν

κ' ἡ δυναστεία ; Εἰς τὴν ἔρημον, ἐντὸς
πτωχῆς καλύβης, στέμμα ἡγεμονικὸν
θα ἔχω σέ. Ὁ ἔρωσ σου....

Μαρίνα

Αἰσχύνου! Μή,

τὴν ὑψηλὴν, τὴν ἱερὰν ἀποστολὴν
λησμόνει! Τὸ ἀξίωμα τὸ σόν, ὦ, ναί,
ὀφείλει νὰ σοὶ εἶνε προσφιλέστερον
πάσης χαρᾶς, παντὸς θελγῆτρου τῆς ζωῆς.
Ἄδύνατον νὰ τὸ συγκρίνης μ' ἄλλο τι.
Τὴν χεῖρά μου ὅτι τὴν δίδω γνώριζε
οὐχὶ εἰς ἄνθρωπον παραφερόμενον,
αἰχμάλωτον γενόμενον τοῦ κάλλους μου,
ἀλλ' ἐπισήμως εἰς τοῦ μοσχοθητικοῦ
τὴν δίδω θρόνου τὸν διάδοχον, κ' ὑπὸ
τῆς τύχης φυλαχθέντα βασιλόπαιδα.

Ψευδοδημήτριος

Μαρίνα θελκτικὴ, μὴ μὲ βασάνιζε,
μὴ λέγε ὅτι τὸ ἐμὸν ἀξίωμα,
οὐχὶ δ' ἐμὲ ἐξέλεξας. Μαρίνα! σὺ
πόσον πληγώνεις τὴν καρδίαν μ' ἄγνοεῖς.
Καὶ πῶς! ἐάν... ὦ! φοβερὰ ὑπόνοια!
Εἰπέ· ἐάν τὸ πεπρωμένον τὸ τυφλὸν
βασιλικὴν δὲν ὠρίζε μοι γέννησιν,
τοῦ Ἰωάννου ἂν δὲν ἤμην ὁ υἱός,
αὐτὸ τὸ πρὸ πολλοῦ καιροῦ λησμονηθὲν
μειράκιον, θὰ μὲ ἠγάπας τότε ; πῶς ;

Μαρίνα

Σὺ εἶσαι ὁ Δημήτριος καὶ ἄλλος τις
ἀδύνατον νὰ ἦσαι. Εἶν' ἀδύνατον
νὰ ἀγαπήσω ἕτερον ἐγώ.

Ψευδοδημήτριος

Ἄρκει!

Δὲν θέλω νὰ μοιράσω μὲ νεκρὸν ἐγώ
καρδίαν εἰς αὐτὸν ἀνήκουσαν. Οὐχί,
δὲν προσποιῶμαι πλέον τὴν ἀλήθειαν
θὰ εἶπω πᾶσαν. Εἰξέυρε λοιπὸν αὐτό.
Ἄπόλετ' ὁ Δημήτριός σου πρὸ πολλοῦ,

Ὁ τάφος τὸν καλύπτει — καὶ δὲν θ' ἀναστῆ.
Νὰ μάθης δὲ ἐπιθυμῆς τίς εἰμ' ἐγώ ;
Ἴδου σοὶ λέγω· εἶμαι μοναχὸς πτωχός.
Βαρέως φέρων τὸν μοναστικὸν ζυγόν,
τὸ τολμηρὸν μου ἐσοφίσθην σχέδιον,
θαῦμα ἠτοιμάζα τῷ κόσμῳ — τέλος δὲ
ἐκ τοῦ κελλίου ἐδραπέτευσα, εἰς τὰ
χωρία ἔφθασα τὰ ταραχοποιὰ
τῆς Οὐκρανίας, ἱππασίαν ἔμαθα,
ξίφομαχίαν, ἦλθα πρὸς ὑμᾶς ἐδῶ,
Δημήτριος ἐκλήθη, καὶ ἠπάτησα
τοὺς ἀνοήτους Πολωνούς. Τί λέγεις σὺ,
ἀγέρωχε Μαρίνα ; Σ' εὐηρέστησεν
ἡ ἀποκάλυψίς μου αὕτη ; σιωπᾶς ;

Μαρίνα

᾿Ω αἴσχος! συμφορά!

(σιγή).

Ψευδοδημήτριος (καθ' ἑαυτὸν).

Ποῦ μὲ παρέσυρε

τοῦ πείσματος δρμη! Τὴν εὐτυχίαν μου
ἦν μετὰ τόσα βάσανα ἀπήλαυσα,
ἴσως κατέστρεψα διὰ παντός. Τρελλὸς
ἐγώ, τί ἔπραξα ; (μεγαλοφώνως) Τὸ βλέπω, μάλιστα,
σοὶ φέρει αἴσχος ἔρωσ, ὄχι δουκικός.
Τὴν ὀλεθρίαν λέξιν ρίψε με λοιπόν.
Τώρα κρατεῖς τὴν τύχην μου εἰς χεῖράς σου.
Προσμένω ἀποφάσισε (γονυπετεῖ).

Μαρίνα

Ἐγέρθητι,

ὦ λαοπλάνε δυστυχῆ! Μήπως φρονεῖς
νὰ προσελκύσης διὰ γονυκλισιῶν
φιλόδοξον καρδίαν ὅπως τὴν ἐμήν,
ὡς ἤθελε συμβῆ μὲ εὐπιστόν τινα
καὶ ἀσθενῆ νεάνιδα ; Λανθάνεσαι,
ὦ φίλε. Εἰς τοὺς πόδας μου εἶδα ἐγώ
ἱππότας εὐγενεῖς καὶ κόμητας, ἀλλὰ
τὰς παρακλήσεις των ψυχρῶς ἀπέκρουσα
οὐχὶ ὅπως φυγάδα μοναχόν....

Ψευδοδημήτριος (ἐγείρεται).

ὦ, μὴ

περιφρονήσης πλάνον νεαρόν. Αὐτὸς
εἰς τὴν ψυχὴν του κρύπτει ἴσως ἀρετὰς
τοῦ μοσχοβητικῷ ἀξίας θρόνου, καὶ
τῆς σῆς χειρὸς τῆς πολυτίμου ....

Μαρίνα

Βέβαια

καλὸς δι' ἄτιμον ἀγχόνην, προπετή!

Ψευδοδημήτριος

Ναί, πταίω ὑπ' ἀλαζονείας ἐπαρθεῖς
Θεὸν καὶ βασιλεῖς ἐγὼ ἠπάτων, καὶ
τὸν κόσμον κετεγέλων, πλὴν Μαρίνα, σὺ
δὲν πρέπει νὰ μ' ἐλέγχῃς· σοῦ ἐνώπιον
ἀθῶος εἶμαι. Ὅχι, ν' ἀπατήσω σὲ
δὲν μ' ἦτο δυνατόν· σὺ ἦσο δι' ἐμέ
ἢ μόνη ἀγίότης, πρὸ αὐτῆς δ' ἐγὼ
δὲν ἤθελα τολμήσῃ νὰ προσποιηθῶ ....
Ἔρωσ ζηλότυπος, τυφλός, μόνος αὐτός
τὰ πάντα νὰ σοὶ εἶπω μὲ ἠνάγκασε.

Μαρίνα

Μὲ τί καυχᾶται ὁ παράφρων, εἶδατε ;
Τὴν ἀποκάλυψίν σου τίς ἀπήτησε ;
Ἄν τέλος σὺ, ἀλήτης δίχως ὄνομα,
ν' ἀποτυφλώσης θαυμασίως ἰσχυσας
δύο λαούς, ὀφείλεις τ' ὀλιγώτερον
νὰ γείνης τώρα ἄξιος αὐτῆς σου τῆς
ἐπιτυχίας, καὶ τὴν τολμηρὰν αὐτὴν
ἀπάτην σου νὰ τὴν ἐξασφαλίσῃς μὲ
μυστήριον ἐπίμονον, βαθύτατον
αἰώνιον. Εἰπέ, δύναμ' ἐγὼ εἰς σὲ
νὰ ἀφοσιωθῶ ; δύναμ' ἐγὼ ποτέ,
τὸ γένος λησμονήσασα, καὶ τὴν αἰδῶ
τὴν τῆς παρθένου, μὲ τὸ πεπρωμένον σου
τὴν τύχην νὰ ἐνώσω τὴν ἐμήν, ἀφοῦ
μ' ἀπλότητα τοιαύτην, μὲ κουφόνοιαν
ἀποκαλύπτεις σὺ τὴν κατασχύνην σου ;
Ὡμίλησεν ἐξ ἔρωτος ! Ἄλλ' ἀπορῶ

πῶς δὲν ἀπεκαλύφθης μέχρι σήμερον
εἰς τὸν πατέρα ἐκ φιλίας, ἢ ἀπὸ
χαρὰν ἐνώπιον τοῦ βασιλέως μας,
ἢ πρὸ τοῦ Βισνιεβέτςκη τοῦ κυρίου σου
ἐκ ζήλου ὑπηρετικῷ φερόμενος.

Ψευδοδημήτριος

Ὅρμιζομαί σοι ὅτι τῆς καρδίας μου
σὺ μόνη τὴν ὁμολογίαν ἰσχυσας
νὰ ἀποσπάσῃς. Σοὶ ὀρμιζομαί ὅτι
οὐδέποτε· οὐδαμοῦ, οὐδ' ὑπὸ τὴν ροπήν
μεθυστικῷ ποτοῦ μέσῳ εὐωχιῶν,
οὐδ' εἰς οἰκειοτάτην συνδιάλεξιν,
οὐδὲ ὑπὸ τὴν μάχαιραν ἂν εὐρεθῶ
ἢ ὑπὸ τὰς βασάνους, θέλ' ἢ γλώσσά μου
προδώσῃ τὰ μεγάλα ταῦτα μυστικά.

Μαρίνα

Ὁμνύεις σὺ, νὰ σὲ πιστεύσω δὲ ἐγὼ
ὀφείλω. ὦ, πιστεύω, ἀλλὰ λέγε μοι,
νὰ ζῆς, εἰς τί ὀμνύεις ; Μὴ εἰς τοῦ Θεοῦ
τὸ ὄνομα, ὡς εὐλαθῆς θετός υἱός
τῶν Ἰησοῦιτών ; ἢ μὴ ὀρμιζέσαι
εἰς τὴν τιμὴν σου, ὡς ἱππότης εὐγενής,
εἴτε εἰς τὸν βασιλικόν σου πιθανόν
τὸν λόγον μόνον, ὡς υἱὸς Καισάρων ; Πῶς ;

Ψευδοδημήτριος (ὑπερηφάνως).

Τοῦ Τρομεροῦ τὸ φάσμα μ' υἰοθέτησε,
Δημήτριον· μ' ὠνόμασ' ἀπ' τὸ μνῆμα,
περὶ ἐμέ τὰ ἔθνη ἐπανεστήσε
καὶ τὸν Βορίς μοι ὄρισεν ὡς θῦμα.
Τσαρίβιτζ εἶμαι. Φθάνει. Εἶνε αἰσχός μου
νὰ ἔρω πρὸ ὑπερηφάνου Πολωνῆς.
Χαῖρε διὰ παντός· αἱ περιπέτειαι
αἱματηροῦ πολέμου, καὶ αἱ μέριμναι
τοῦ πεπρωμένου μου αἱ πολυποικίλαι
τοῦ ἔρωτος τὴν θλίψιν νὰ σιγάσωσιν
ἐλπίζω. Ναί, ὦ, πόσον θέλω σὲ μισῆ
ὅταν παρέλθῃ ἢ ἐπαίσχυντος αὐτὴ
τοῦ πάθους ἔξαψις. Τώρα ἀπέρχομαι,

ἄλεθρος δ' ἐν Ρωσσίᾳ εἶτε στέφανος
προσμένει μου τὴν κεφαλὴν, τὸν θάνατον
νὰ εὔρω μέλλω εἰς ἀγῶνα τίμιον,
ἢ ὡς κακοῦργος δημοσίᾳ, φίλη μου
δὲν θὰ μοι ἦσαι, καὶ τὸ πεπρωμένον μου
δὲν θὰ μοιράσης μετ' ἐμοῦ, πλὴν πιθανόν
νὰ λυπηθῆς τὴν τύχην ἣν ἀπέκρουσας.

Μαρίνα

Ἄν ὅμως τὸν αὐθάδη σου φανακισμὸν
εἰς πάντας φανερώσω πρότερον ἐγώ;

Ψευδοδημήτριος

Μὴ ὅτι σὲ φοβοῦμαι πιθανὸν φρονεῖς;
καὶ ὅτι κόρην πολωνὴν πλειότερον
πιστεύουν, παρὰ ρώσσον βασιλοπαιδα;
Μάθε λοιπὸν ὅτι οὔτε ὁ βασιλεὺς
οὔτε ὁ πάπας, οὔτ' οἱ ἄρχοντες περὶ
τῆς ἀληθείας σκέπτονται τῶν λόγων μου.
Δημήτριος ἢ ὄχι—ἀδιαφοροῦν.
Πλὴν τοῦ πολέμου καὶ τῶν διαιρέσεων
ἢ πρόφασις τυγχάνω, μόνον δὲ αὐτὸ
τοῖς χρησιμεύει, τὴν δ' ἀντάρτιδα ἐσὲ
νὰ σιωπήσης θ' ἀναγκάσουν, πίστευσε·
ὕψιαινε.

Μαρίνα

Τσαρέβιτς, πρόσμεινε. Ἄνδρὸς
ἀκούω τέλος πάντων λόγους, καὶ οὐχὶ
παιδίου. Οὔτοι, δούξ, με διαλλάττουσι]
πρὸς σέ. Τὴν ἄφρονά σου λησιμονῶ ὁρμὴν,
κ' ἐκ νέου βλέπω τὸν Δημήτριον. Ἄλλὰ
ν' ἀκούσης χρεωστεῖς: ἐπείγει ὁ καιρὸς!
Ἐγέρθητι, μὴ βράδυνε πλειότερον,
ὁδήγησ' ὅσον τάχος τὰ συντάγματα
κατὰ τῆς Μόσχας, τὸ Κρεμλίνον κένωσον,
ἀνάβηθι τὸν θρόνον — τότε στειλέ μοι
τοῦ γάμου πρεσβευτήν· πλὴν μάρτυς ὁ Θεός,
πρὶν εἰς τοῦ θρόνου τὰς βαθμίδας στηριχθῆ
ὁ πούρ σου, πρὶν δὲ ὑπὸ σοῦ ἐκθρονισθῆ

ὁ Γοδουνώφ, δὲν θέλω λόγους ἔρωτος
ἀκούσῃ. (ἀπέρχεται).

Ψευδοδημήτριος

Ὅχι! μ' εἶνε ἐλαφρότερον
νὰ μάχωμαι μετὰ τοῦ Γοδουνώφ, ἢ καὶ
νὰ πανουργῶ μ' Ἰησοῦίτην αὐλικόν,
παρὰ νὰ ἔχω μὲ γυναῖκα. Νὰ χαθοῦν.
Ἄπηύδησα· συγγέει καὶ λοξοδρομεῖ,
ὑπούλως ἔρπει, φεύγει ὀλισθαίνουσα
ἐκ τῶν χειρῶν, συρίζει ἀπειλητικῶς
καὶ δάκνει — Ὅφρις, ὄφρις!... Δὲν εἶχ' ἄδικον
νὰ τρέμω· παρ' ὀλίγον μὲ κατέστρεψε.
Πλὴν φθάνει· ἐκστρατεύω αὔριον πρωΐ.

ΤΑ ΛΙΘΟΥΑΝΙΚΑ ΣΥΝΟΡΑ

(1064, 16 Ὀκτωβρίου).

Ο ΔΟΥΣ ΚΟΥΡΠΕΚΗ ΚΑΙ Ο ΨΕΥΔΟΔΗΜΗΤΡΙΟΣ ΕΦΙΠΠΟΙ.

Τὰ τάγματα πλησιάζουσι τὰ σύνορα.

Κούρπεκη (προελαύνων).

Ἰδοῦ, ἰδοῦ αὐτά, τὰ σύνορα ἰδοῦ
τὰ ρωσικὰ! Ρωσσί' ἀγία! ὦ πατρίς!
σὸς εἶμαι! Μετ' ἀποστροφῆς τῆς ξένης γῆς
τὴν κόριν ἐκτινάσσω· πίνω ἄπληστα
ἀέρα νέον· εἶν' ἐμός, τοῦ γένους μου!
Ἡφράνθη τώρα ἡ ψυχὴ σου, πάτερ μου,
καὶ τὰ λησιμονησμένα θὰ σκιρτήσωσιν
ὅστ' αὐ σου ἐκ χαρᾶς ἐντὸς τοῦ τάφου σου!
Ἡ κληρονομικὴ μας σπάθη ἤστραψεν
ἐκ νέου, σπάθη ἐνδοξος — τὸ φύβητρον
τοῦ ζοφεροῦ Καζάν, ἡ σπάθη ἡ καλὴ —
τῶν Τσάρων ὑπηρέτις τῶν Μοσχοβιτῶν!
Ἡδ' ὑπὲρ τῶν βωμῶν τῆς θὰ ἀγωνισθῆ,
ὑπὲρ τοῦ Τσάρου τοῦ ἐλπιδοφόρου τῆς!
Ψευδοδημήτριος (ἐλαύνει ἡρέμα καὶ κεκυφώς).
Πόσον εὐδαίμων εἶνε! πῶς ἀπὸ χαρᾶν

καὶ δόξαν ἐξηγέρθη ἡ ἀγνή αὐτοῦ
 ψυχὴ! ὦ πόσον σέ ζηλεύω, ἦρωσ μου!
 Τοῦ Κούρπσκ' υἱός, ἐν ἔξερ' ἀνατραφεῖς,
 εἰς λήθην παραδούς τὰ ἀδικήματα
 ὅσα ὑπέφερ' ὁ πατήρ, τὸ πταίσμα του
 ἐξαγοράσας, νῦν παρασκευάζεσαι
 τὸ αἷμά σου νὰ χύσης ὑπὲρ τοῦ υἱοῦ
 τοῦ Ἰωάννου, νὰ ἐπαναφέρῃς δὲ
 εἰς τὴν πατρίδα ἡγεμόνα νόμιμον....
 Νὰ ἦσαι ὄντως πρέπει ὅλως εὐθυμος.

Κούρπσκη

Πλὴν διατί νὰ μὴν ἦσ' εὐθυμος καὶ σύ;
 Ἰδοὺ τὴν, ἡ Ρωσσία μας ἀνήκ' εἰς σέ,
 Τσαρέβιτζ' αἱ καρδίαι τῶν ἀνθρώπων σου
 σὲ ἀναμένουσιν ἐκεῖ, ἡ Μόσχα σου,
 τὸ σὸν Κρεμλίνον, πᾶν τὸ Κράτος σου.

Ψευδοδημήτριος

ὦ Κούρπσκη! θέλει ρεῦση αἷμα ρωσικόν!
 Ὑπὲρ τοῦ Τσάρου σεῖς ἐξιφουλκήσατε,
 ἀθῶοι εἴσθε, ἀλλ' ἐγὼ σὰς ὀδηγῶ
 κατ' ἀδελφῶν· ἐκάλεσα Λιθουανούς
 κατὰ τῶν ρώσων· τὴν ὁδὸν τὴν ἱερὰν
 δεικνύω τοῖς ἐχθροῖς τὴν ἄγουσαν εἰς τὴν
 ὠραίαν Μόσχαν! Τὸ ἀμάρτημά μου πλὴν
 ἄς πέση ὄχι ἐπ' ἐμέ, ἀλλ' ἐπὶ σέ,
 Βορίς, βασιλοκτόνε! ἄγωμεν ἐμπρός!

Κούρπσκη

Ἐμπρός! ἐμπρός! καὶ συμφορὰ τῷ Γοδουνῶφ;

(Προχωροῦσι. Τὰ τάγματα διαβαίνουν τὰ σύνορα).

ΤΟ ΣΥΜΒΟΥΛΙΟΝ ΤΟΥ ΤΣΑΡΟΥ.

Ο ΤΣΑΡΟΣ. Ο ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ ΚΑΙ ΒΟΓΙΑΡΟΙ.

Ὁ Τσάρος

Εἶδατ' ἐκεῖ; Ἄργός καλόγηρος, φυγὰς,
 εὐθύνει ἐναντίον μας ὀρθὰς ληστῶν
 καὶ νὰ μᾶς γράφῃ ἀπειλὰς τολμᾶ! Ἄρκει,

εἰν' ὦρα τὸν τρελλὸν νὰ σωφρονήσωμεν.
 Σὺ, Τρουβετσκόη, σύ, Βασμάνωφ, ἄγετε·
 οἱ ἀρχηγοὶ χρειάζονται βοήθειαν
 οἱ πρόθυμοί μου. Τὸ Τσερνίγοβ σήμερον
 πολιορκεῖται ὑπὸ τοῦ στασιαστοῦ.
 Σώσατε πόλιν καὶ πολίτας.

Βασμάνωφ

Βασιλεῦ,

πρὶν ἀπὸ τοῦδε μῆνες τρεῖς παρέλθωσι,
 περὶ τοῦ λαοπλάνου δὲν θὰ γίνεταί
 οὔτε κἂν λόγος· θὰ τὸν ὀδηγήσωμεν
 εἰς Μόσχαν, ὡς θηρίον διαπόντιον
 ἐντὸς κλωβίου σιδηροῦ. Ὡς μάρτυρα
 ἐπικαλοῦμαι τὸν Θεόν.

(Ἀπέρχεται μετὰ τοῦ Τρουβετσκόη)

Ὁ Τσάρος

Ὁ Σουηδός

μονάρχης διὰ τῶν ἀντιπροσώπων του
 προτείνει συμμαχίαν, ἀλλὰ εἰς ἡμᾶς
 βοήθει' ἀλλοτρία δὲν ἀναγκαιοῖ.
 Ἄρκοῦσιν οἱ ὀπλίται οἱ ἡμέτεροι
 ἐν' ἀποκρούσασι προδότας καὶ ἐχθρόν.
 Ἡρνήθην.

Ἄκουσον, Σκελκάλωφ! Νὰ σταλοῦν
 διαταγαὶ παντοῦ τοῖς ἀρχηγοῖς, ὅπως
 ἱππεύσωσι, καὶ, ὡς τὸ πάλ' ἐθίζετο,
 εἰς τὸν στρατὸν ἀνθρώπους ἀποστείλωσιν.
 Ἐπίσης ν' ἀποσπάσωσιν ἐκ τῶν μονῶν
 τοὺς ἐν αὐταῖς ὑπηρετοῦντας. Ἄλλοτε,
 ὅτε ἠπέλει τὴν πατρίδα συμφορὰ,
 οἱ μαναχοὶ ἐμάχοντο αὐθόρμητοι·
 πλὴν τώρα νὰ ταράξωμεν δὲν θέλομεν
 αὐτούς· ἄς δέωνται ὑπὲρ ἡμῶν. Αὐτὴ
 τοῦ Τσάρου εἶνε ἡ διαταγή, καὶ τῶν
 βογιάρων ἡ ἀπόφασις. Ἄς λύσωμεν
 σπουδαῖον τώρα ζήτημα. Γινώσκετε
 τὰς φήμας ἃς ὁ λαοπλάνος ἔσπειρε
 δολίως. Πανταχοῦ σταλεῖσ' ἐπιστολαὶ

ὑπόνοιαν καὶ ταραχὴν διέδωσαν.

Ἐπὶ τῶν πλατειῶν ἐπαναστατικὸς
κυκλοφορεῖ ψιθυρισμὸς, τὰ πνεύματα
εἰσὶν ἠρεθισμένα—νὰ ψυχράνωμεν
αὐτὰ ἀνάγκη.... Νὰ προλάβω ἤθελα
ποινας, πλὴν πῶς;— τὴν ἄς ἀποφασίσωμεν.
Σὺ πρῶτος, πάτερ ἅγιε, γνωμάτευσον.

Πατριάρχης

Εὐλογητὸς ὁ Ὑψιστος, ὁ ἐμβαλὼν
ἐλέους πνεῦμα, πράου τε ὑπομονῆς
ἐν σοί, μεγάλε βασιλεῦ! Τὸν ὄλεθρον
δὲν θέλεις τοῦ ἀμαρτωλοῦ, καὶ ἡσυχος
προσμένεις ἕως οὗ παρέλθ᾽ ἡ πλάνη. Naί,
θα λείψῃ αὐτὴ, θέλει δὲ ὁ ἥλιος
τῆς αἰωνίου ἀληθείας, ἀπαντας
φωτίσῃ.

Ὁ πιστὸς σου ὁ προσκυνητὴς,
τῶν κοσμικῶν πραγμάτων ἄσφοπος κριτὴς,
τολμᾷ τὴν γνώμην του νὰ δώσῃ σήμερον.
Υἱὸς δαιμόνων, μοναχὸς καθαιρεθεὶς,
ἐπάρατος, κατῴρθωσε νὰ ἐκληρθῇ
παρ' ὅλων ὡς ἐκεῖνος ὁ Δημήτριος.
Μὲ τ' ὄνομα τοῦ βασιλόπαιδος αὐτοῦ
ὡς μὲ φελόνιον κλαπέν, ἀναίσχυντα
περιεβλήθη· πλὴν νὰ τ' ἀποσπάσῃ τις
ἀρκεῖ καὶ διὰ τὴν γυμνότητα αὐτοῦ
κατησχυμμένος θέλει μείνῃ.

Ὁ Θεὸς
αὐτὸς μᾶς χορηγεῖ τὸ μέσον. Γίνωσκε,
ὦ βασιλεῦ, πρὸ ἕξ ἐτῶν, τὴν ἐποχὴν
καθ' ἣν ὁ Κύριος ἡμῶν ὡς Καίσαρα
σ' ἠλόγησε— ἐνεφανίσθη εἰς ἐμέ
μίαν φορὰν, ἐσπέραν, εἰς ἀπλοῦς βοσκὰς,
πρεσβύτης θαλερός, καὶ μοὶ ἐγνώρισε
θαυμάσιον μυστήριον. «Τὴν ὄρασιν
ἀπόλεσα», μὲ εἶπε, «εἰς τὴν πρώτην μου
νεότητα, κ' ἔκτοτε μ' ἦσαν ἄγνωστοι
ἡ νύξ καὶ ἡ ἡμέρα μέχρι γήρατος.

Ἄνωφελῆ ἀπέβαινον τὰ βότανα
καὶ ὅλοι οἱ ἀπόκρυφοι ψιθυρισμοί.

Ἐπορευόμην μάτην εἰς προσκύνῃσιν
θαυματοργῶν ἁγίων καὶ ἀνωφελῶς
ἀντλῶν ἐξ ἱερῶν πηγῶν, ἐρράντιζα
μ' ἀγίασμα τὰ σκοτεινά μου ὄμματα—
δὲν μ' ἔστειλεν ὁ Κύριος τὴν ἴασιν.

Ἐν τέλει ἀπληπίσθη καὶ τὸ σκότος μου
μ' ἐγένετο οἰκεῖον, καὶ καθ' ὑπνους δὲ
νὰ βλέπω ἔπαυσ' ἀντικείμενα γνωστά,
ἤχους δὲ μόνον ἤκουσα κοιμώμενος.
Μίαν φορὰν, βαθέως ὑπνωττα, ὅτε
ἀκούω νὰ μοὶ λέγῃ παιδικὴ φωνή·
Ἐγείρου, γέρον, καὶ εἰς Οὐγλιτζ᾽ ἀπελθε,
εἰς τῆς Μεταμορφώσεως τὸ τέμενος,
ἐκεῖ ἐπὶ τοῦ τάφου μου δεήθητι,
εἶν' ἐλεήμων ὁ Θεὸς— καὶ τὴν ἐμὴν
σοὶ δίδω ἄφεσιν. Ἄλλὰ σὺ, τίς εἶσαι;
ἠρώτησα ἐγὼ τὴν παιδικὴν φωνήν.

Ὁ βασιλόπαις εἶμαι ὁ Δημήτριος.
Ὁ βασιλεὺς τῶν οὐρανῶν μὲ ἔταξεν
εἰς τῶν ἀγγέλων τὴν χορείαν, τὴν δὲ
μέγας εἶμι θαυματοργός. Πορεύθητι,
ὦ γέρον!— Ἀφυπνίσθη, καὶ καθ' ἑαυτὸν
ἐσκέφθη. Πιθανόν, τρώντι, ὁ Θεὸς
νὰ μοὶ δωρῆται θεραπείαν ὄψιμον·
θ' ἀναχωρήσω— Ἐπεχείρησα μακρὰν
πορείαν. Καὶ ἰδοὺ εἰς Οὐγλιτζ᾽ ἔφθασα,
εἰς τὴν ἁγίαν ἔρχομαι μητρόπολιν,
τῆς θείας ἀκροῶμαι λειτουργίας, καὶ
θερμῶς κατανουγείς, κλαίω γλυκύτατα,
ἐπὶ τοσοῦτον, ὡσανεὶ ἡ τύφλωσις
ἐκ τῶν ὀμμάτων μου μ' αὐτὰ τὰ δάκρυα
ἐξέρρει. Ὅτε δὲ ἤρχισ' ὁ λαὸς
τῆς ἐκκλησίας νὰ ἐξέρχεται, στραφεὶς
πρὸς τὸν μικρὸν μου, εἶπα ἔγγονον: Ἴθάν,
ὀδήγησέ με εἰς τοῦ βασιλόπαιδος
τοῦ Δημητρίου τὸ μνημεῖον. Καὶ ὁ παῖς
τομοῦ 15'. Ἰανουάριος.

μ' ὠδήγησε — καὶ ἅμα πρὸ τοῦ μνήματος
ταπεινοφῶνως δέησιν κατηύθυνα,
ἠνοιχθησαν οἱ ὀφθαλμοί μου, εἶδα δὲ
καὶ τοῦ Θεοῦ τὸν κόσμον, καὶ τὸν ἔγγονον,
καὶ τὸ μικρὸν μνημεῖον». Ταῦτα, βασιλεῦ,
ἐκείνος ὁ πρεσβύτες μ' ἀνεκρίνωσε.

(Γενικὴ σύγχυσις. Διαρκούντος τοῦ λόγου, ὁ Βορὶς σπογγίζει ἐκ
διαλειμμάτων τὸ πρόσωπον διὰ ρινομάκτρον).

Εἰς Οὐγγιτζ τότε ἔστειλα ἐπίτηδες,
καὶ ἐφημίσθη ὅτι πάσχοντες πολλοὶ
ἐπὶ τοῦ τάφου τοῦ παιδὸς ἐθεραπεύοντο.
Ἰδοὺ τί συμβουλεύω : Νὰ μεταφερθοῦν
εἰς τὸ Κρεμλίον τ' ἁγία του λείψανα,
καὶ εἰς τοῦ Ἀρχαγγέλου τὴν μητρόπολιν
ν' ἀποτεθοῦν. Ὁ κόσμος θέλει καθαρὰ
τὸν δόλον ἴδῃ τότε τοῦ κακοποιοῦ
τοῦ δυσσεβοῦς, καὶ τῶν δαιμόνων ἡ ἰσχὺς
ὡς κόνις παρευθὺς ἀφανισθήσεται.

(σιγή).

Λοῦξ Σούισκη

Τὰς τοῦ Ὑψίστου τρίβους, πάτερ ἅγιε,
τίς εἶδε ; Δὲν ἐδόθη εἰς ἐμὲ αὐτὸν
νὰ κρίνω. Εἰς νηπίου λείψανα Αὐτὸς
νὰ δώσῃ δύναται ὕπνον αἰώνιον
καὶ δύναμιν θαυματουργόν. Ἀρμόζει πλὴν
μὲ ἐπιμέλειαν νὰ ἐξετάσωμεν
καὶ μὲ ἀπάθειαν τὰ φημιζόμενα.
Ἄλλ' εἶνε φρόνιμον εἰς μίαν ἐποχὴν
τοσοῦτον παραχῶδη, νὰ σκεπτώμεθα
περὶ μεγάλης τῶσον ὑποθέσεως ;
Δὲν θέλουσιν εἶπη ὅτι αὐθαδῶς ἡμεῖς
εἰς ὑποθέσεις κοσμικὰς λαμβάνομεν
ὡς ὄπλα μὲς τὰ ἱερά ; Οἱ ἄνθρωποι
καὶ ἤδη ἀνοήτως ταλαντεύονται,
καὶ θορυβώδεις συζητήσεις φέρονται.
Εἶν' ἄκαιρον τὸν κόσμον νὰ ταραζώμεν
διὰ καινοτομίας οὕτω σοβαρὰς,
ἀπρόσδοκῆτος.

Βλέπ' ὁ ἴδιος ἐγὼ,
ἀνάγκη εἶνε πάντως νὰ ἐξαλειφθῇ
ὅ,τι διέδωκεν ὁ ψευδομοναχός,
πρὸς τοῦτο πλὴν εἶν' ἄλλα μὲς' ἀπλούστερα.
Ἄν εὐδοκῆσης ὅθεν, βασιλεῦ, ἐγὼ
εἰς τὴν πλατεῖαν φαίνομαι, τὰ πνεύματα
τὰ ἐξημμένα κατευαζῶ, καὶ εἰς φῶς
τὸν τοῦ ἀλήτου φέρω δόλον.

Ὁ Τσάρος

Συναινῶ !

Δέσποτα πατριάρχα, σὲ παρακαλῶ
νὰ ἔλθῃς σήμερον εἰς τὰ ἀνάκτορα·
ἀνάγκη εἶνε νὰ συνομιλήσωμεν.

(Ἀπέρχεται, καὶ σὺν αὐτῷ πάντες οἱ βογιάροι)

Εἰς βογιάρους (ταπεινοφῶνως πρὸς ἕτερον).

Τοῦ ἡγεμόνος εἶδες τὴν ὠχρότητα,
καὶ πόσον ὁ ἰδρῶς τὸν περιέλουε ;

Δεύτερος

Τοὺς ὀφθαλμούς μου νὰ ὑψώσ' ὁμολογῶ
δὲν ἀπετόλμων, οὔτε ν' ἀναπνεύσω κἄν
ἐτόλμησα, οὐχὶ νὰ κινηθῶ μικρόν.

Πρῶτος

Καὶ ὅμως τί λαμπρὰ ἀπήλλαξεν αὐτὸν
ὁ δούξ ἐκ τῆς ἀμηχανίας. Εὐγέ του !

ΚΟΙΛΑΣ ΠΑΡΑ ΤΟ ΒΟΡΕΙΟΝ ΝΟΒΓΟΡΟΑ

(1604, 21 Δεκεμβρίου)

Μάχη

Πολεμισταὶ (τρέχουσιν ἐν ἀταξίᾳ).

Δυστυχία ! δυστυχία ! ὁ Ἐσαρέβιτζ ! οἱ πολωνοὶ !
Νά τους ! Νά τους !

(Εἰσέρχονται οἱ λοχαγοὶ Μαρζερὲτ καὶ Βάρτερ Ρόζεν).

Μαρζερὲτ

Ποῦ ; ποῦ ; Allons... φύγετε πίσσα !

Εἰς τῶν φονιάδων

Πίσσα νὰ γενῆς, ἂν σ' ἀρέσῃ, σκυλόφραγχε.

Μαρζερὲτ

Quoi ? Quoi ?

Ἔτερος

Κβά ! Κβά ! Σ' ἀρέσει ἐσένα βάρβακα ξενόμερε, νὰ κοάζης ἐναντίον τοῦ ρώσου Τσαρέβιτς, ἡμεῖς ὅμως, βλέπεις, εἴμαστε ὀρθόδοξοι.

Μαρζερὲτ

Qu'est-ce à dire ὀρόντοζον ;... Διαβολάνθρωποι, maudite canaille ! mordieu ἀγαπητέ, σὲ βεβαιῶ, λυσσῶ. Νομίζει κανεὶς ὅτι δὲν ἔχουν χέρια νὰ κτυποῦν, ἀλλὰ μόνον πόδας διὰ νὰ φεύγουν.

Ρόζεν

Τί ἐντροπή !

Μαρζερὲτ

Ventre saint-gris ! Δὲν σαλεύω πλέον ἀπ' ἐδῶ. Ἄφου τὸ κρασί τρέχει ἄς τὸ πιούμε. Τί λέγετε, ἀγαπητέ ;

Ρόζεν

Ἔχετε δικαίον.

Μαρζερὲτ

Διάβολε, κτυποῦνται στὰ γερά ! Αὐτὸς ὁ διάβολος ὁ ψευδώνυμος, ὡς ὀνομάζεται, εἶνε γενναῖος πρώτης τάξεως.

Ρόζεν

Ja.

Μαρζερὲτ

Κύτταξε λοιπόν ! ἡ μάχη ἀρχίζει εἰς τὰ ὀπίσθια τοῦ ἐχθροῦ. Φαίνεται ὁ ἀνδρείος Βασμάνωφ νὰ ἔκαμεν ἔξοδον.

Ρόζεν

Τὸ πιστεύω.

(Εἰσέρχονται γερμανοί).

Μαρζερὲτ

Ἄ, ἄ ! Ἴδου οἱ γερμανοὶ μας. Κύριοι ! Ἀγαπητέ μου, εἰπήτέ τους νὰ συνταχθοῦν καί, διάβολε, ἄς προσβάλωμεν !

Ρόζεν

Πολὺ καλὰ. Halte !

(Οἱ γερμανοὶ συντάσσονται).

Marche !

Γερμανοὶ (ἔρχονται).

Ἄ Θεὸς βοηθός !

(Μάχη· οἱ ρῶσοι φεύγουσιν ἐκ νέου).

Πολωνοὶ

Νίκη ! νίκη ! Δόξα εἰς τὸν Τσάρον Δημήτριον !

Δημήτριος (ἔφιππος).

Σημάνετε ὑποχώρησιν ! Ἐνικήσαμεν. Ἄρκει. Φεισθήτε τοῦ ρωσικοῦ αἵματος. Ὑποχώρησις !

(Σαλπίζουσι· κροτοῦσι τὰ τύμπανα)

Π. Α. Ἀξιώτης**Ο ΓΛΩΣΣΟΛΟΓΟΣ**

Μετὰ τὴν ἱατρικὴν ἢ γλωσσολογίαν εἶνε ἀναμφιβόλως ἡ κοινότερον διαδεδομένη ἐπιστήμη τὴν σήμερον. Ὅπως δὲν ὑπάρχει χωρίον ὅσον καὶ ἂν εἶνε μικρόν, δὲν ὑπάρχει κύκλος ὅσον στενόν καὶ ἂν τὸν φαντασθῆτε, ὅπου νὰ μὴν εὐρίσκετε ἓνα ἱατρόν, ἓνα δηλ. παρέχοντα ἀφειδῶς καὶ μὲ τὸ αὐθεντικώτερον ὕφος ἱατρικὰς συμβουλὰς, «σὰς πονεῖ τὸ στομάχι σας ; ραπανάκια νὰ τρῶτε»· «κουνιούνται τὰ δόντια σας ; νὰ κόβετε τὰ νύχια σας κάθε δευτέρα».

Ἀπαράλλακτα δὲν ὑπάρχει ὄμιλος ἀνθρώπων ὅσονδήποτε μικρὸς καὶ εἶας δῆποτε κοινωνικῆς τάξεως, ὅπου νὰ μὴ ἀπαντᾷτε ἓνα γλωσσολόγον· ἓνα δηλ. ὁ ὁποῖος νὰ καταγίνεται εἰς ἐτυμολογίας, νὰ ἐνδιαφέρεται διὰ τὴν γλῶσσαν καὶ νὰ ἔχη λύση ὀριστικῶς τὸ μεταξὺ δημῶδους καὶ καθαρευούσης πολύκροτον ζήτημα.

Μοῦ συνέθη πολλάκις, ἐνῶ περιπατοῦσα ἀμέριμνος εἰς τὴν δροσερὰν παραλίαν ἢ τὴν εὐδὴ ἐξοχὴν ἢ ἐνῶ σκεπτικὸς ἐδιδόν τι εἰς σύντροφον, τὸν ὁποῖον ἐνόμιζον ἐχέφρονα, ὅστις τοῦλάχιστον μέχρις ὄρας οὐδὲν εἶχε δεῖξῃ ὑποπτον σημεῖον, νὰ τὸν ἴδω αἴφνης σοβαρευόμενον, λαμβάνοντα παρόδοξον θυμοσοφίας ἔκφρασιν καὶ ἐρωτῶντά με «πόθεν παράγεται ἡ Βαράσσοβα ;» «Τί λέξεις εἶνε τὸ γιὰβροῦμ γιὰβρουμάκα τσάκα φαρμάκα, ποῦ λένε τὰ παιδιὰ ; εἶνε Σανσκριτικά ; ἀνήκουν εἰς τὸν Ἰνδογερμανικὸν ἢ τὸν Σημιτικὸν κλάδον ;...» καὶ ὁ ἄνθρωπος νὰ εἶνε τυχὸν ἔμπορος, κτηματίας, δικηγόρος ἢ καὶ πλούσιος. Εἰς αὐτὴν λοιπὸν τὴν πανελληνίον ἐπιδημίαν ὀφείλω εἰς μίαν παρεξήγησιν τὴν ὁποῖαν ἐσχάτως ἔπαθον, καὶ ἡ ὁποία μοῦ φανεται δὲν στερεῖται ἐνδιαφέροντος.

Τρώγομεν συνήθως εἰς ἓν μικρὸν ἔξενοδοχεῖον, τὸ ὁποῖον ἤμποροῦσε ἀρμοδίως νὰ ὀνομασθῆ: «Διεθνὲς ἔξενοδοχεῖον». Εἶνε ἀληθὲς ὅτι φέρε ἐπὶ τῆς θύρας τεραστίαν χρωματιστὴν πινακίδα, ἐφ' ἧς διὰ σκιερῶν καὶ πολυχρῶμων γραμμάτων φαίνεται ἡ ἐπιγραφὴ γεγραμμένη γράμμασιν Ἑλληνικοῖς, Τουρκοῖς καὶ Γαλλικοῖς οὕτω·

«Μέγα Ξενοδοχείον ἢ Καθαριότης, διευθυνόμενον ἀπὸ τὸν κύριον
Βασίλειον
Μετζίκωφ».

Ὅπου τοῦ Βασιλείου Μεντζικώφ εἶναι ἀναμφιβόλως μίμησις τοῦ «Βασιλείου τῆς Ἑλλάδος.» Ἄλλ' οὔτε τὸ μέγα οὔτε τὴν Καθαριότητα δικαιολογεῖ ἐπαρκῶς τὸ πρῶτον ἀνασκευάζει ἢ μόλις χωρῶσα δέκα καθίσματα στενόμακρος τράπεζά του· διὰ δὲ τὸ δεύτερον διαμαρτύρονται ὁμοφώνως τὰ πάντα, ἀπὸ τὰ βρομερὰ προσώπια καὶ τὰ σκουριασμένα πηρούνια μέχρι τῆς μολυσμένης ποδῆς καὶ τῆς φλυκταινώδους ὄψεως τοῦ καταστηματούχου. «Διεθνὲς λοιπὸν Ξενοδοχείον» θὰ ἦτο προσφορωτέρα ὀνομασία. Διότι πράγματι, ὅσον μικρὰ καὶ ἂν εἴνε ἡ πελατεία του ἀντιπροσωπεύονται ἐν αὐτῇ ὅλοι σχεδὸν αἱ ἐθνικότητες· ἐκεῖ ὁ ἀγέρωχος μπέης παρακάθεται μὲ τὸν εὐτελεῖ Λεβαντῖνον τὸν ὑπάλληλον τῆς Regie καὶ ὁ Γκέκας ὁ ἀρειμάνιος μὲ τοὺς ξυρισμένους κροτάφους διαγκωνίζεται μὲ τὸν κομψὸν διερμηνεά τοῦ Γαλλικοῦ προξενείου, καὶ Ἴταλοι καὶ Αὐστριακοὶ καὶ Ἀρβανῖται συνάπτουν τὰς ποικίλας στολὰς καὶ τὰς ἀλλοήχους γλώσσας των καὶ ἀληθῆς Βαβέλ ἀποτελεῖται, μάλιστα μετὰ τὸ δεῖπνον, ὅτε καὶ ὁ πολὺγλωσσος Ξενοδόχος μὲ τὴν ρωσικὴν του κατὰληξιν ἔρχεται νὰριθμηθῆ εἰς τὸν κύκλον μας καὶ ἀντηχοῦν παθητικὰ τὰ σαρκιὰ καὶ αἱ μανέδες τῆς Ἀρμένισσας ποῦ ψάλλει εἰς τὸ γειτονικὸν καφενεῖον «ἢ Παρίσιοι». Ἡ συνήθης θέσις μου εἶνε μετὰξὺ ἐνὸς καθολικοῦ Μαυροβουνίου ὑπαλλήλου τοῦ Αὐστριακοῦ ταχυδρομείου, γνωστοῦ ὑπὸ τὸν τίτλον ὁ Signore καὶ ἐνὸς καθηγητοῦ τῆς Ἑλληνικῆς σχολῆς, ἐνῶ ἔχω ἀπέναντί μου ὑπάλληλόν τινα τηλεγραφείου.

Ὅπως ἐννοεῖτε, τέσσαρες συνδαιτυμόνες καθήμενοι παραπλευρῶς, γεῦμα καὶ βράδυ, εἴμεθα τέσσαρες εἰλικρινεῖς φίλοι συζητοῦντες ἐγκαρδίως περὶ τοῦ ψητοῦ καὶ τῆς κοττολέττας, καὶ κακολογοῦντες τὸν Ξενοδόχον ἢ τὸν τυχὸν ἀπόντα ἢ βραδύναντα σύντροφόν μας. Ἐκ τῶν τριῶν φίλων μου ἀρχαιότερος κατὰ τινὰς ὥρας εἶνε ὁ Signore, καὶ αὐτὸς ἕνα μεσημέρι μου συνέστησε τοὺς δύο ἄλλους.

— Ὁ κύριος Ἀντωνιάδης καθηγητής.

— Ὁ κύριος Ἀχ... τηλεγραφετής.

— Χαίρω πολὺ.

— Ὁ κύριος εἶνε καὶ γλωσσολόγος.

— Καὶ ταῦτα λέγων ὁ Signore, ἔδειξεν ἀορίστως εἰς τὸ μέρος τῶν δύο νέων φίλων μου. Φυσικὰ ὑπέθεσα ὅτι ὁ νέος αὐτὸς τίτλος ἀνῆκεν εἰς τὸν καθηγητὴν, καὶ ὅλα τὰ φαινόμενα συνέτειναν εἰς τὴν ἀπάτην μου.

Πρῶτον ὁ κ. καθηγητὴς ἦτο ρυπαρὸς καὶ αὐθάδης. Ἐκτύπα τὰ πιάτα, ὕβριζε τοὺς ὑπηρετάς, ὄθει τοὺς γείτονάς του καὶ ὠμίλει εἰς ἀρχαίαν Ἑλληνικὴν, καθαρὰν καὶ ἀμικτον, τὴν τῶν προγόνων.

«Παιδίον, φέρε μοι ὀλίγον ζωμόν, ἀλλὰ ρίψον καὶ πολὺ ἄλας καὶ λεμόνιον· αὐτὸς ὁ ἄρτος εἶνε διήμεροξ καὶ τριήμερος. Ὅλοι εἴσθε ἐλεεινοὶ ἐνταῦθα· εἰς τὸν διάβολον δι' ἐστιατόριον.»

Ἐννοεῖται ὅτι ὁ χονδρὸς Μετζίκωφ ἐλάχιστα ἐννοεῖ ἀπὸ τὴν γλῶσσαν αὐτὴν καὶ τοῦτο ἴσως κατ' εὐτυχίαν τοῦ καθηγητοῦ.

— Τί γλῶσσα ὁμιλοῦν οἱ κύριοι; ἠρώτησα τὸν Signore διὰ νὰ ξεύρω πῶς νὰ συνεννοηθῶ.

— «Τουρκικὰ, μοῦ εἶπεν· ὁ κύριος ὅμως ξεύρει καὶ ὀλίγα Ἑλληνικὰ» καὶ μοῦ ἔδειξε τὸν καθηγητὴν.

— Λυπούμαι, εἶπα, διότι Τουρκικὰ δὲν ξεύρω παρὰ τὸ γιασσάκ, ἀλλὰ σὺ θὰ μοῦ χρησιμεύσης ὡς διερμηνεὺς καὶ ὁ κ. καθηγητὴς ἂν ἔχη τὴν καλωσύνην.

— Ἀσμένως λίαν, εἶπεν ὁ καθηγητής.

Τότε ἤρχισαν αἱ συνήθεις ὁμιλίαι περὶ πιλαφίου καὶ ραβανῆς· ὁ τηλεγραφετής πρῶτῖμα τὸ κανταίφι καὶ τὸ μουχαλεμπί, καμωμένα ὅμως εἰς τὸ σπίτι ὅπως πρέπει· καὶ ὅλοι ἐμείναμεν σύμφωνοι· ἀλλ' ἐπειδὴ οὕτω ἐκινδύνευεν ἡ συνδιάλεξις νὰ ἐκπνεύσῃ, ἔσχον τὴν ἀτυχῆ ιδέα νὰ ἀναφέρω εἰς τοὺς συνδαιτυμόνας μου ἐν νόστιμον λάθος ποῦ εἶχα παρατηρήσῃ εἰς τὸ γειτονικὸν γραφεῖον δικηγόρου.

— Ἐἶδατε, τοὺς εἶπα, πῶς ἔχομε στὴ γειτονειά μας ἕνα Bureau d'avocat; νόστιμον, ἀλήθεια, λάθος καὶ πολὺ σημαντικόν.

Ὁ τηλεγραφετής ἐγέλασεν, ὁ καθηγητὴς ἐθύμωσε καὶ ὁ Signore ἀνέλαβε νὰ τοὺς τὸ ἐξηγήσῃ Τουρκιστί. Ἐκ τούτου ἤρχισε μετὰξὺ τοῦ τηλεγραφετοῦ καὶ τοῦ καθηγητοῦ μακρὰ συζήτησις εἰς τὴν Τουρκικὴν, ἐν ἣ διεκρίνα κατ' ἐπανάληψιν τὰς λέξεις Bourgeau, Bureau Τζελάτ, κρατίπ-ὄνταοῦ· ἀλλ' ὡς φαίνεται ἡ ὁμιλία των ἐλάμβανεν ἔκτασιν καὶ ἐνδιαφέρον, διότι ἔπαυσαν πλέον νὰ προσέχουν εἰς ἡμᾶς, ὕψωσαν κατὰ τι τὴν φωνὴν καὶ ἤρχισαν νὰ χειρονομοῦν καὶ κάποτε νὰ κτυποῦν τὸ τραπέζι, ἰδίᾳ ὁ καθηγητής.

Τότε ἀντελήφθην παραδόξους πλοκάς λέξεων, αἱ ἵποιαι μετέβαινον ἀπὸ τὸ στόμα τοῦ τηλεγραφετοῦ εἰς τὸ τοῦ καθηγητοῦ καὶ τὰνάπαλιν καὶ ἀπετέλουν φοβερὸν πάταγον.

Καὶ ἐδῶ ὁ τηλεγραφετής, ὁ ὁποῖος εἶχε τὸν λόγον ἔκαμε χειρονομίαν ἣτις ἐξήγει λέξιν τινα καὶ ἀμφότεροι ἐστράφησαν πρὸς ἐμέ, ἡ δὲ ὁμιλία των ἔλαβεν ὕψος ἡρεμώτερον. Ἐκτοτε δὲν ἔπαυσαν νὰ ἐπαναλαμ-

θάνουν συχνά τὸ μιχτέπ, μουατίμ, καὶ νὰ μὲ δεικνύουν μὲ τὰ βλέμματα καὶ τὰς χεῖρας. Ἦτο φανερόν ὅτι ὠμίλουν περὶ ἐμοῦ καὶ ἤρχισα νὰ γανακτῶ καὶ ἠτοιμαζόμεν νὰ ζητήσω τὸν λόγον, ὅτε ὁ τηλεγραφητῆς μου τὸν ἀπέτεινε πρῶτος αὐτός, καὶ ἐξηκολούθει νὰ ὁμιλῇ Τουρκιστί, ἐνῶ ἐγὼ ἔστρεφα περίξ τὸ βλέμμα μου διὰ νὰ διακρίνω κἀνενα πολύσαρκον, καὶ ὑπέθετον ὅτι ὁ φίλος μου ἦτο παραβλῶψ. Δὲν ἦτο τίποτε· τὸ Χότζας ἀπετείνετο εἰς ἐμὲ καὶ μόνον.

— Ἡ ὥρα ἡ καλὴ ἐσκέφθην, νὰ ποῦ γίνεμαι καὶ δάσκαλος καὶ ὀλόσωμος παρέστη εἰς τὴν φαντασίαν μου ὁ μακαρίτης καὶ πολυῖδμων Ναστραδὶν καὶ μακρὰν ὡς σιὰ αὐτοῦ ὁ κ. Κανελλίδης καὶ ὁ κ. Καραπαῖνος, τοὺς ὁποίους τόσον καιρὸν ἔχω νὰ ἰδῶ ἐξ αὐτοψίας.

Ἐν τούτοις ὁ φίλος μου ἐξηκολούθει :

— Μόντζα, μούντζα· μὲ τὴν διαφορὰν ὅτι τώρα ἔδειχνε κατὰ τὸν καθηγητὴν.

— Τί θέλει νὰ εἴπῃ ὁ τηλεγραφητῆς ; ἠρώτησα ἐπὶ τέλους τὸν κ. Ἀντωνιάδην.

— Σὰς ἐρωτᾷ, μοῦ εἶπεν, ἂν παραδέχεσθε μίαν τοιαύτην ἐτυμολογίαν ὅτι τὸ Χόντζας σημαίνει Τουρκιστί τὸν διδάσκαλον· διότι ὁ κ. Ἀχ... τυγχάνει μὲν ὢν τηλεγραφητῆς, οὐ μὴν ἀλλὰ καὶ γλωσσολόγος ἐν τοῖς πρώτοις.

— Μπᾶ ! ἐξεπλάγην, αὐτὸς εἶνε ὁ γλωσσολόγος !

— Καὶ δεινὸς ἐν τοῖς μάλιστα, ἀπήντησεν ὁ καθηγητῆς, ὁ δὲ τηλεγραφητῆς ἐξηκολούθει μὲ τὸ ἐρωτηματικὸν ὕφος του :

— Μόντζα—μούντζα, ἐφφένδημ ; Τότε ἐπέβλεψα πρὸς τὸν καθηγητὴν, ἐνθυμήθην τὸ Ἑλληνικὸν ὑπουργεῖον τῆς παιδείας καὶ ἠναγκάσθην νὰ συναινέσω :

— Ἐββετ, ἐφφένδημ, Ἐββετ· καὶ ἠσύχασεν ὁ γλωσσολόγος.

Ἄ. Τραυλαντώνης

ΚΑΛΛΙΤΕΧΝΙΚΑ ΠΑΡΟΡΑΜΑΤΑ

Ἐν τῇ ἑβδομάδι τῆς 3 Μαρτίου 1890 ὑπεδείξαμεν δύο ἱστορικὰ παροράματα τοῦ κυρίου Γερασίμου Ε. Μαυρογιάννη ἀπαντώμενα ἐν τῇ Διατριβῇ του, τῇ ἐπιγραφομένῃ Ἡ Τέχνη ἐν Κρήτῃ καὶ ἐν Ἑπτανήσῳ, ἣν εἶχε ξενίσει τὸ Ἀττικὸν Ἡμερολόγιον τοῦ αὐτοῦ ἔτους.

Ἐκτοτε βλέπομεν μετ' εὐχαριστήσεως, ἀναγινώσκοντες τὸ περὶ Βυ-

ζαντινῆς Τέχνης φιλοπόνημά του, ὅτι αἱ δοξασίαι τοῦ ἀνδρὸς ὑπέστησαν μεγάλην τροπὴν ἐπὶ τὸ βέλτιον, καὶ ὅτι μετὰ τὴν ὑπ' αὐτοῦ μελέτην τῶν περὶ τὰ τοιαῦτα εἰδημόνων, εἰς ἣν φαίνεται ἐνέσκυψεν, αἱ κρίσεις του ἐγένοντο ὀρθότεραι, καὶ ἄλλα φρονεῖ περὶ τῆς Χριστιανικῆς Καλλιτεχνίας, παραβαλλομένης πρὸς τὴν ἀρχαίαν.

Κρίνει ὀρθῶς ὅμως μέχρις οὗ ἔχει ὀδηγούς τὸν Bayet, τὸν Texier, τὸν Rambaud, τὸν Papety, κ.λ.π. Ἄλλ' ὅταν ἐμπιστεύεται εἰς τὰς ἰδίας δυνάμεις, παθαίνει τὸ τοῦ Ἰκάρου πάθημα.

Ἀλλῶν περὶ τῆς μετὰ τὴν ἀλωσιν τῆς Κωνσταντινουπόλεως παρ' ὑμῖν Καλλιτεχνίας, ἐν σελ. 155 τοῦ εἰρημένου συγγραμμάτος του, ἐκτίθησιν ὅτι «τινὲς τῶν Ἑλλήνων ζωγράφων ὑπῆρξαν μαθηταὶ τῶν Ἑνετῶν, καὶ ἠκολούθησαν κατὰ πάντα τὸν ρυθμὸν τῆς Ἑνετικῆς Σχολῆς. Τοιοῦτοι ὑπῆρξαν οἱ Πελοποννήσιοι Δοξαράδες, κ.λ.π.»

Πλὴν τῆς ἀμυδρᾶς ταύτης νύξεως, οὐδεμία ἄλλη γίνεται μνεῖα ἐν τῷ βιβλίῳ τοῦ κ. Μαυρογιάννη περὶ τῶν Πελοποννησίων Δοξαράδων καὶ τῶν ἔργων αὐτῶν, ἐξαιρέσει τῆς οὐρανίας τῆς ἐν Ζακύνθῳ ἐκκλησίας τῆς Φανερωμένης· παραλείπει δὲ τὴν ἀξίαν λόγου λιτανεῖαν τοῦ Διονυσίου, ἔργον τοῦ Νικολάου Δοξαρά, ἐν τῇ ὁμωνύμῳ τοῦ Ἁγίου Ἐκκλησίᾳ, ἀσχολούμενος εἰς τὰ αὐτόθι ζωγραφήματα τοῦ Πλακωτοῦ.

Ἐν τῷ Μητροπολιτικῷ Ναῶ τῆς Σπηλαιωτίσσης ἐν Κερκύρᾳ, κρίνει ἄξιον μνεῖας πίνακα φέροντα τὴν ἐπιγραφὴν χεῖρ Παναγιότι Παραμυθιότι (sic), ΛΨΚΔ', καὶ παριστάνοντα τὸν Μυστικὸν Δεῖπνον· ἐν δὲ τῷ νάρθηκι τοῦ ἐνταῦθα Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σπυριδωνος ἀποθαυμάζει τὰς εἰκόνας τοῦ Κερκυραίου ζωγράφου Σπεράντζα· περὶ δὲ τῆς ἐν τῇ αὐτῇ Ἐκκλησίᾳ ἀξιολόγου οὐρανίας ὑπὸ Παναγιώτου Δοξαρά, οὐδὲν λέγει.

Τὸ πρᾶγμα φαίνεται παράδοξον· πλὴν ὅτι περὶ Δοξαρά ἐκθέτει ἐν τῇ προμνησθείσῃ Διατριβῇ, τῇ καταχωρισθείσῃ ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ, ἐξηγεῖ τὴν ἐν τῷ συγγραμμάτι του περὶ τῆς Βυζαντινῆς Τέχνης σιωπὴν.

Τὸν Παναγιώτην Δοξαράν ἀναδεικνύουσιν ἄξιον νὰ καταλεχθῇ ἐν τοῖς δοκίμοις, «τὰ δεκαεπτὰ διαμερίσματα, ἐν αἷς διαλαμβάνονται αἱ «ἐπικοσμοῦσαι τὴν οὐρανίαν τοῦ ἐν Κερκύρᾳ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σπυριδωνος εἰκονογραφίαι, εἰργασμέναι ἐπὶ ἰστοῦ, τῶν ὁποίων τρεῖς αἱ μέγισται, κατὰ μέσον ἐνθεθεμιέναι, ἔχουσιν ἐλλειψοειδῆ περιφέρειαν. Ἐξαιρουμένων τῶν ἐν ταῖς γωνίαις τεσσάρων, ἐν αἷς παρίστανται οἱ «Εὐαγγελισταί, αἱ λοιπαὶ ἱστοροῦσι πᾶσαι τὰ ἔργα τοῦ Ἱεράρχου ζώντος, ἣ τὰ θαύματα αὐτοῦ ἀποβιώσαντος· ἀφιερῶθησαν δὲ εἰς τὸν εἰρημὸν Ναὸν ὑπὸ εὐλαβῶν ὀρθοδόξων τῷ 1727.»

Ταῦτα ἔλεγε τῷ 1841 ὁ Μουστοζύδης ἐν Ἑλληνομνήμονι, σελ. 19—20.

Ὁ κ. Μαυρογιάννης, ἐν τῷ Ἀττικῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ 1890, λέγει ὅτι «Τὰς γραφὰς ἐκείνας ἐπήνεσάν τινες (ἀνωνύμως) παρὰ τὸ »πρέπον... (αὐταὶ) ἀποδεικνύουσιν ὅτι ὁ Δοξαράς δὲν εἶχε προικισθῆ ὑπὸ τῆς φύσεως δι' ἀρκετῆς εὐφυΐας, ὅπως ἀναδειχθῆ καλλιτέχνης.»

Πρῶτον ἐλάττωμα ὅπερ εὐρίσκει εἶναι τὸ ἀκατάλληλον τοῦ θέματος, προκειμένου περὶ γραφῶν ἐπὶ οὐρανίας, καὶ συνεχίζει, ἀλλὰ δὲν εἶναι »αὐτὸ μόνον τὸ ἐλάττωμα τῶν γραφῶν ἐκείνων. Καὶ τὸ διάγραμμα »καὶ ἡ πτύχῳσι δὲν μετέχουσι τῆς χάριτος ἐκείνης, ἣν ἐπιχέει εἰς τὰ »ἔργα τοῦ καλλιτέχνου ἢ μετὰ λόγου σπουδῆ καὶ μελέτη τῆς φύσεως. »Ἔργα δὲ ἐν τῇ ἐκτελέσει τῶν ὁποίων ὁ ζωγράφος παρημέλησε νὰ συμ- »βουλευθῆ τὴν φύσιν, περιπίπτουσιν ἀναγκαιῶς εἰς ἐπιτήδευσιν. Ὅσον »δ' ἀφορᾷ τὸν χρωματισμὸν, εἶναι καὶ οὗτος ἄμοιρος ἐργασίας, εἰ καὶ »μεταγενεστέρως μετεποιήθη ὑπὸ ἐτέρου ζωγράφου, ἐπιχειρήσαντος τὴν »ἀνανέωσιν τῶν γραφῶν ἐκείνων.»

Κατὰ τὸν πολὺν Μουστοζύδην λοιπὸν, αἱ ἐν τῇ οὐρανίᾳ τοῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος γραφαὶ ἀναδεικνύουσι τὸν Παναγιώτην Δοξαράν ἄξιον νὰ συγκαταριθμηθῆ ἐν τοῖς δοκίμοις ζωγράφοις διὰ τε τὴν εὐρε- σιν καὶ τὴν σύνθεσιν· κατὰ τὸν νέον ὅμως ἱστοριογράφον τῶν Ἰονίων νήσων, ὁ Δοξαράς ἐπληρέθη ὑπὸ τινων—μεταξὺ τῶν ὁποίων τυγχά- νει ὢν ὁ ἄδοξος καὶ μηδεμιάς μνείας ἄξιος συγγραφεὺς τοῦ Ἑλληνο- μνήμονος—οὐχὶ ὑπὲρ τὸ πρέπον, ἀλλὰ παρὰ τὸ πρέπον, δηλαδὴ εἶναι ὅλως ἀνάξιος τῶν ἐπαίνων, εἶναι ἄκακρος ἐπιτηδευτῆς (maniera- to), ἀφυῆς καλλιτέχνης, οὕτως τὰ ἔργα εἶναι ἐστηρημένα χάριτος, διότι ὁ γράψας δὲν ἐμελέτησε τὴν φύσιν—τοῦθ' ὅπερ ἔπρεπε, νομίζομεν, νὰ στερήσῃ τὰ ἔργα του ἐτυμότητος καὶ οὐχὶ χάριτος,—εἶναι δὲ χρω- ματιστῆς ἄνευ αἰσθήσεως τῆς ἁρμονίας τῶν χροῶν.

Καὶ τί χειρότερον ;

Τοιοῦτος ὁ μαυρογιάννης Δοξαράς, τοιοῦτος παριστάνεται ὁ, κατὰ τὸν Λεόντιον Ἱερομόναχον τὸν Πελοποννήσιον,

«Κλεινὸς Δοξαράς, ἀριπρηπής...»

»Ὁ χάριν ἴσχειν ὀφείλετε πάντες ζωογραφῆς.

»Τῷ γὰρ κῦδος φέρτερον οὐρανόθεν Θεὸς ἤκεν.»

Τοιοῦτος ὁ Δοξαράς ἐκεῖνος, ὁ οὐχὶ μόνον δοξασθεὶς ὡς ζωγράφος, ἀλλὰ καὶ οὐκ ἀδεξίως τὸν κάλαμον χειρισθεὶς, ὡς τὸν ἀποδεικνύει σω- ζόμενον χειρόγραφόν του. Τοῦτο, κατὰ τὸν Μουστοζύδην, «δύναται »ἀξίως νὰ θεωρηθῆ ὡς ὠραῖον μνημεῖον τῆς τέχνης του, διότι ἐπρόσθεσε

»τὴν εἰκόνα τοῦ Λεονάρδου τοῦ Βιγίου καὶ τινὰ σκιαγραφήματα, ἀνα- »φερόμενα εἰς τὴν ὑπόθεσιν, εἰργασμένα διὰ καλάμου, μὲ τόσῃ λεπτό- »τητα καὶ ἀκρίβειαν, ὡς τε φαίνονται χαλκογραφία.

Πλὴν ὁ κ. Μαυρογιάννης, κρίνων καὶ ἐπικρίνων τὸν ἐκ Μάνης ζω- γράφον ἐξ ὧων εἶδεν ἐπισκεπτόμενος τὸν ἐν Κερκύρα σεπτὸν Ναὸν τοῦ Ἁγίου Σπυρίδωνος, ἔπαθε—μὴ προβλέψας νὰ συμπαραλάβῃ βοη- θὸν καὶ ὁδηγὸν un buon Cicerone,—ὁ τι ἔπαθεν ἐκλαβὼν τὸ ἄγαλμα τοῦ λαοφιλοῦς καὶ φιλέλληνος Φριδερίκου Ἄδαμ, ὡς τὸ ἄγαλμα τοῦ καταλιπόντος ἐν Ἑπτανήσῳ ἀπαισίας ἀναμνήσεις μισέλληνος Θωμᾶ Μαίτλανδ (Ἔρα περὶ τοῦ παροράματος τούτου φύλλον τῆς Ἀθηναί- κης Ἑβδομάδος τῆς 3 Μαρτίου 1890).

Ἴδου τί συμβαίνει.

Πρὸ τινων ἐτῶν, ἀνακαινιζομένου τοῦ Ἱεροῦ Ναοῦ τοῦ Ἁγίου Σπυ- ρίδωνος, ὁ τότε ἐφημερεύων κτίτωρ τῆς Ἐκκλησίας, Ἱερομόναχος Γεώργιος ὁ Βούλγαρις,— γέρον ἤδη κρονόληρος, καὶ τσοῦτω τῶν Μουσῶν ἀμέτοχος, ὅσον πρὸς αὐτὰς εἶναι ἐξοικειωμένος ὁ νῦν ἐπαξίως ἐφημερεύων ἀνεψιὸς αὐτοῦ, ὁ λόγιος Ἀρχιμανδρίτης Κωνσταντῖνος Βούλγαρις,— ὁ Ἱερομόναχος, λέγω, Γεώργιος Βούλγαρις, ἀντὶ νὰ διατάξῃ τὴν διαλεύκανσιν καὶ τὴν διὰ χειρὸς δοκίμου ζωγράφου ἐπα- νόρθωσιν τῶν ὑπὸ τῆς λώβης τοῦ χρόνου ἐφθαρμένων μερῶν τῶν ἐπὶ ἱστοῦ γραφῶν τοῦ Δοξαρά, ὧν ἔχρηζον ἕνεκα τῆς πολυκαιρίας, τὰς ἀφῆρεσε τέλειον, καὶ σκαιῶς ἀπέσπασεν αὐτὰς ἐκ τῆς οὐρανίας, ρίψας τὰ τεμάχῃ εἰς μίαν γωνίαν, εἶτα δὲ δωρήσας εἰς τὴν ἐν τῷ παλαιῷ Φρουρίῳ Ἐκκλησίαν τοῦ Ἁγίου Γεωργίου, καὶ ἀντικαταστήσας ἀπο- γραφὴν αὐτῶν ἐκ χειρὸς τοῦ νῦν ἐν μακαρίᾳ τῇ λήξει ἁγιογράφου Νικολάου Ἀσπιώτη, οὕτως τὴν ἀπογραφὴν κρίνει ὁ κ. Μαυρογιάν- νης καὶ ἐπικρίνει, νομίζων ὅτι κρίνει καὶ ἐπικρίνει τὴν γραφὴν τοῦ ἐκ Μάνης πεφημισμένου ζωγράφου Παναγιώτου Δοξαρά.

Τὸ τελευταῖον τοῦτο παρόραμα (οἱ Ἄγγλοι θὰ ἔλεγον blunder) τοῦ κ. Μαυρογιάννη, μᾶς ἀναπολεῖ εἰς τὸν νοῦν τὸ ἰταλικὸν λόγιον prender lucciole per lanterne : Εἶδε λαμπυρίδας καὶ ἐξέλαθεν αὐτὰς φανούς.

Σύγχρονος τοῦ περὶ Βυζαντινῆς Τέχνης συγγράμματος εἶναι ἡ δημοσίευσίς ὑπὸ τοῦ κ. Μαυρογιάννη τῶν Βίων τῶν Ἑλλήνων ζω- γράφων Ἀντωνίου Βασιλάκη, Κυριακοῦ Θεοσκοπόλεως (ὡς ὁ ἴδιος ὑπεγράφετο) καὶ Βελισαρίου Κορενσίου, γνωστῶν ἄλλως εἰς τὸ πανελ- λήσιον πρὸ πολλοῦ, τῶν μὲν δύο πρώτων χάρις εἰς τὸν σοφὸν κάλαμον τοῦ Ἀνδρέου Μουστοζύδου, τοῦ δὲ τρίτου χάρις εἰς τὴν ἐμβριθῆ περὶ

αὐτοῦ Μελέτην τοῦ Κυρίου Σπυρίδωνος Π. Λάμπρου, ἂν δὲν μᾶς ἀπατᾷ ἡ μνήμη.

Ἐκ τῶν βιογραφιῶν τούτων, τῶν ἐν τῷ Ἡμερολογίῳ τοῦ κυρίου Σκόκου (1894) καταχωρηθεισῶν καὶ φιλοπονηθεισῶν ὑπὸ τοῦ κυρίου Γ. Ε. Μαυρογιάννη, ἐξαίρομεν δύο ἕτερα μικρὰ παροράματα, καὶ παύομεν.

Λέγει ὁ κ. Μαυρογιάννης ἐν τῷ τοῦ Βασιλάκη Βίῳ, ὅτι ὀλίγα τινα γινώσκομεν περὶ αὐτοῦ, τοῦ «ἄλλως καλουμένου *Atienses*, ἄγνωστον «διὰ πῶτον λόγον». Ὁ Μουστοξύδης εἶχεν εἰπεῖ πρὸ αὐτοῦ ἐν τῷ Ἑλληνομνήμονι (σελ. 150): «Ἀντώνιος Βασιλάκης, ὁ διὰ λόγον εἰς «ἡμᾶς ἄγνωστον ὀνομασθεὶς Ἀλιήνσιος (*Aliense*), κλπ.»

Τὸ *Aliense*, μετασχηματισθὲν ἐκ παροράματος ὑπὸ τοῦ κ. Μαυρογιάννη εἰς *Atienses*, ἡμεῖς ὑπολαμβάνομεν παρεφθαρμένην γραφὴν παρεισφρήσασαν ἐν Ἰταλίᾳ ἀντὶ τοῦ Ἀλονήσιος. Εἶναι παλαιὸν ῥητόν τῶν Λατίνων γραμματικῶν ὅτι—*Graeca per Ausoniae fines sine lege vagantur*.

Ὁ Βασιλάκης, ὡς φημιζεταί, ἐγεννήθη ἐν τῇ νήσῳ Μήλῳ· πλὴν δὲν εἶναι ἀπίθανον, ἐν παιδικῇ ὄντος ἡλικίᾳ τοῦ Ἀντωνίου, νὰ μετῴκισε πανέστιος ὁ πατὴρ αὐτοῦ, ὁ πλοίαρχος Στέφανος, εἰς Ἀλόνησον πλησίον τῆς Σκοπέλου⁴ καὶ ἐνταῦθεν ὁ Μήλιος ζωγράφος νὰ προσέλαβε καὶ τὸ ἐπίθετον Ἀλονήσιος, παραφθαρὲν ἐν Ἰταλίᾳ εἰς *Aliense*, τοῦτο μὲν ἐμφαῖνον τὴν ἄμεσον προέλευσιν τοῦ ἀνδρός, ἐκεῖνο δὲ τὴν καταγωγὴν.

«Ἡ καταγωγή τοῦ Κυριακοῦ Θεοτοκοπούλου εἶναι,» λέγει ὁ κ. Μαυρογιάννης, «αἰνιγματώδης, διεφυλάχθη ὅμως ἡ ἐθνικότης αὐτοῦ ἐκ «τῆς τοῦ κοινῶς συμφωνίας, τὸ ὅποιον ὀνομάζει αὐτὸ *il Greco*». Ἄριστα. Πλὴν παρακατιῶν γράφει: «ὁ ἐκ Μήλου οὗτος καλλιτέχνης ἦτο »καὶ φιλόσοφος συγγραφεὺς, ὡς ἀναφέρει ὁ ἱστορικὸς Pacheco». Δὲν ἔχομεν ἀνά χεῖρας τὸ σύγγραμμα τοῦ Pacheco, εἰς δὲν καὶ ὁ Μουστοξύδης παραπέμπει, καὶ ἀγνοοῦμεν ἂν ὁ ἱστορικὸς ἐκεῖνος ἀποκαλεῖ Μήλιον τὸν Θεοσκόποιν, πλὴν ἂν, κατὰ Μαυρογιάννην, εἶναι αἰνιγματώδης ἡ τούτου καταγωγή, καὶ μόνον ἡ ἐκ τοῦ ὀνόματος ὡς τοῦ ἐθνικοῦ *Greco*, ὁ κοινῶς τῷ ἀπενέμετο, ἐπάγει ὁ αὐτὸς κ. Μαυρογιάν-

⁴ Ἀλόνησος ἢ Ἀλόνησος εἶναι νῆσος μεταξὺ Σκιάθου καὶ Πεπαρήθου. Ἦρισαν περὶ αὐτῆς οἱ Ἀθηναῖοι πρὸς τὸν Φίλιππον καταλαβόντα αὐτὴν καὶ λέγοντα αἰτιοῦσι τοῖς Ἀθηναίοις δῶσθαι οὐχὶ δὲ ἀπαιτοῦσιν ἀποδώσθαι. (Ὅρα Ψευδο-Δημοσθ. 162. 12—24). Ἦτο Ἀλόνησος καὶ νησίδιον ἐν Ἰωνίᾳ πρὸ τοῦ Κωρυκίου ἀκρωτηρίου.

νης τὴν ἐθνότητα ἐκείνου, πῶς ἐν τέλει τοῦ Βιογραφικοῦ σχεδιάσματος τοῦ τὸν παράγει ἐκ τῆς νήσου Μήλου;

Ὁ δυνάμενος νοεῖν νοήτω.

Ἐν Κερκύρα.

Φρ. Ἀλβάνας

ΦΙΛΟΛΟΓΙΚΟΣ ΣΥΛΛΟΓΟΣ ΠΑΡΝΑΣΣΟΣ

ΔΕΚΕΜΒΡΙΟΣ 1893 ΙΑΝΟΥΑΡΙΟΣ 1894

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΣΥΛΛΟΓΟΥ

Συνεκροτήθη μία τακτικὴ συνεδρίασις.

Ἐγένοντο τὰ ἐξῆς ἀναγνώσματα :

Ὁ κ. Α. Φιλαδελφεὺς τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὸ ἄρθρον αὐτοῦ «Ἑλληνικαὶ ἐστιάσεις. Ἡ γαστριμαργία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις».

Ὁ κ. Π. Ἀξιώτης παρέδρον μέλος ἀνέγνω μετάφρασιν τοῦ ποιήματος ὁ «Δαίμων» τοῦ Λερμοντώφ.

Ὁ κ. Στ. Ἰωαννίδης τακτικὸν μέλος ὠμίλησε «Πῶς καὶ ὑπὸ τίνων ἀπεδίδετο τὸ δίκαιον κατὰ τοὺς προϊστορικοὺς χρόνους».

Ὁ κ. Ε. Müller ἀντεπιστέλλον μέλος ὠμίλησε «Περὶ φιλελληνισμοῦ».

Ὁ κ. Ἄρ. Κουρτίδης τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὴν διατριβὴν αὐτοῦ «Ἐν κινδύνῳ».

Ὁ κ. Θ. Σοφοῦλης ὠμίλησε περὶ τοῦ «Ἐρμού τοῦ Πραξιτέλους».

Ὁ κ. Π. Κ. Ἀποστολίδης παρέδρον μέλος ὠμίλησε «περὶ τῶν νοσημάτων τῆς προσωπικότητος».

Ὁ κ. Ἰ. Πολέμης τακτικὸν μέλος ἀνέγνω αὐτοῦ «Νέα ποιήματα».

Ὁ κ. Α. Μάτεσης τακτικὸν μέλος ὠμίλησε «Περὶ τοῦ βιβλίου τῶν ἁσμάτων τοῦ Χαΐνε».

Ὁ κ. Α. Ἀποστολόπουλος παρέδρον μέλος ἀνέγνω τὸ ποίημα αὐτοῦ «Ἰὼνῃ καὶ Εὐθυμοῦ».

Ὁ κ. Ἀ. Καράλης τακτικὸν μέλος ὠμίλησε περὶ «Πυθίας τοῦ Μασσαλιώτου».

Ὁ κ. Μ. Καλαποθάκης ὠμίλησε περὶ τοῦ «Χριστιανισμοῦ καὶ τῶν ὑπὲρ αὐτοῦ ἀποδείξεων».

Ὁ κ. Α. Δελλαπόρτας ἀντεπιστέλλον μέλος ὠμίλησε δις «περὶ τοῦ πνευματικοῦ τῆς Ἑλλάδος βίου».

Ἐγένοντο δὲ προσέτι καὶ τρεῖς θρησκευτικαὶ ὁμιλίας δύο ὑπὸ τοῦ κ. Α. Διομήδους Κυριακοῦ καὶ μία ὑπὸ τοῦ κ. Ἰγν. Μοσχάκη.

Συνηθήσαν τῇ αἰτήσῃ αὐτοῦ σχέσεις μετὰ τοῦ ἐν Πειραιεὶ ἐγκυκλοπαιδικοῦ Συλλόγου «Ὁ Ραγκαβῆς».

Ὁ κ. Κ. Καραπάνος κατ' ἐντολὴν τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ κ. Χρηστάκη Ζωγράφου ἀπέστειλεν ἐκ τῆς δωρεᾶς τῶν εἰκοσιπέντε χιλιάδων δραχμῶν ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς εἰκοσιπενταετηρίδος τῶν γάμων τοῦ δραγματῆς χιλίας πρὸς τὴν Σχολὴν τῶν Ἀπόρων Παιδῶν.

Ὁ κ. Ρ. Λέμαν πρόξενος τῆς Ἑλλάδος ἐν Ἀμστελοδάμῳ ἐδωρήσατο τῷ Συλλόγῳ δρ. χιλίας πεντακοσίας.

Ἐν τῇ Σχολῇ τῶν Ἀπόρων Παιδῶν Ἀθηνῶν ἐνεγράφησαν μέχρι τέλους Ἰανουαρίου 1096 μαθηταί.

Τὴν 16 Δεκεμβρίου 1893 τῇ πρωτοβουλίᾳ τῆς κυρίας Σοφίας Τσίλλερ καὶ τῇ εὐγενεὶ συμπράξει τῶν δεσποινίδων Χριστίνης Παντελίδου καὶ Ἐφης Ἐμπεδοκλέους καὶ τῶν κυρίων Π. Κερυδιᾶ, Ἀλ. Πάλλη καὶ Γουλ. Μπάρτ ἐδόθη ἐσπερίς ἐν τῇ αἰθούσῃ τοῦ Συλλόγου ὑπὲρ τῆς Σχολῆς τῶν Ἀπόρων Παιδῶν. Τὴν ἐσπερίδα ἐτίμησε διὰ τῆς παρουσίας αὐτῆς ὀλόκληρος ἡ Β. Οἰκογένεια, εἰσεπράχθησαν δὲ Δρ. 2024.

Ἀπεβίωσεν ὁ **Γεράσιμος Δρακόπουλος** ἐπίτιμον μέλος ἐκ τῶν παλαιότερων καὶ πολλὰ ὑπὲρ τοῦ Συλλόγου ἐργασάμενος.

ΕΡΓΑΣΙΑΙ ΤΜΗΜΑΤΩΝ

Τμήμα καλῶν τεχνῶν. Συνήλθε δις εἰς συνεδρίασιν. Κατὰ τὴν α' συνεδρίασιν ἐγένοντο αἱ ἀρχαιεσῖαι καθ' ἃς ἐξελέχθη πρόεδρος μὲν ὁ κ. Α. Α. Σούτσος, ἀντιπρόεδρος ὁ κ. Κ. Πεταλάς ταγματάρχης καὶ γραμματεὺς ὁ κ. Α. Α. Ραγκαβῆς. Κατὰ τὴν β' συνεδρίασιν ὁ κ. Σούτσος ὠμίλησε περὶ τῶν ἀρχῶν τῆς ἀναγεννήσεως ἐν Ἰταλίᾳ, κυρίως δὲ διέτριψεν εἰς σκιαγραφίαν τῆς ἀρχῆς τῆς καλλιτεχνικῆς ἀναγεννήσεως. Ὄμιλησε δὲ περὶ τῆς δοθείσης πρώτης ὠθήσεως ὑπὸ τοῦ ἀββᾶ Δεζιδέρου τοῦ Μόντε-Κασσῖνο, ὅστις θέλων νὰ διακοσμήσῃ τὸ μοναστήριόν του, ἐζήτησε τεχνίτας ἐκ Κωνσταντινουπόλεως, ἐσχημάτισε δὲ καὶ σχολεῖον ζωγραφικῆς ὑπὸ τὴν διεύθυνσιν αὐτῶν. Οὕτω δὲ διεδόθησαν ταχέως αἱ τεχνικαὶ καὶ θεωρητικαὶ τελειοποιήσεις τῆς Βυζαντινῆς τέχνης τόσῳ μᾶλλον ὅσῳ ὁ ἀββᾶς Δεζιδέρου ἐγένετο μετ' ὀλίγον Πάπας ὑπὸ τὸ ὄνομα Βίκτωρ Γ'. Ὁ κ. Σούτσος κατόπιν διὰ βραχείων διέτριψεν εἰς τὰ ἔργα τοῦ Νικ. Πιζάνου τοῦ διακοσμήσαντος τὴν Πίζαν, καὶ τῶν μετ' αὐτὸν τεχνιτῶν μέχρι τοῦ Μιχαὴλ Ἀγγέλου

καθ' ὅσον ἀφορᾷ τὴν γλυπτικὴν ἐν δὲ τῇ ζωγραφικῇ τὰ τοῦ Κιμαβοῦ, τοῦ Γκιόττου καὶ τῶν μαθητῶν αὐτοῦ.

Τμήμα φυσιογνωστικόν. Συνήλθεν ὁμοίως δις εἰς συνεδρίασιν. Κατὰ τὴν α' συνεδρίασιν ἐξελέχθησαν οἱ κ. κ. Γεώρ. Μακκῆς πρόεδρος, Ἄν. Χρηστομάνος ἀντιπρόεδρος καὶ Γεράσιμος Φωκᾶς γραμματεὺς.

Κατὰ δὲ τὴν β' ὁ κ. Α. Χρηστομάνος ὑπέβαλε πρότασιν ὅπως τὸ τμήμα προβῇ εἰς μελέτην καὶ ἐρευναν τῶν τελευταίων ἠφαιστειωδῶν φαινομένων τῶν παρατηρηθέντων εἰς τὴν νῆσον Θήραν καὶ τοῦτο διότι ἔκτοτε ἀφότου τῷ 1866 ἐγένοντο τὰ περίεργα ἐκεῖνα φαινόμενα, οὐδαμῶς ἐγένετο παρατήρησις. Τὸ τμήμα μετὰ τινα συζήτησιν παρεδέξατο τὴν πρότασιν τοῦ κ. Χρηστομάνου καὶ ἀνέθετο εἰς αὐτόν, ὅπως προβῇ εἰς τὴν σύνταξιν προγράμματος τῶν ἐργασιῶν τῆς μελέτης ταύτης. Μεθ' ὃ ὁ κ. Νικ. Χ. Ἀποστολίδης ὑπέβαλεν ἀνακοίνωσιν περὶ τοῦ αἰτίου τοῦ θανάτου εἰς τοὺς ἰχθύς τοὺς ἀλιευομένους διὰ δυναμίτιδος. Ὁ θάνατος εἰς τούτους προέρχεται ἐξ ἀναιμίας τοῦ ἐγκεφάλου καὶ τοῦτο διότι ἐξ ἀνατομίας, ἣν ἐποίησατο εἰς ἰχθύς ἀλιευθέντας διὰ δυναμίτιδος τούτων μὲν τὸν ἐγκέφαλον εὗρε κατάλευκον, ἐνῶ τῶν λοιπῶν πλήρη αἱματος. Ὁ αὐτὸς ἐπέδειξε καὶ τὸν ἐσχάτως εἰς Δομβραϊνὴν ἀλιευθέντα περίεργον ἰχθύν ἐκ τῆς οἰκογενείας τῶν ἐξωκοίτων. Ὁ κ. Θ. Χελδραΐχ ἐν τέλει ἐπέδειξεν εἰκόνα ἐγχρωμον ἐξ Ἰνδιῶν σταλεῖσαν καὶ ἐξωγραφισμένην ἐπὶ τεμαχίου ἀτηζῶν ἢ τοῦ Γαλλιστί λεγομένου mica.

Τμήμα ἀρχαιολογικόν καὶ φιλολογικόν. Συνήλθεν ὁμοίως εἰς δύο συνεδριάσεις. Κατὰ τὴν πρώτην τούτων ἐγένοντο αἱ ἀρχαιεσῖαι ἐκλεχθέντος προέδρου τοῦ κ. Ἰ. Πανταζίδου, ἀντιπρόεδρου τοῦ κ. Σπ. Λάμπρου καὶ γραμματέως τοῦ κ. Θ. Βαλλιανίτου. Κατὰ δὲ τὴν δευτέραν ἐγένοντο αἱ ἐξῆς ἀνακοινώσεις: Ὁ κ. Μ. Χρυσόχοος ἐποίησατο ἀνακοίνωσιν περὶ τοποθεσιῶν διαφόρων πόλεων τῆς Χαλκιδικῆς χερσονήσου ἐκ πορισμάτων τοῦ τελευταίου τοῦ ταξιδίου εἰς τὸν Ἄθωνα. Ἰδίως δὲ ὠμίλησε περὶ τῆς ἀγνώστου τέως πόλεως Ἀθώσης, τῆς Σερμούλης καὶ τῆς τοποθεσίας τῆς Ὀλύμβου. Ὁ αὐτὸς ἀνεκίνωσεν ἐπιστολὴν τοῦ Δανοῦ καθηγητοῦ κ. Κίχχ ἀνακινουῦντος τὴν εὔρεσιν ἐν μονῇ τοῦ Ἄθωνος βίου καὶ πολιτείας τοῦ ἁγίου Εὐθυμίου τοῦ νέου, συγγραφείσης παρὰ τοῦ ἁγίου Βασιλείου τοῦ ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης καὶ ἐν ἣ ἀναφέρεται, ὅτι ἡ λεγομένη Λίμνη τοῦ ἁγίου Βασιλείου εἶναι ἡ Κορωνεῖα λίμνη.

Μετὰ τοῦτον ἀνεκινώθη ἀνέκδοτος ἐπιγραφὴ εὑρεθεῖσα ἐν Κρήτῃ εἰς τὸ παράλιον Καστέλλι καὶ σταλεῖσα ὑπὸ τοῦ ἐν Χανίοις ἀντιπι-

στέλλοντος μέλους κ. Γ. Καλαϊσάκη. Ἐν τέλει δ κ. Στ. Δ. Βάλβης ὑπέβαλε διορθώσεις εἰς τὸ χωρίον τῶν Πολιτειῶν τοῦ Ἀριστοτέλους Δ', § 13, 35.

ΦΩΣ ΕΚ ΤΩΝ ΕΝΔΟΝ

ΗΤΟΙ

ΣΤΟΙΧΕΙΑ ΤΗΣ ΕΣΩΤΕΡΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

Τὸ βιβλίον τοῦτο ἐγγράφη ἐπὶ τῷ σκοπῷ ἵνα βοηθήσῃ τὸν ἀναγνώστην τὸν ποθοῦντα νὰ εὕρῃ δι' ἑαυτὸν καὶ ἐξ ἑαυτοῦ ἀσφαλῆ τινα κανόνα βίου, πλήρη τινα τρόπον τοῦ σκέπτεσθαι καὶ ἰδιωδῆς τι ἀντάξιον ἐπιδιώξεως.

Ἔϊνε προῖον μακρᾶς μελέτης, ἐκτενοῦς παρατηρήσεως καὶ εἰδικῆς ἐμπνεύσεως.

Δὲν εἶνε δεκαπενταετία ἀφ' ἧς οἱ ἐκλεκτότεροι φιλόσοφοι ἀνεγνώρισαν ἀνατέλλοντα εἰς τὸν ὄριζοντα ἡμῶν πνευματικόν "Ἠλιον, οὔτινος τὸ φῶς βαθμηδὸν ἀπὸ τῶν ὑψωμάτων ἐκτείνεται εἰς τὰς πεδιάδας μέλλον νὰ φέρῃ νέαν αἴγλην καὶ νέαν χαράν. Αἱ κορυφαὶ τῶν ὄρέων βλέπουσι πάντοτε τὸν Ἠλιον πρῶται, ἐξ αὐτῶν δὲ οἱ εἰς τὰς πεδινὰς πόλεις οἰκοῦντες πληροφροῦνται περὶ τῆς ἀνατελλούσης ἡμέρας, τὸ ἀγγελλόμενον δὲ βιβλίον, δίκην πρωϊνοῦ ἀλέκτορος, ἀξιῶ νὰ ἐξαγγείλῃ εἰς τὸν κοιμώμενον πληθυσμὸν ὅτι εἶνε καιρὸς ἐξεγέρσεως. Ἐκ τοῦ προλόγου, οὗ χιλιάδας ἀντιτύπων ἀπέστειλα εἰς ὅλα τὰ μέρη τοῦ κόσμου, ὁ ἀναγνώστης θὰ δυνηθῇ νὰ σχηματίσῃ ἰδέαν τινα περὶ τοῦ συγγράμματος. Ἔϊνε περιττὸν νὰ ὑπομνήσω ὅτι ἡ ἐκδοσις αὐτοῦ εἶνε οὐδ' ἐπ' ἐλάχιστον ἐμπορικῷ χαρακτῆρος καὶ ὅτι μόνον μου ἐλατῆριον εἶνε ὁ πόθος ὅπως συντελέσω εἰς τὴν ἀφύπνισιν τοῦ κόσμου. Τὸ τίμημα τοῦ βιβλίου, ὅπερ θὰ εἶνε πολὺ φιλοκάλως ἐκτετυπωμένον καὶ θὰ σύγκειται ἐκ σελίδων περίπου ἑκατὸν ἐξήκοντα, ὠρίσθη εἰς δραχ. 4 διὰ τὴν Ἑλλάδα καὶ φρ. χρ. 4 διὰ τὸ ἐξωτερικόν. Τὸ ποσὸν δὲ τοῦτο πρέπει ν' ἀποστείλῃ πρὸς τὸν

Πλάτωνα Ε. Δρακούλην

Ἀθήνας—Athènes

πᾶς ὁ ἐπιθυμῶν νὰ λάβῃ ἓν ἀντίτυπον τοῦ βιβλίου· ἀλλὰ οἱ ἐπιθυμοῦντες νὰ παράσχωσιν εἰς τὸ ἔργον τελεσφορωτέραν ἀρωγὴν δύνανται νὰ στείλωσι τὸ ἀντίτιμον πλειοτέρων ἀντιτύπων καὶ νὰ στείλωσιν αὐτὸ ἄνευ ἀναβολῆς. Τὸ σύγγραμμα θὰ σταλῇ (ἐπὶ συστάσει) μετὰ τὴν παραλαβὴν τοῦ τιμήματος.

Π. Ε. Δρακούλης